

**BAYKAN SEZER'İN DİN VE TOPLUM
ANLAYIŞI**

İbrahim AKSAKAL

**Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA
2016**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

İbrahim AKSAKAL

BAYKAN SEZER'İN DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA**

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

04/01/2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Baykan Sezer'in Din ve Toplum Anlayışı " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

04/01/2016

İbrahim AKSAKAL

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd Doç.Dr. Erem SARIKOCA danışmanlığında, İbrahim AKSAKAL tarafından hazırlanan bu çalışma 04 / 01 / 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mevlüt ÖZBEN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Erem Sarıkoca

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kemal Bakır

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V

BİRİNCİ BÖLÜM**ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ**

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	3
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3

İKİNCİ BÖLÜM**GÜNÜMÜZ TÜRK SOSYOLOGLARINDAN BAYKAN SEZER**

2.1. HAYATI VE ŞAHSİYETİ	4
2.2. YAYINLARI.....	5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ**

3.1. BATI SOSYOLOJİSİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ:.....	7
3.2. TÜRK SOSYOLOJİSİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	10
3.3. ONA GÖRE TÜRK SOSYOLOJİSİNİN TEMEL SORUNLARI.....	14
3.4. KEMAL TAHİR- BAYKAN SEZER	17

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**BAYKAN SEZER'DE DİN VE TOPLUM İLİŞKİSİ**

4.1. DİN VE SOSYOLOJİ (SOSYOLOJİ AÇISINDAN DİN)	21
4.2. DİNİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ	32
4.3. BAYKAN SEZER'DE DOĞU BATI ÇATIŞMASI.....	44
4.4. ALT YAPI ÜST YAPI İLİŞKİSİ.....	48
4.5. BAYKAN SEZER'İN DİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TOPLUMLARIN FARKLİLİŞMASINDA DİNİN ETKİSİ.....	52

SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ	81

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
BAYKAN SEZER'İN DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

İbrahim AKSAKAL

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA

2016, 81 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Mevlüt ÖZBEN
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA
Yrd. Doç. Dr. Kemal BAKIR

Baykan Sezer, Türk Sosyolojisinin özgünleşmesinde önemli katkıları olan bir sosyologdur. O, yazılarında sürekli Türk sosyolojisinin uzun yıllar taklitten öteye gidemediğini, bu nedenle işlevsel olmadığını vurgulamıştır. Ona göre Türk Sosyolojisinin başarılı olabilmesi için bir an önce yüzünü kendi toplumuna dönmesi ve kendi gerçek meseleleriyle ilgilenmesi gerekmektedir.

Fikirlerinin oluşmasında Kemal Tahir'in önemli etkileri olmuştur ve bunu yazılarında açıkça dile getirmiştir. Tıpkı Kemal Tahir'in edebiyat çalışmalarında yaptığı gibi o da sosyoloji çalışmalarında, Türk toplumunun tarihini dikkate almış ve toplumsal olayların tarihsel olaylardan bağımsız anlaşılamayacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu nedenle de Avrupa'yı örnek alan sosyologlarımızın bir an önce yönünü kendi toplumlarına dönmeleri gerektiği eleştirisini yöneltmiştir.

Sezer, sosyolojinin Avrupa merkezli bir çalışma alanı olduğunu kabul etmektedir. Ancak Türk sosyologlarının yönünü kendi toplumuna çevirmeden hiçbir yere ulaşamayacağını da özellikle belirtmektedir. Bu anlamda sosyologların kendi toplumlarının gerçek meselelerini anlamaları ve onlara gerçekçi çözüm önerileri sunabilmeleri için kendi tarihlerinden ve kendi toplumsal meselelerinden hareket etmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu yönüyle Sezer, sosyolojiye özgün ve gerçekçi bir bakış açısı kazandırmıştır.

Baykan Sezer'in din sosyolojisi alanındaki görüşleri de benzer özellikler taşımaktadır. O, Türk din sosyolojisinin de Avrupa etkisinden kurtulması gerektiğini ileri sürmüştür. Çünkü Avrupa din sosyolojisi Hıristiyan merkezli bir çalışma alanıdır. Fakat Türk toplumu bir İslam toplumdur. Bu nedenle Avrupa etkisinde olan Türk din sosyolojisi kendi toplumuna hiçbir fayda sağlayamayacak ve kendi toplumsal gerçeklerini ortaya çıkartamayacaktır.

Sezer yine din sosyolojisinde de tarihsel analiz yöntemini terk etmemiş ve dinlerin ortaya çıkışı ve gelişme süreçlerini tarihsel açıdan ele alarak dini ve dinin toplum üzerindeki etkisini anlamaya çalışmıştır. Bu anlamda ortaya koyduğu yaklaşım Türk din sosyolojisinin özgünleşmesi ve Batı etkisinden kurtulması bakımından önem arz etmektedir.

Biz de bu çalışma ile Türk sosyolojisinin özgünleşmesinde önemli katkıları olan ve sosyolojiye yeni bir bakış açısı kazandıran Baykan Sezer'i din sosyolojisi açısından ele almaya ve anlamaya çalıştık. Sezer'in özellikle din sosyolojisi alanında yaptığı çalışmaları ve diğer eserlerini, devamında da Sezer ile ilgili yapılmış olan çalışmaları inceleyerek literatür taraması yöntemiyle onundin-toplum ilişkisini değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Baykan Sezer, Türk sosyolojisi, Batıcılığa, Türk toplumu, Din.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****BAYKAN SEZER'S RELIGION AND SOCIETY PERSPECTIVE****İbrahim AKSAKAL****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA****2016, Page: 81****Jury: Doç. Dr. Mevlüt ÖZBEN
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA
Yrd. Doç. Dr. Kemal BAKIR**

Baykan Sezer is a sociologist that has important contributions being originality of Turkish sociology. He always emphasized in his essays that Turkish sociology couldn't go beyond imitation as it couldn't be functional. It is necessary for Turkish sociology to turn its own society immediately and to be related with its own society to be successful.

Forming of his ideas Kemal Tahir has substantial effect and Sezer uttered it obviously in his essays. Just as Kemal Tahir made in his literacy studying, he considered the history of Turkish society in his sociological studyings. And he acted in the idea of social events can't be understood independent from historical events. Because of this reason, he criticized that our sociologist who sample the Europe should immediately face the irsociety.

Sezer accepts that sociology is an Europea centered study area. But he especially paints unless Turkish sociologists interested their society, Turkish sociology get no where. In this manner he thinks to understand the realist problem of their society and to propose realist solution, sociologists should from start their own history and social problems. From this aspect Sezer brought an original and realist perspective to sociology.

The opinions of Sezer on religion sociology has also similar features. He asserted that religion sociologys hoould get over Europe too. As European religion sociology is a Christian centered study area. But Turkish society is an İslamic one. Because of this, being under the thumb of Europa, Turkish Religion Sociology can't occur its social realities. So, Turkish religion sociology being under the thumb of Europe there will no benefit and can't occur its own social realities.

However Sezer didn't give up the historical analysis method in religion sociology too and he tried to understand the religion and the effects of religion on society by tackling arising and developing process of religions. In this sense, the approach he revealed has importance of Turkish religion sociology being original and get rid of European effect.

In this study we tried to understand and tackle Baykan Sezer, who gave a new point of view to sociology and had important contributions to Turkish sociology being original, with regart to religion sociology. The studies especially in the field of religion sociology that Sezer studied and his other studies, after wards examinig the studies of Baykan Sezer by the method of making a literature review, we tried to evaluate religion and society relationship of him.

Keywords: Baykan Sezer, Turkish sociology, Westernization, Turkish society, Religion

ÖNSÖZ

Baykan Sezer Batı etkisinde kalan Türk sosyolojisine kendince yeni bir yaklaşım getiren önemli sosyologlarımızdan biridir. Bu görüşü, ölümünden sonra hakkında yapılan bütün çalışmalarda görmek mümkündür. Rahatlıkla söylenebilir ki Türk sosyolojisinde bir Baykan Sezer ekolü oluşmuştur ve bunun üzerine giderek pekiştirilmesinin Türk sosyolojisi için faydası olacaktır. Çünkü Sezer yerel ve özgün yaklaşımıyla kendinden sonra gelen sosyologlara yol gösterici olmuş ve bu anlamda önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Bizlerinde üzerine düşen onun diktiği fidanları yetiştirmek, onu anlayıp çalışmalarına katkı sağlamaktır. Biz de çalışmamızda onun din olayına bakış açısını anlamaya çalıştık ve gördük ki Sezer, din olayına yine Batı etkisinden kurtularak yaklaşmaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasında bana ön ayak olan ve çalışmam boyunca sabır ve anlayışla yardımını esirgemeyen, fikirleriyle ve Baykan Sezer hakkındaki donanımıyla çalışmamın olgunlaşmasını sağlayan tez danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Erem Sarıkoca'ya teşekkür ederim.

Erzurum 2016

İbrahim AKSAKAL

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan sosyoloji çok geçmeden Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik bunalımlara bir çözüm yolu umuduyla Türkiye’ye getirilmiştir. Sosyolojinin Batı’da ortaya çıkışı Fransız İhtilalı ve Sanayi Devriminin yaşandığı dönemlere denk gelmiştir ki bu bir tesadüf değildir. Aynı zamanda bu dönemlerde Batı’nın bilimsel çalışmalarda Osmanlı Devleti’ni geride bırakmış olması da önemli bir unsurdur. Batı’da Batı’nın toplumsal olayları ile ilgili ortaya çıkan sosyoloji şüphesiz ki Batı merkezli olacaktır ve öyle de olmuştur. A. Comte, K. Marx, E. Durkheim ve M. Weber, dönemin toplumsal olayları ile ilgili sosyolojiye katkı sağlayan ve yön veren önemli çalışmalar yapmışlardır. Ortaya çıkan çalışmalar zaman zaman dünya toplumlarını ele almış olsa da şüphesiz ki her zaman merkezde egemen güç olan Batı olmuştur. İşte kısaca bu şekilde ve bu amaçla ortaya çıkan sosyoloji Batı’dan adeta bir merhem olarak Türkiye’ye getirilmiş ve ondan kısa vadede çözümler beklenmiştir. Ancak beklenen çözümün olmayışı bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Tabi bunun en önemli sebebi Türk toplumunun henüz sosyal ve siyasal anlamda buna hazır olmayışı ve Türk toplum yapısını etkileyen temel değişkenlerin göz ardı edilmesidir.

Birçok toplum bilimcinin de ifade ettiği gibi toplumun temel değişkenleri aile, din, siyaset, ekonomi ve tarihtir. Dolayısıyla sosyologların kendi toplumlarının bu gerçeklerini göz ardı etmemeleri, toplumsal olaylar analiz edilirken bu gerçeklerden yola çıkılması gerektiği söylenebilir. Ancak durum ülkemizde ilk dönemlerde öyle olmamış ve bahsi geçen bu değişkenler yeteri kadar dikkate alınmamış, Batı etkisinde kalınarak Batı sosyoloji yapılmıştır. Türk tarihinin, ekonomisinin, kültürünün, aile yapısının ve inançlarının göz ardı edilmesi sosyolojinin ülkemizde kısır kalmasına sebep olmuştur. Bundan dolayıdır ki Türk sosyolojisi uzun yıllar yerinde saymış ve toplumsal meselelere çözüm üretememiştir.

Türk toplumsal yapısı incelendiğinde bu söz konusu temel yapıtaşlarının hepsinin Avrupa'dakilerden önemli ölçüde değişiklikler gösterdiğini görmekteyiz. Devletin yapısından, ekonomiye, inanç ve kültürden, aile yapısına, tarihten coğrafi yaşam koşullarına kadar Türk toplumsal yapısı Avrupa'dan gelen bir sosyolojiye uyumsuzluk yaşamak için birçok farklılığa sahipti. Sonuç olarak sosyoloji Türkiye'ye gelmesinin üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmesine rağmen henüz kendine ait, özgün bir alan olmuş değildir. Biz de Türk sosyolojisinin bu kanayan yarasına merhem olmaya çalışan, yani Türk sosyolojini özgünleştirme yolunda önemli katkılar sağlayan Baykan Sezer'in sosyolojisini ve özellikle onun din-toplum ilişkisine yaklaşımını anlamayı hedefledik.

Din olayı eski çağlardan beri insanoğlunun merak konusu olmuş ve başta yaşam şekli olmak üzere birçok şeyini etkilemiştir. Bu nedenle toplumun temel yapı taşlarından biri olan bu husus sosyologların ilgi alanına girmektedir. Avrupa, sosyoloji çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra başta Comte, Marx, Weber ve Durkheim olmak üzere din sosyolojisi alanında da çalışmalar yapmaya başlamıştır. Tabii bu çalışmalar her ne kadar tüm dünya dinlerini kapsasa da yine de Avrupa ve Hıristiyanlık merkezli olmuştur. Görüşleri bütün dünyaya yayılan ve hala sayısız taraftara sahip olan Karl Marx bile din hakkındaki görüşlerini de, toplumsal yapı ve ekonomi hakkındaki görüşlerini de Avrupa ve Hıristiyanlığın dışına çıkaramamıştır. Aslında burada ifade etmeye çalıştığımız Avrupalı sosyologlara sitem veya eleştiri değildir. Elbette ki Avrupa sosyolojisi Avrupa merkezli, Avrupa Din Sosyolojisi de Hıristiyanlık merkezli olacaktır. Fakat tıpkı sosyolojinin Türkiye'ye taşıma yöntemiyle getirilmesi gibi din sosyolojisi de aynı şekilde getirilmiştir. Dolayısıyla sosyoloji, başlangıç dönemlerinde işlevsel olamamıştır.

İşte bu çalışmada sosyolojinin özgünleşmesi için önemli katkılar sağlayan Baykan Sezer'in söz konusu gelişim sürecinde din sosyolojine katkılarını, din sosyolojisi ile ilgili görüşlerini ve din olayına bakış açısını ele almayı amaçlamaktayız.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türk sosyolojisinin önemli bir entelektüel bakışı olarak tanınan Baykan Sezer'in sosyolojiye yeni bir sorgulama getirdiği, özgün araştırmalar, çalışmalar ve sosyolojik yaklaşımların mimarı olduğu ve Türk sosyolojisine önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Sezer'in Türk sosyolojisini Batı'dan aktarma bir alan olmaktan çıkarıp toplumumuzun özüne hitap edebilen, Türk toplumsal yapısına, olay ve olgulara daha özgün bir şekilde yaklaşabilen özgün bir sosyoloji ortaya koyma çabaları olmuştur. Sezer yazılarında sosyolojinin taklit olmaktan çıkması gerektiğiyle alakalı düşüncelerine sıklıkla dile getirmiştir. Aynı problemin Türk din sosyolojinde de olduğunu vurgulayan Sezer, toplumsal yapının önemli temel bileşenlerinden biri olan din olayının Batı egemenliğinde ele alınmasını eleştirmiştir.

Türk toplumunun yapısını, kültürünü, olay ve olgularını etkileyen temel öğelerden biri olan din olayını Batı merkezli olmaktan çıkartıp özgün bir Türk din sosyoloji bakış açısı oluşturmak gerekmektedir. Biz de bu çalışmada sosyolojiye yön veren bir 'Din olayı' ile Türk sosyolojine yön verme gayreti içinde olan ve bunu yeni yaklaşım tarzıyla kısmen de olsa başaran 'Baykan Sezer'in' ortak bir potada ele alınması gerektiğini düşündük. Bu nedenle 'Baykan Sezer'in din olayına yaklaşımını ele almaya çalıştık. Bütün bunlardan hareketle önce Baykan Sezer'in sosyolojisini daha sonra da din olayını toplumsal yaşantılarda ele alışını incelemeye çalıştık.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızı yaparken öncelikli olarak Baykan Sezer'in yazmış olduğu çalışmaları inceledik. Sezer'in din, ATÜT, Doğu-Batı çatışması, Türk sosyolojisi gibi konularda yazmış olduğu kitap ve makaleleri inceleyerek Sezer sosyolojisini anlamaya çalıştık. Daha sonra da Sezer hakkında yazılan kitap ve makaleleri inceleyerek, kaynak taraması yöntemiyle araştırmamızı yaptık.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TÜRK SOSYOLOGLARINDAN BAYKAN SEZER

2.1. HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1939 yılında Malatya’da doğmuştur. Babası doktor annesi ilkokul öğretmeni olan Sezer babasının tayini nedeniyle 1942’de ailesiyle beraber İstanbul’a yerleşmiştir. İlkokulu Büyük Reşit Paşa İlköğretim Okulu’nda, ortaokulu ve liseyi Tevfik Fikret ve Kemal Tahir’in de adıyla anılan Galatasaray Lisesi’nde yatılı olarak okumuştur.¹Galatasaray Lisesi’ne sınavla alınan ilk öğrencilerdendir. Lise döneminde kurdukları sinema kulübüyle daha o zamanlardan bir ilke (Türkiye’de kurulan ilk sinema kulübü) imza atmıştır.²Liseden sonra 1960 yılında eğitimini devam ettirmek amacıyla yurt dışı eğitim sınavına başvurmuştur. Sınavı beklemediği bir şekilde kazanan Sezer eğitimini Fransa’da devam ettirmiştir. 1960-1965yılları arasında Paris’te bulunmuştur. Sezer, Cezayir Bağımsızlık Savaşı esnasında ve Cezayir’in bağımsızlığını kazandığı dönemlerde Paris’te olmasının ilgi alanının ve görüşlerinin şekillenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. ³Sosyoloji eğitimine burada başlayan Sezer, eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde devam ettirmiş ve buradan 1968’de mezun olmuştur. 1969’da İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri Kürsüsünde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. 1971’de sosyoloji doktorasını tamamlayan Sezer 1972’de sosyoloji bölümüne asistan olarak başlamıştır. 1976’da doçentliğe, 1988’de profesörlüğe atanmıştır. 1982’de doçentlik döneminde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm başkanlığına atanmıştır ve kendi isteğiyle ayrılıncaya kadar bu görevde kalmıştır. ⁴

Sezer Lisans tezini askerliği sırasında “Doğu Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri”, Yüksek lisans tezini “Doğu Batı İlişkileri açısından Batı Tarımı”, doktora tezini “Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları”, doçentlik tezini ise“ Toplum Farklılaşması ve Din Olayı” konusunda çalışmıştır.

¹ Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, *Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, (Sosyoloji Yıllığı Kitap 11, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi-Kemal Tahir Vakfı Çalışması), 1. Basım, Kızılelma Yay, İstanbul 2004, 24.

² Eğribel ve Özcan, *Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, 24.

³ Sezgin Kızılcılık, *Yerli Sosyoloji*, (1. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2015, 36.

⁴ Eğribel ve Özcan, *Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, 89.

Sezer' in sosyolojisinde Kemal Tahir'in önemli bir yeri vardır. Kemal Tahir'le tanışmasına kitap okumayı sevmesini sağlayan babası vesile olmuştur. Yurt dışındaki eğitimi boyunca da Kemal Tahir'in kitaplarını yakinen takip etmiş ve döndükten sonra yakın dostu Cengiz Yazoğlu aracılığıyla Kemal Tahir'le tanışma ve görüşme fırsatı bulmuştur. Kemal Tahir, Sezer'in çalışmalarıyla ilgilenmiş ve arkadaşları bu şekilde başlamıştır.

Sezer akademik yaşamı boyunca Kemal Tahir'in de etkisinde kalarak birçok eser ortaya koymuştur. 1998'de emekliye ayrılan Sezer, 2002'de hayatını kaybetmiştir.

2.2. YAYINLARI

- I. Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları; İ. Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul: 1979
- II. Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı; İ. Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul: 1981
- III. Sosyolojinin Ana Başlıkları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul: 1985
- IV. Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1988
- V. Doğu Batı İlişkiler Açısından Batı Tarımı, İ. Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul: 1990
- VI. Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1993
- VII. Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara: 1997
- VIII. Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar: Feodalizm, Toplum ve Bilim, Sayı: 4, İstanbul: 1978
- IX. "Ziya Gökalp ve Durkheim", 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, İ. Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Enstitü No: 9, İstanbul: 1986
- X. Osmanlı Eğitim Sisteminden Günümüz Eğitim Birliğine, İ. Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı, No: 4, İstanbul: 1987
- XI. Ziya Gökalp Üzerine İki Değerlendirme, BYYO Yıllığı, İstanbul: 1988

- XII. Türk Sosyologları ve Eserleri I, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 1. Sayı, İ. Ü Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1989
- XIII. Kemal Tahir Hakkında İncelemeler, Kemal Tahir Üzerine Notlar, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1989
- XIV. Doğu Batı Çatışması ve Marksizm, Türkiye Günlüğü, C. 15, İstanbul: 1991
- XV. Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri, Tarih Araştırma Merkezi, Tarih ve Sosyoloji Seminerleri, 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler, İ. Ü Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1991
- XVI. Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar, 75. Yılında

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

3.1. BATI SOSYOLOJİSİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ:

Baykan Sezer'e göre sosyolojiyi anlamak, ortaya çıkma sürecini, Batı kaynaklı olmasını açıklayabilmek için 19. yüzyılın incelenmesi gerekir. Onun üzerinde durduğu hususlardan biri sosyolojinin "Avrupalı bir çalışma alanı" olması meselesinin aydınlatılmasıdır. Bu nedenle Türkiye'de uzun yıllardan beri yaşanan bu problemin⁵ çözümü için, Batı'da 19. yüzyılda yaşanan toplumsal olayları incelemeye ve bu olayları Batı açısından açıklanmaya çalışmıştır.

Sosyolojinin ortaya çıkışında XIX. yüzyılda başta Fransa'da olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesindeki sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar etkili olmuştur.⁶ Bu yüzyıl, Fransız İhtilalı ve Sanayi Devriminin etkilerinin en yoğun biçimde yaşandığı yüzyıldır. Bu olayların Avrupa toplumsal yapısını yakından etkilediği bir gerçektir. Dolayısıyla sosyolojinin oryaya çıkmasının temelinde bu iki olayın olduğunu kabul etmektedir. Baykan Sezer, yine aynı yüzyıl içerisinde Batı'nın dünya egemenliğini gerçekleştirmiş olmasını, sosyolojinin ortaya çıkışını sağlayan esas nedenlerden biri olarak anıyor. Çünkü Baykan Sezer'e göre Batı, yeni ihdas ettiği dünya egemenliğini korumak ve sürdürmek için sahip olduğu gücü bilinçli bir biçimde kullanma lüzumu hissetmiştir. Gücü bilinçli olarak kullanmasını temin edecek araç ise sosyolojidir.⁷ Dolayısıyla sosyoloji Batı'da bu dönemde ortaya çıkan toplumsal olayların analizi ve çözümü için ortaya çıkmış, daha sonra da Batı'nın dünya egemenliğini korumak için kullanılmıştır.

Batı dünya üzerinde ve doğa üzerinde büyük bir üstünlük kazandıktan sonra bu üstünlüğü kendi iç sorunlarını çözmek için kullanmıştır. Batı bu üstünlüğü bilinçli bir şekilde kullanmayı başardığında sorunlarını çözebileceğini düşünmüştür.⁸ Batı'nın ortaya koyduğu sosyolojik karakterde bu bilinç etkili olmuştur. Batı'da 19. yüzyılda

⁵ Sosyoloji ülkemize Avrupalı bir bilim alanı olarak gelmiş ve uzun yıllar bu özelliğini korumuştur. Türk Sosyolojisinin bu karakteristikleşmiş yapısı onu rahatsız etmektedir.

⁶ Sezgin Kızılcıkelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, (2. Baskı), Anı Yayıncılık, İstanbul 2008, 18.

⁷ Kenan Çağan, "Türk Sosyoloji ve Baykan Sezer", *Sosyal Bilimler Dergisi*, IX(2), Aralık 2007, 29.

⁸ Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, (1. Baskı), Sümer Kitabevi Yay. İstanbul 1993, 13.

toplum konusundaki yaygın görüşlere ve eski toplum kuramlarına yeni bir biçim verilmek istenmiştir. Bu yaygın biçimlerle ortaya çıkan yeni koşullar vurgulanmak istenmiş ve bu şekilde geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmaya çalışılmıştır.⁹ Yani sosyoloji Sezer'e göre Avrupa'da çok yönlü bir gelişmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰ Sezer, Batı sosyolojisi kuramlarının toplum olaylarını açıklarken genel, soyut, mutlak ve toplum üstü davrandığını iddia eder.¹¹ Marx'ın bütün geleceği ve bütün dünyayı açıklamaya çalıştığını ve böylece bir kurtarıcı rolüne büründüğünü, Durkheim'in toplumla ilgili açıklamalarının çok fazla genel olduğunu, bütün sosyal olayları açıklamaya çalıştığını ve tarih gerçeğini göz ardı ettiğini ileri sürer.¹² Yani ona göre sosyolojiyle özdeşleşmiş olan batı sosyologları, genel, soyut, mutlak ve toplum üstü bir bakış açısına sahiptir.

Sezer sosyolojinin batı kaynaklı bir bilim olduğunu kabul etmekte ve bu noktadan hareket etmektedir. Bundan dolayıdır ki batı sosyolojisi tartışmalarını başlatırken konuyu daha geniş açıdan ele almış ve sosyolojinin kurucuları olan Auguste Comte, Saint Simon, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in sosyoloji yaklaşımlarını da tartışmanın içine sokmuştur. Batı sosyolojisinin kurucuları olarak bu isimleri anan Sezer, günümüz batı sosyolojisinin kimliğini Weber ve Durkheim aracılığıyla kazandığını savunmuştur.¹³ Çünkü günümüzde sosyolojinin kendi kurallarını ortaya koyan bağımsız bilim olması Durkheim'in, temel eğilimleri ise Weber'in çabalarının bir ürüdür.¹⁴

Sezer'e göre Marx'ın da diğer sosyologlardan farkı yoktur. Çünkü o batı hakkındaki bütün eleştirilerine rağmen batıyı diğer dünya devletlerinin önünde görmüş, batının önderliğinde dünya meselelerin batı içinde çözülerek yaygınlaşabileceğini savunmuştur. Yani sosyoloji batı açısından ele alınmış, genel sosyoloji olmaktan uzak

⁹ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, 15.

¹⁰ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, 15.

¹¹ Ergün Yıldırım, "Baykan Sezer'de 'Batı Sosyolojisi Kuramlarına Eleştirel Çağrı'", (Yay. Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan), *Baykan Sezer'e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma Yayınevi, 211.

¹² Yıldırım, 211.

¹³ Kızılçelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 88.

¹⁴ Kızılçelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 88.

batı sosyolojisi olma yolunda devam etmiştir. Batı da Marx'ın bu görüşlerini kullanarak kendine diğer toplumlar önünde üstünlük elde etmeye çalışmıştır.¹⁵

Bu bağlamda ele alınması gereken Batı sosyologların biri de Weber'dir. Weber, toplumsal olayları açıklamak için olayların ardında yatan etmenlerin ele alınması gerektiğini savunur. Baykan Sezer, Weber'in görüşlerine ilgi duymuştur. Çünkü Weber, kapitalizmi farklı bir açıdan ele almış, toplumsal yapının din ve ekonomi çaprazında incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncelerini "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinde açıklamaya çalışmıştır. Baykan Sezer, Protestanlıkla kapitalizm arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını belirtmekte ve gerçekte modern kapitalizmin herhangi bir dinden çıkmasının söz konusu olamayacağını ifade etmektedir.¹⁶

Sezer, Batı sosyolojinin genel anlamda batı merkezli olarak yürütüldüğü görüşündedir. Yani aslında Batı'nın evrensel olarak ileri sürdüğü birçok kuram ve sosyolojik çalışmanın Batı için ve Batı merkezli olduğu konusunda eleştirilerde bulunmuştur. Yapısal işlevselcilik gibi yaklaşımların Batı üstünlüğüne sebep olduğunu ve Batı'yı savunduğunu ileri süren Sezer, bu yaklaşımlarla da Türkiye gerçeğinin ele alınamayacağını vurgulamıştır. Bunların tersine kendi yaklaşımlarımızı oluşturmanın daha doğru olacağını belirtmiştir.¹⁷

Baykan Sezer, Türk sosyolojisini batı sosyolojisi olmaktan çıkartıp, Türk toplumunun sosyolojik sorunlarına eğilen yerli bir bilim alanı yapmak gerektiğini savunmuştur. Bunun için sosyolojinin Avrupa'da ortaya çıkış sürecini iyi okuyup bunun Türk toplumuna uyarlanabilmesi için uğraşlar vermiştir. Bunu yaparken de Doğu-Batı çatışmasını dikkate almış, batının yüzyıllardır süregelen din ve ekonomi emperyalizmini göz ardı etmemiştir.

Sonuç olarak Baykan Sezer batı sosyologlarının çalışmalarının önemine vurgu yapmakla beraber, Batı sosyolojinin diğer toplumları daha önemsiz gördüğünü, din, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda her zaman batı merkezli hareket ettiğini, batının emperyalist olduğunu, aslında ne dinlere ne toplumlara ne de kültürlere objektif

¹⁵ Kızılcılık, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 76-77.

¹⁶ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, (1. Baskı), İstanbul 2011, 94.

¹⁷ Kızılcılık, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 93.

yaklaşmadığını, ötekileştirici bir tavır takındığını ve bu nedenlerden dolayı da Batı sosyolojisinin Türk sosyolojisi için pek de faydalı olamayacağını ileri sürmüştür.

Eğribel Türkiye’de Sosyoloji adlı eserinde Baykan Sezer üzerine yaptığı çalışmada Baykan Sezer’in Batılılaşma ile ilgili itirazını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Batı’da sosyoloji belli bir toplum modelini mutlaklaştırarak, genel geçer bir toplum modeli olarak dünyaya önermiştir. Batı toplum sorunları ve çözümünün evrenselleştirilerek mutlaklaştırılması bilimin gereği sayılmış bunun sonucunda doğu toplumlarının sorunlarının batı önerileri geçerlik kazandığı gibi Doğu toplum düşüncesi geri, bilim dışı olarak görülmüştür. Sonuçta Doğu ve Türk toplum deneyim ve birikimleri sosyolojinin dışında bırakılmıştır. Sosyoloji daha yurdumuza ilk girişi sırasında bundan etkilenmiş, Batı karşısında ya da Batı’dan kaynaklanan sorunlarımız karşısında devlet/siyaset düzeyinde çözüm aranırken Batı’yı izleme şaşkınlığına düşülmüştür. Bu kendi özgün bilim anlayışımızı, sosyoloji görüşümüzü oluşturmada en büyük engel olmuştur. Sosyolojinin gündeme getirdiği konu ve sorunlar önünde kendi söz hakkımız böylece elimizden alınmıştır. Baykan Sezer’in öncelikle itiraz ettiği konu buydu”¹⁸

3.2. TÜRK SOSYOLOJİSİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Türkiye’de sosyolojinin ortaya çıkış nedenlerini almak için tıpkı Avrupa’da olduğu gibi ortaya çıkış dönemine bakmak gerekir. Bu döneme bakıldığında bizde sosyolojinin ortaya çıkışı batıdakinden farklılıklar göstermektedir. Bir önceki başlığımızda sosyolojinin Batı’da ortaya çıkış sürecini ele aldık ve gördük ki Batı’da sosyoloji kendi toplumsal sorunlarının bir sonucu olarak Batı merkezli ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye’de sosyolojinin gelişim sürecine bakıldığında durumun batı’dan farklı olduğunu görmekteyiz. Önemli farklardan biri bilimsel çalışmalarda geri kalmış, ekonomisi çöküşe uğramış, merkezi otoritesi zayıflamış, iç sorunları had safhaya ulaşmış, dünya egemenliğini kaybetmiş ve siyasi alanda hasta bir Osmanlı Devleti. Osmanlı’nın sosyolojiye sosyal sorunlarını çözmek için yöneldiğini söylersek çok da doğru tespit yapmış olmayız. Çünkü sosyolojiye yönelmenin siyasi amaçları sosyal

¹⁸ Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, *Türkiye’de Sosyoloji-Baykan Sezer*, (1. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara 2008, 518.

amaçlardan daha öncelikliydi. Yani bizde sosyolojiye yönelim ilk dönemlerde sosyal olmaktan çok siyasaldır. Daha açık bir ifadeyle Türk sosyolojisi siyaset için bir araç olmuştur. Hal böyleyken sosyolojinin bizde Batı'da olduğu gibi sonuçlar getirmesini beklemek de boşuna olacaktır ve neticede öyle de olmuştur. Türk sosyolojisi Türk toplumuna Batı'dan getirilmiş ve sosyoloji bir çözüm reçetesi olarak görülmüştür. Bu nedenle Türk sosyologları da uzun yıllar Batı etkisinde kalmış ve uzun bir dönem yönünü kendi toplumuna dönmemiştir.

Baykan Sezer Türk sosyolojisi ile ilgili öncelikli olarak sorun tespitleri yapmış ve Batı taklitçiliğini eleştirmiştir. Ona göre Türk sosyolojisi uzun yıllar yerinde saymıştır. Bunun en önemli sebebi ise batı taklitçiliğidir. Ve Türk sosyologları bir an önce yönünü kendi toplumlarına dönmeli ve kendi toplumsal meseleleriyle ilgilenmelidir. Sosyoloji görüşünün temelini oluşturan bu fikirler Sezer'in sosyoloji kimliğini oluşturmuştur.

Sezer'in Türk sosyolojisini ele alış biçimi bakımından bir öncü olduğu ve sosyolojiye yeni bir yöntem kazandırdığı genel bir kabuldür. H. Bayram Kaçmazoğlu Doğu-Batı çatışması adlı eserinde Baykan Sezer'den bahsederken Türk sosyolojisinin kurucu ve öncüsü olduğundan ve sosyoloji çalışmalarına diğer sosyologlardan çok farklı bir çizgiden başladığından bahseder.¹⁹Sezer de Sosyolojide Yöntem Tartışmaları adlı çalışmasında “Bu güne kadar sosyolojinin ihmal edildiğini ve sosyolojinin Türkiye’de başarısız olduğunu” ifade etmiştir.²⁰

Baykan Sezer bu süreci inceleyip cevaplar ararken her iki toplumun da sosyolojiden beklentilerini ele alarak işe başlamıştır.²¹Sosyolojinin batıda ortaya çıkma sebepleri ile Osmanlı'nın sosyolojiye yönelmesine neden olan bu sebepler arasındaki farklılıklardan bahseder. Ona göre Osmanlı yöneticileri, ideologları ve aydınları sosyolojiyi Osmanlı Devleti'ni kurtaracak sihirli bir güç olarak değerlendirdiler. Başka bir ifade ile sosyoloji, Batı'da pek çok toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve uluslararası nedene bağlı olarak doğmasına karşılık, Osmanlı'da siyasi kaygılarla gündeme gelmiş ve yerleşmiştir. Bu hususta çeşitli Batı hayranı aydınların katkısı büyüktür. Devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın yolu Batı'nın bilim ve

¹⁹ Hacı Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojisinde Temalar 3 - Doğu-Batı Çatışması*,(1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, 30.

²⁰ Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1993, 21.

²¹ Sezer yazılarında sosyolojinin Avrupa'dan ithal olarak getirildiğini, Türk sosyolojisinin gelişimi için yerli sosyolojiye ihtiyaç olduğunu söyler.

tekniğini örnek almak olması gerekirken Batı'ya benzeme politikaları izlenmiştir. Bu durumu da Baykan Sezer Batılılaşma değil Batıcılışma²² olarak ifade etmiştir.

Baykan Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri” adlı çalışmasında Türk sosyolojisi hakkında görüşlerini ortaya koymuştur. Ona göre Türk Sosyolojisi Batıdan aktarıma bir bilimdir.²³ Fakat Sezer, Türk sosyolojisinin aslında aktarma bir bilim olduğunu söylese de, ‘Türk Sosyologlarının büyük çoğunluğunun Türkiye'nin sorunları üzerine düşündüğünü de ayrıca belirtmiştir.²⁴ Buradan hareketle aslında Baykan Sezer'in Türk sosyologlarının tamamen taklit eden ve tamamen batılı kalan bilim adamları olmadığını düşündüğünü görmekteyiz. Aslında Türk sosyolojisinde temel problem yöntem problemidir. Aynı zamanda sürecin bu şekilde işleminde, zaman zaman başarısız olmasında, henüz taklitten öteye gidilememesinde sosyologların pek de payı olmadığını, bunun bir nevi dönemin devlet politikası olduğunu iddia etmektedir.

Baykan Sezer Batı sosyolojisinde görülen gelişmelerin benzerini ülkemizde beklemenin mümkün olmayacağını savunmaktadır. Batı dünya egemenliğini elinde bulundurmanın üstünlüğüyle sorunları çözme yoluna gitmekteyken Osmanlı İmparatorluğu aksine dünya egemenliğini elinden çıkarmanın vermiş olduğu sorunlarla mücadele etmekteydi. Dolayısıyla bizde ve batıda sosyolojinin ortaya çıkış şartları birbirinden çok farklıydı.²⁵ Aslında burada Türk sosyologları ile Türk siyasetini birbirinden ayırmak gerekir. Türkiye sorunlarını batılılaşarak çözmeye çalışmış, bu süreçte hazır çözüm yolları arayışına girilmiştir. Dolayısıyla bu süreç sosyologlarımızın şaşkınlığı değildir.²⁶

Türk sosyolojisinin gelişim süreci incelendiğinde sosyolojinin zorunluluktan, ivedi bir şekilde getirildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu süreç Sezer'e göre yanlış ve yanlışlar olsa bile iyi isteklerden kuşku duyulmayacak, masumane bir batıcılışma

²² Baykan Sezer'in üretilen kavram olarak kullanılan bu kavrama Sezer neden Batıcılışma dediğini bir söyleşisinde şöyle açıklamaktadır: Osmanlı hiçbir biçimde kendini gelişmelerin dışında sayıp bu gelişmelerin kaynağında batıyı, Batı toplum tipini gördüğü için Batı'ya benzemeye çalışmamıştır. Osmanlı 19. yüzyılda Doğu'yu Batı önünde savunacak bir siyaset üretmediği için kolayca kaçıp, yer ve cephe değiştirerek sorunları aşmak; imparatorluğu koruyabilmek adına, toplumlararası ilişkilerde etkin rol oynayan güçlere yaklaşmayı istemiştir. Bu nedenle yaşanan olay bir Batılılaşma değil Batıcılışma girişimidir. H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi*, Doğu Kitapevi, İstanbul 2001, 7.

²³ Baykan Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 1. Sayı, 1989, 6.

²⁴ Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, 7.

²⁵ Baykan Sezer bu husustaki görüşlerini birçok çalışmasında paylaşmaktadır. Buradan aslında meseleye eleştirel değil objektif bakma gayesi içinde olduğunu görmekteyiz.

²⁶ Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, 6.

sürecidir. Batıdan sorunlarla ilgili çözüm yolları bekleniyor ve bu nedenle çeşitli çözüm reçeteleri ithal ediliyordu. Tabii ki bu dönemde Batı’da sosyolojinin toplumsal meselelere çözüm getirdiği düşüncesi etkili olmuştur. İşte bu süreçte sosyoloji Türkiye’de diğer bilim dallarının önünde gelen bir bilim olmuştur. Bu süreç Batının egemenlik üstünlüğüyle Osmanlının ise egemenliği kaybetme telaşıyla işlemiş ve hızlı çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Batı sosyolojisi ürettiği çözüm yollarının bütün toplumlar için geçerli olduğunu düşündü ve ülkemizde de bu böyle algılandı. Devam eden dönemde Batı sosyoloji yöntemlerinin Türk toplumsal sorunlarının çözümünde yetersiz kalması sonrasında Türk sosyoloji bunun nedenini Batı’da ortaya çıkan yeni kuramların takip edilmemesine yani bilgisizliğe bağlandı. Dolayısıyla Türk sosyolojisi sürekli Batı sosyoloji kuramlarının ithal edilmesi gerektiğini düşündü. Baykan Sezer, başlangıçtaki nedenlerin bu düşüncenin alışkanlık haline gelerek gelenekselleştiğini düşünmüştür.

Baykan Sezer’e göre Türk sosyolojisinin batı aktarmacılığından sonra başka bir problemi daha vardır. Türk sosyoloji Türk toplumuna ve bilim alanına yazılan reçetenin²⁷ hastayı istenildiği gibi tedavi edememesinin nedeni olarak batı sosyolojisinde yaşanan gelişmelerin takip edilememesi olarak görülmüştü. Dolayısıyla sorun sosyoloji kuramlarının yeteri kadar bilinmemesi yani eğitimsizlikti. Bu nedenle çözüm eğitimde aranmıştır. Öyleyse ülkemizdeki sosyoloji çalışmaları ve araştırmaları Türk toplumsal yapısının araştırılmasından çok sosyoloji bilgilerinin edinilmesi ve öğretilmesi ile sınırlı kalmıştır.

*“Sezer, Türk sosyoloji için üç açılım ve yaklaşımın olabileceğinden bahseder. Ya Batı’nın getirdiği açıklamaları evrensel kabul edecek ve Türk gerçeğini anlamaktan yoksun kalacak ya Batı sosyolojisinin yalnızca kuram ve yöntemini evrensel kabul edecek ve Türk gerçeğini bunlarla anlamaya çalışacak, sınıyacak ya da Türk toplumunun kendine özgü sorunları vardır ve bu sorunları yeni kuram ve yöntemlerle aşabilecek diyecektir.”*²⁸Bu yaklaşımlardan üçüncüsü Sezer’in yönteminin ana temasını oluşturmaktadır. Türk toplumun değerlendirilmesinde en önemli ölçütün Türk toplumun tarihi olduğunu düşünmektedir. Sosyoloji tarihten dersler çıkartmalı ve sorunlarının

²⁷ Mehmet Casim Ceylan, *Türk Sosyolojinde Yerel Yaklaşımlar: Baykan Sezer Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2007, 1.

²⁸ Yıldız Akpolat, *Türk Sosyolojinde Kuramsal Tartışmalar ve Dergicilik*,(1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, 363.

çözümünü tarihte aramalıdır. Sosyolojiyi tarihe endeksleyerek kuram ve çözümleri kendi tarihi içinde belirleyebileceğini ileri sürmüştür.²⁹

Kısacası XIX yüzyılda, Türkiye içinde bulunduğu çeşitli sorunlar içinde bocalarken çözüm yolunu Batılılaşmada bulmuştur. Batı seçimi çözüm olarak düşünüldüğü için aynı Batı'dan çözüm reçeteleri beklenmiştir.³⁰ Baykan Sezer'in sözlerinde Türk sosyolojisi için Batı'dan pek de doğru olmayan yöntemlerin getirildiği, doğru olmayan bir uyarılmanın yapıldığı ve toplumsal sorun yönünden ziyade bilimsel öğreti aşamasında kalındığı eleştirilerini görmek mümkündür. Bu durumun çözümü de Türk sosyolojisinin kendi tarihine dönmesidir.

3.3. ONA GÖRE TÜRK SOSYOLOJİSİNİN TEMEL SORUNLARI

Baykan Sezer'in Batı sosyolojisine olan ilgisinin temel nedeni, sosyolojinin kendisinin Batı kökenli bir bilim olmasıdır. Ancak Baykan Sezer için asıl araştırma ve tartışma alanı bizzat Türk toplumu ve Türk toplumunun bilgisi peşinde olan Türk sosyolojisidir.³¹ Baykan Sezer için belli bir orijini baz alarak bütün toplumları kapsayacak açıklama modelleri üretmek mümkün değildir. Batı orijinli sosyolojinin Türk toplumunu doğru ve yeterli bir şekilde açıklayamayacağı inancı, Türk toplumu orijinine yaslanarak bilgi üretecek bir sosyolojiye ihtiyaç olduğu inancını yaygınlaştırmıştır. İşte, Baykan Sezer sosyolojisinin temel tezleri bu inanç üzerinde şekillenir.

Batıda yaşanan gelişmelerden -ki bunlardan en önemlisi Fransız Devrimidir- dünya toplumlarıyla beraber Osmanlı da ciddi şekilde etkilenen devletlerden biridir. İşte Türk sosyolojisinin doğuşu ve gelişim süreci de bu dönemle doğrudan ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu bilindiği üzere bu dönemde ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Dönemin şartları ve batılılaşma yanlısı aydınların da etkisiyle birlikte devletin çöküşten kurtuluşu umuduyla batıdan medeniyet ve bilim ithal edilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Aslında bu döneme bakılacak olursa başlangıç aşamasında askeri, siyasi ve ekonomik anlamda bir batılılaşma eğiliminde olan Osmanlı Devleti'nde, devam eden süreçte algı farklılaşıp medeniyet anlamında bir batılılaşma süreci başlamıştır.

²⁹ Akpolat, 362.

³⁰ Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri", 7.

³¹ Çağan, 77.

İmparatorluğun kurtuluşunu Batılılar gibi düşünebilme ve yaşayabilme şartına bağlayan Batılılaşma yanlıları, bu ideal doğrultusunda Batılı yaşam biçiminde olduğu gibi, Batı düşüncesini de ithal etmeye başlamışlardır. Sosyolojinin ülkemizdeki ilk bilinirliği bu süreç içerisinde olmuştur.³²Sosyolojinin hiçbir gecikmeye uğramadan ülkemize gelmesi ve ilgi görmesi bunun bir nedenidir. Bu durum bundan sonraki sosyoloji çalışmalarında derin izler bırakacaktır. Çünkü tüm bu düşünsel kaynakların temelini Batı'daki sosyal ve siyasal düşünce atmosferi oluşturmaktadır.

Türk devlet sorunlarına çözüm bulma amaçlı başlayan sosyoloji çalışmaları tarihsel süreç boyunca batılı sosyoloji geleneğine bağlı kalacak ve ülkemizde batı merkezli bir sosyoloji bilimi süreci devam edecektir. Bu durum neredeyse bütün Türk sosyologları tarafından benzer şekilde yorumlanmakta ve benzer sorunların üstünde durulmaktadır. Yani kısacası bu mesele Türk sosyoloji tarihinde mutlak bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da sosyoloji Türk toplumuna yabancı bir şekilde gelişmiş ve neredeyse batıdaki sosyolojik gelişmeleri izlemekten öteye gidememiştir. Böylece Türk sosyolojisi batılı sosyolojinin üstünlüğünü ve güdümünü kabul etmiştir.

Türkiye'de sosyolojinin ana sorunları ve gelişim sürecini ele almaya ve irdelemeye çalışırken sosyolojinin öncülüğünü yapan ilk düşünörlere bakıp çalışmalarını ve o dönem toplumsal rollerini incelemek gerekmektedir. Bu döneme bakıldığında öncü sosyologlarımızın etkinlik alanlarının sadece sosyoloji ile sınırlı kalmadığını, bununla beraber ülke siyasetinde de etkin olduklarını görmekteyiz. Başkan Sezer Türk sosyolojisini incelerken bunları da göz ardı etmemiştir. Bu dönemde bütün kurumlarıyla çözüşte olan devlete çözüm yolları arayışında olan sosyologlarımızın temel çabası toplum yaşantısı ve devlet yapısının yeniden inşası olmuştur. Türk sosyolojinde öncü isimlerden olan Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin o dönem siyasetinde de etkin isimlerden olmuşlardır. Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki partisinde etkin bir role sahip olmakla beraber yeni kurulacak Cumhuriyet siyasetinde de kabul görmüştür. Prens Sabahattin ise bir dönem Ziya Gökalp gibi İttihat ve Terakki'nin içinde yer alsa bile Gökalp'den farklı bir yol izlemiş Le Play'in Türkiye'de ki temsilcisi

³² Çağan, 77.

konumunda olmuş ve âdem-i merkeziyetçi bir yapı önerilmiştir.³³ Baykan Sezer bu dönem sosyologlarını eleştirmekle beraber zaman zamanda dönemin şartlarına atıfta bulunarak çeşitli haklılık paylarından da bahsetmiştir. Neticede dönemin sosyologları böyle bir ortamda toplumsal sorunlarla iç içe bir şekilde çeşitli sorunlara çözüm arayış içerisinde olmuşlardır. Ancak temellerin bu şekilde atılması, ilk çalışmaların Le Play ve Durkheim gibi Avrupalı sosyologların sosyolojik yaklaşımları ve ortaya attığı düşüncelerle yürütülmesi daha sonraki dönemlerde alışkanlık haline gelmiş ve ülkemizde yerli bir ekol oluşmasına engel olmuştur. Baykan Sezer'in ve beraberinde birçok Türk sosyologunun altını çizdiği bu sorun günümüze kadar süregelmiştir.

Baykan Sezer bütün bu sürecin çözüm reçetesi olarak Türk toplumunu ve Türk insanını çalışmalarında merkeze almıştır. Türk toplumunun özgüllüğü çerçevesinde sorunlara yaklaşarak, toplumumuzu tarihsel gerçekliğimiz ve kendi toplum çıkarlarımız etrafında açıklama çabası içine girmiştir. Sezer ile Doğu düşüncesi Batı'nın empoze ettiği siyaset ve dünya görüşü dışında olayları bütünlüğü içinde kapsamaya ve açıklamaya girişmiştir.³⁴ Çalışmalarının temel vurgusu, Türk toplumunun kimliğini ve gelişme yasalarını tarihsel gerçeklerle sınıyarak ortaya koymaktır. Bu çerçevede o, Batı düşüncesinin bir ürünü olan ve toplumsal sorunsala yaklaşımında Batı yönelimli tavır takınan Batı sosyolojisi karşında, Türk toplum ve gerçeğini anlayacak ve açıklayacak, Türk tarihi ve düşünce geleneği ile ilişki kurabilecek ve toplumsal sorunlarımızı *Türk sosyolojisi geleneği* içinde çözüm oluşturma çabası içine giren ve bu çabaları sonucunda ülkemizde Batı eksenli sosyoloji geleneklerinin dışına çıkabilmiş ender sosyologlarımızdan biridir.³⁵

Baykan Sezer sosyoloji çalışmalarına yön verirken Türk sosyolojisinin görevlerinden bahsetmiş, özgün, kendi sorunlarına ve kültürel yapısına dönük, kendine özgü bir yer belirleyen Türk sosyolojisi düşüncesiyle hareket etmiştir.

³³Mustafa Kemal Şan, "Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyolojiye Yeniden Bakmak" Sosyoloji Yıllığı- Kitap 11, *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma, İstanbul Mart 2004, 188.

³⁴ Ertan Eğribel, "Sosyolojide Öncü Ülke Türkiye ya da Baykan Sezer Düşüncesi Üzerine", *Sosyoloji Yıllığı Kitap:9, XX. Yüzyıl*, İstanbul 2002, 30.

³⁵ Sezgin Kızılcıkelik, "Batı Düşün Kalıplarının Dışında, 'Takım Anlayışı'ndan Hareket Edenlerin Karşısında Bir Yerli, Yerli Olduğu Kadar Evrensel Bir Sosyolog: Baykan Sezer", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:16, Ağustos 2001, 178.

3.4. KEMAL TAHİR– BAYKAN SEZER

Baykan Sezer değerlendirmesi Kemal Tahirsiz yapılamaz. Baykan Sezer’i anlamak ve onu anlatmak için Kemal Tahir’i konuşmamak ve bu iki sosyologun ilişkisinden bahsetmemek yanlış olur. Çünkü Kızılçelik’in ifadesiyle Sezer, Kemal Tahir’in “ruh ikizidir”. İkisi arasındaki ilişki aslında bir usta-çırak, önce sonra ilişkisinden farklıdır. İkisi arasındaki ilişki Türkiye’de özgün düşüncenin oluşumu açısından ele alınmalıdır.³⁶

Baykan Sezer görüşlerinin biçimlenmesinde ve belli bir yön kazanmasında Kemal Tahir’in büyük bir etkisi olduğunu vurgulamıştır ve Kemal Tahir’in 20. y.y ‘ın en büyük romancısı ve en önemli düşünürlerinden biri olduğuna inandığını ve Kemal Tahir’in en az Karl Marx kadar kendisiyle tanımlanır bir düşünür olduğunu belirtmiştir.³⁷

Kemal Tahir-Baykan Sezer ilişkisinden bahsetmeden önce Kemal Tahir’in geçmişine ve görüşlerine kısaca değinmek gerekir. Kemal Tahir Cumhuriyet dönemiyle beraber ortaya çıkan, rejim değişikliğiyle beraber sayısız değişikliğin yaşandığı bir Türkiye’de (dönemde) düşüncelerini kaleme alan, edebiyat ve sosyolojiye sayısız eser kazandıran bir yazardır. Lise yaşlarında çalışmaya başlayan Tahir çeşitli görevler yaptıktan sonra İstanbul’da çeşitli gazetelere çalışmaya başlamıştır. Henüz 28 yaşındayken askere isyan suçundan 15 yıl ağır hapis cezası almış ve kamu haklarından mahrumiyet cezasına çarptırılmıştır.³⁸ 1950 yılında cezaevinden çıkan yazar bu dönemden sonra yazılarına devam eder. 6 aylık kısa süreli cezaevi süreci dışında hayatı boyunca çeşitli eserler kaleme alır.³⁹

Kemal Tahir Türk Edebiyatının önde gelen yazarlarının biri olmasının yanı sıra toplumsal konularda öne sürdüğü görüşleriyle de başta Baykan Sezer olmak üzere pek çok Türk aydınını etkilemiş, dönemindeki toplumsal tartışmalara taraf olmuştur.⁴⁰ Kemal Tahir’i bir düşünür olarak ele aldığımız zaman ilk vurgulamamız

³⁶ Ertan Eğribel, “Sosyoloji Yıllığı- Kitap 11”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer, Kemal Tahir İlişkisi Üzerine, Kızılçelik’in İfadesiyle Sezer, Kemal Tahir’in “ruh ikizidir”*, İstanbul Mart 2004, 105.

³⁷ Gökhan V.Köktürk, *Baykan Sezer’de Doğu Batı Sorunu*, (1. Baskı), İstanbul 1999, 39.

³⁸ Erem Sarıkoca, *Kemal Tahir Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1996, 1.

³⁹ Sarıkoca, 1.

⁴⁰ Sarıkoca, 1.

gereken kendisinin Marksist bir yazar olduğudur.⁴¹Baykan Sezer'e göre Kemal Tahir, Marksizm'i doğru anlayarak önemli katkılarda bulunan 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden biridir.⁴² Ancak bunun yanında Marksizm'in bütün sorunlara çözüm getirebilen bir reçete olmadığını da kabul etmektedir.⁴³Bu düşüncenin izlerini Baykan Sezer sosyolojisinde de görmek mümkündür.

Kemal Tahir'i anlamak için analiz etmek gereken önemli düşüncelerinden biri de; Marksizm'i uygulamanın en önemli gereklerinden birinin kendi toplumsal tarihini ve yapısını iyi anlamak ve Marksist teoriyi kendi yapılarına iyi uyarlamak gerektiği görüşüdür. Yani Kemal Tahir Marksist görüşü savunurken içinde bulunduğu toplumsal yapının ve o toplumun tarihinin göz ardı edilemeyeceğini, aksi takdirde Marksizm'in o toplumda ya da o yapıda tabiri caizse eğreti duracağını ileri sürüyor. Birçok çalışmasında Batı ile Türk toplumun yapısal ve tarihsel değişikliklerinden bahseden Kemal Tahir, Marksist düşünceye özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

Kemal Tahir Türkiye'nin sorunları üzerinde yeni baştan durulması gerektiğini, bunu sağlamak için de yerlileşmenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Türk toplumunun sosyolojik çalışmaları için dışarıdan getirilen kuram ve çözümlerin yeterli olmayacağını sıklıkla vurgulamış ve özellikle yerlileşme konusuna ısrarla eğilmiştir. Türk toplumun yapısal tahlillerinin yapılabilmesi için Türk tarihinin ele alınması gerektiğini, toplumsal gerçeklerin tarihin içinde bulunabileceğini savunmuştur.⁴⁴Kemal Tahir sosyoloji anlayışında batılılaşma hususundaki görüşleri de önem arz etmektedir. Tahir, Türk toplumunun ve sosyologlarının *çağdaşlaşma* ile *batılılaşma* konuları arasındaki ayrımı da doğru yapması gerekliliğinden bahsederek batılılaşma yaklaşımına karşı çıkmıştır. Batının çağdaşlaşma anlamında örnek alınması ile batıya benzeme ve onun kültürünü benimseme hususlarının yani batıcılışmanın birbirine karıştırıldığını ileri sürmüştür. Ona göre bir toplumun batılılaşması demek kendini inkâr ederek batıya benzemeye çalışması demektir. Bu da toplumsal yapının birçok alanına ve beraberinde Türk sosyoloji anlayışına balta vurmaktadır.

Kemal Tahir'in çalışmaları incelendiğinde romanlarında tarihle edebiyatı birleştirdiği görülmektedir. Yazılarında tarihin öneminden sık sık bahseder. Baykan

⁴¹ Baykan Sezer, *Kemal Tahir Üzerine*, (4. Boyut), Sayı:6 Nisan 1991, 19.

⁴² Kızılçelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 75.

⁴³ Sarıkoca, 5.

⁴⁴ Kızılçelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 56-57.

Sezer’de ise tarihle sosyolojinin birleştirildiğini görmek mümkündür. Bu bakış açısında Kemal Tahir’in etkisi büyüktür. İşte Sezer’in Kemal Tahir’den esinlendiği bu tarihsel bakış açısını benimsemesi onun sosyolojisinin özgünleşmesi bakımından önem arz etmektedir.

Sezer önceki başlıklarda da belirttiğimiz üzere sosyolojinin Türkiye’ye Batı’dan bir çözüm reçetesi olarak getirildiğini ileri sürmüş ve bu süreçte Türk toplumsal yapısının ve tarihinin göz ardı edildiğine dikkat çekmiştir. İşte burada Baykan Sezer’in Türk tarihi ve Türk toplumsal yapısıyla sosyoloji arasında bağ kurmaya çalışması Kemal Tahir-Baykan Sezer ilişkisiyle ilgili önemli bir konudur.

Baykan Sezer Fransa’dan döndükten sonra bir arkadaşı aracılığıyla Kemal Tahir’le tanışma fırsatı bulmuş ve daha sonraki dönemlerde de açıkça kendisinden etkilendiğini, fikirlerinin oluşmasında etkin bir rol olduğunu ileri söylemiştir. Sezer, Kemal Tahir’den etkilendiğiyle ilgili sözlerini şu şekilde kaleme almıştır:

“Kemal Tahir, kalıplar ve etiketlerle düşünmeye karşı çıkmış, en büyük tepkiyi kalıplarla yetinmeyen gözlem ve saptamaları dolayısıyla almıştır. Kemal Tahir de en az Marx kadar kendisiyle tanımlanır önemde bir yazar, bir düündür. Kemal Tahir kalıplarla düşünmeyi reddetmiş tarihimize eğilmek zorunluluğunu ve sorumluluğunu duymuştur. Kemal Tahir, sorunların gerçek boyutlarıyla ve evrensel düzeyde ele alınması gerekliliğini bize anımsatmıştır. Görüşlerimin yönlenmesini ve biçim kazanmasını Kemal Tahir’e borçluyum. Çoğu şeyi Kemal Tahir’den öğrendim. Çalışmalarında bulunacak yanlış benim Kemal Tahir’in iyi bir öğrencisi olmadığımı gösterir.”⁴⁵

Baykan Sezer toplumsal olayların Doğu- Batı çatışması eksenli açıklanması gerektiğinin Kemal Tahir tarafından fark edildiğini söyleyerek, bunun kendi kuramı üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Kemal Tahir’in çalışmalarında Türk insanına yönelip onun sorunlarını ele almaya çalışması, batı hayranları tarafından yok sayılan Osmanlı Devleti’ne büyük bir ilgi göstermesi, batıcılığa meselesini doğru yorumlayıp gerçek boyutlarıyla ele almaya çalışması, yerel olan ile evrensel olan arasındaki ayrımı

⁴⁵ Oktay Bektaş, *Türk Toplum Yapısını Anlamaya ve Açıklamaya Çalışan Sosyolog: Baykan Sezer*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006, 18.

doğru çözümlemiş olması ve Batı'dan hazır olarak getirilen çözüm yollarına net bir şekilde karşı çıkması Baykan Sezer'in Kemal Tahir'i önemsemesi ve ondan etkilenmesinin çeşitli sebepleridir.⁴⁶

⁴⁶ Kızılçelik, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, 69-72.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAYKAN SEZER'DE DİN VE TOPLUM İLİŞKİSİ

4.1. DİN VE SOSYOLOJİ (SOSYOLOJİ AÇISINDAN DİN)

Sosyoloji toplumu oluşturan ve onu etkileyen birçok faktörü (tarihi, ekonomiyi, inanç biçimlerini, coğrafi koşulları, insan ilişkilerini, aileyi, toplumsal olayları, nüfusu ... v.b) ele alan ve topluma bu parametreler açısından bütüncül yaklaşan bir bilimdir. Sosyolojinin en çok üzerinde durduğu konulardan biri olan din, toplumsal yaşantıda, tarihte, tıpta, fizikte, felsefede, psikolojide v.b alanlarda oldukça önemlidir. Bundan dolayıdır ki önemli sosyologları inceleyip, onları anlamaya çalışır kendin olgusunu nasıl ele aldıklarını bilmek önem arz etmektedir. Çünkü insanlık tarihi boyunca bütün toplumlarda, birçok toplumsal olayda ve oluşumda din etkin rol oynamıştır. Bir başka ifadeyle *“Din, tarihin büyük bir kesitinde toplumlar arası farklılaşmaları yansıtan temel bir zihinsel unsur olmuştur.”*⁴⁷ Din, toplumda kabul gören değerler, inançlar ve davranış biçimleri doğrultusunda hayat bulur. İnsanın öncelikli olarak içinde bulunduğu bir etkinlik sahası olan din, diğer alanlarla da ilişki içindedir.⁴⁸

Din hakkında yapılan araştırmalar derinlemesine incelendiğinde Avrupa'dan Uzak Doğu ülkelerine, ilkel toplumlardan çağdaş toplumlara kadar her toplumda dinin bir merak konusu olduğu ve etkili bir güce sahip olduğu görülmektedir. Ve bu etkili gücün modası çeşitli form değişikliklerine maruz kalsa da tarih boyunca hiç geçmemiştir. Devletlerin yıkılmasından büyük ve kanlı savaflara, binlerce yıl süren siyasal planlardan/hareketlerden mezhep kavgalarına, hatta çeşitli siyasi partilere, tarikatlara kadar hepsinde temel belirleyicilerden biri olmuştur. Özben'in ifadesiyle *“Din tarihin her döneminde insanın yapıp etmelerine aracılık eden, onları anlamlı kılan, başkalarıyla olan etkileşimlerinde bir köprü vazifesi ve nihayet onları bir araya getiren en önemli motiftir.”*⁴⁹

⁴⁷ Ertan Eğribel, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, “Giriş Bölümü” (1. Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul 2011, 23.

⁴⁸ Niyazi Akyüz - İhsan Çapçioğlu, “Din ve Toplum İlişkileri”,(Editörler: Niyazi Akyüz- İhsan Çapçioğlu Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi), Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2008, 47; Sevinç Güçlü, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2005, 249. Naklen

⁴⁹ Mevlüt Özben, *Yapay Kutsallıklar*, (1. Basım), Siyasal Kitabevi, Ankara 2015, 12.

Din olayı tarihin başından beri toplumlarda ilgi odağı olmuş ve düşünürlerin/araştırmacıların ele aldığı konular arasına girmiştir. Din sosyolojisi bir çalışma alanı olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen din araştırmaları aslında çok eskilere dayanmaktadır. Çünkü sosyolojinin kurucusu olarak görülen Comte'un da ileri sürdüğü gibi toplumun üç temel yapı taşı aile, devlet, din üçlüsünden biri olan din olayı, toplumlar var oldukça varlığını sürdürmüş, toplumsal yaşam biçimleri üzerinde etkili olmuş ve bu nedenle de çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

Din sosyolojisi alanında incelemeler yapıldığında din sosyolojisinin tek bir şekilde teşekkül etmediği, her sosyologun ilgi alanına göre bir din sosyolojisi ortaya çıkardığı görülmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla din sosyolojisini incelerken ortaya çıktığı dönemden başlayıp günümüze kadar hem Batı din sosyolojisini hem de Türk din sosyolojisini ele almak gerekmektedir.

Din sosyolojisinin ortaya çıkış tarihi olarak XIX yüzyıl verilmektedir. Sosyolojinin ortaya çıkış tarihleri de aynı dönemlerdir. Yani din, sosyoloji ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra sosyolojinin ilgi alanına girmiştir. Bu durum, sosyolojinin din ile yakın bir ilişki içerisinde olmasıyla alakalıdır. Aynı durum sosyolojinin Türkiye'ye gelişinde de yaşanmıştır. Sosyoloji Türkiye'ye geldikten çok kısa bir süre sonra din sosyolojisi alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İlk dönemlerde biraz yavaş ilerlemesine rağmen 1945-50'lerden sonra önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Fakat daha önceki satırlarda bahsettiğimiz gibi sosyoloji Türkiye'ye Batı'dan aktarma olarak gelmiş ve aynı durum din sosyolojisinde de yaşanmıştır. Tabii böylece din sosyolojisinin Türkiye'deki durumu da tıpkı sosyoloji gibi eğreti olmuştur.

Baykan Sezer'in de "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" adlı eserinde çokça bahsettiği gibi Batı sosyolojisinin dine yönelimi yine Batı egemenliği için ve Batı merkezli olmuştur. İçinde bulunduğu sorunların çözümünü kendi içinde halledemeyeceğini anladıktan sonra özellikle sömürge ilişkisi içinde olduğu toplumlar olmak üzere dünyaya açılmaya başlamış ve bu maksatla dünya dinlerini incelemeye koyulmuştur. Din sosyolojisi alanında önemli bir eser (Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri)

⁵⁰ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay, İstanbul 2014, 39.

ortaya koyan Durkheim'in Avustralya yerlileri üzerine yaptığı dini/inanç incelemesini buna örnek gösterebiliriz.⁵¹

"Din Sosyolojisi" (Sociologie de la Religion) terimine Fransız Sosyoloji Ekolü'nün kurucusu E. Durkheim'in (1858-1917) Année Sociologique (Sosyoloji Yıllığı) dergisinde 1899'da din olayının tanımına dair (De La Définition du Phénomène Religieux) yayınladığı bir yazısında rastlanmaktadır.⁵² Buradan hareketle Din sosyolojisine XX. yüzyıldan sonra yoğunlaştığını ve ardından gelen çalışmalarla hızla ilerlediğini söyleyebiliriz. Durkheim'indin sosyolojisi alanında öncelikli olarak ele alınması gereken sosyologlardan biri olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü hem din sosyolojisi kavramını ilk kullanan sosyologdur hem de 'Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri' adlı eserinde din sosyoloji alanında ele alınmaya değer görüşler ve tespitler ortaya koymuştur. Din sosyolojisi hakkında incelenmesi gereken isimlerden biri de modern sosyolojinin kurucularından biri ve geleneksel bürokrasi kuramının öncüsü olan Max Weber'dir. Weber "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu" adlı eseriyle hem ekonomik hayat hem de din olayı hakkında önemli bilgiler/görüşler ortaya koymuştur. İlaveten şüphesiz ki Batı'nın din sosyolojisinin anlaşılması için Weber ve Durkheim'den bir dönem önce gelen K. Marx ve A. Comte'un din hakkındaki görüşlerinin de incelenmesi çalışmanın daha anlamlı olması ve resmin bütün olarak görülmesi açısından hayatiidir.

Emile Durkheim dini tanımlayan ilk sosyologdur. O din tanımını şöyle yapmıştır:

*"Din, kutsal olana ilişkin inanç sistemleri ve uygulamaların tümüne verilen addır; başka bir deyişle o, yasaklanmış ve bir kenarda bırakılmış olan şeyler- insanları Kilise adı verilen tek bir topluluk altında birleştiren inançlar ve uygulamalar bütünüdür."*⁵³

Durkheim'in dini tanımlama şeklinden de anlaşılacağı üzere o, dinin birleştirme, bir araya getirme işlevine vurgu yapmaktadır. Durkheim, dinin insanların etrafında toplandığı değerler olduğunu ve toplumların bu değerler sayesinde toplumsal bilinç,

⁵¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 24.

⁵² Ünver Günay, "Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Temel Sorunları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 2002, 5.

⁵³ Grace Davie, "Din Sosyolojisi: Konu ve Değişimler", (Çeviri: İhsan ÇAPÇIOĞLU), *Ankara Üni İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 244, 2006, 244.

kültür ve bir biz duygusu oluşturduğunu, belki de hepsinden önemlisi dinin kendiliğinden bir toplumsal öz kontrol oluşturduğunu ifade etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse Durkheim'e göre dinin yaptığı şey insanları bir arada tutmaktır.⁵⁴ Ancak Durkheim'in din tanımına bakıldığında insanların ibadet için bir araya toplandığı mekân olarak "kutsal mekân", "tapınak", "ibadet yeri" gibi daha genele hitap eden kavramlar kullanmak yerine "kilise" kavramını kullanmış olması din sosyolojisi alanında Batı merkezli veya Hıristiyanlık merkezli bir bakış açısına sahip olduğu düşünülebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Batı din sosyolojisi din hakkında çalışmalar yaparken toplumsal analizlerini elbette İslamiyet merkezli yapmaya çalışacak değildir. Batı, toplumsal olayları anlamak için Batı merkezli düşünmelidir ve öyle de olmuştur. Din sosyolojisi alanında da Batı'yı anlamak için Batı'nın inanç penceresinden bakmak gayet normaldir. Ancak ülkemizde de toplumsal analizleri daha bilimsel bir şekilde yapabilmek için sosyolojiye ve beraberinde din sosyolojine özgünlük kazandırmak önemlidir. Bu bağlamda aslında sorgulanması gereken Batı sosyolojisi değil Türk sosyolojisidir. İşte bu araştırmanın konusu olan, düşüncelerini anlamaya ve analiz etmeye çalıştığımız Baykan Sezer, sosyolojinin toplumumuzda eğreti durmasını engellemek ve özgünleştirmek için öncü olmuş ve bu amaç için önemli çalışmalar yapmıştır.

Enver Günay 'Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Temel Sorunları'adlı çalışmasında Durkheim'in dini "*Kutsal şeylerle ilgili inanç ve amellerden oluşan dayanışmalı bir sistem ve buna inançla bağlılık etrafında manevî bir birlik oluşturmak üzere birleşip bütünleşmiş bir dinî cemaat*"⁵⁵ şeklinde tanımladığından bahseder. Durkheim dinin kaynağı olarak kolektif bilinci görmektedir. Bu kolektif bilinci ilk bulduğu inanç sistemi ise Totemizm'dir.

Totemizm belirli şeylerin, özellikle hayvanlar ve bitkilerin kutsal olarak ve klanın amblemleri olarak alındığı bir din sistemidir.⁵⁶ Durkheim'e göre bugün bilinen en ilkel ve en yalın din totemciliğidir. Bundan ötürü de Durkheim, din olayını totemciliği esas alarak inceler. Ona göre totemcilik dinin özünü açıklar. Durkheim totemciliğin incelenmesinden çıkarılacak bütün sonuçların, din olgusunun özünün kavranmasını

⁵⁴Grace Davie, 243.

⁵⁵ Günay, "Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Temel Sorunları", 6.

⁵⁶ George Ritzer, *Sociological Theory*, (3. Baskı), (Çeviren: Ümit Tatlıcan), 13. ([http://www.umittatlican.com/files/Emile%20Durkheim%20\(Ritzer.%201992\).pdf](http://www.umittatlican.com/files/Emile%20Durkheim%20(Ritzer.%201992).pdf)).

sağlayacağını iddia eder.⁵⁷ Burada toplumun bir hayvana veya herhangi bir nesneye ‘ortak anlam’ yüklemesinden bahsetmeye çalıştığı görülmektedir. Yani totemizm kolektif bilincin/vicdanın sembolik bir temsilidir ve bu kolektif bilincin kaynağı ayrıca toplumdur. Bu yüzden, toplum kolektif bilincin, dinin, Tanrı kavramının ve nihayetinde kutsal sayılan her şeyin kaynağıdır.⁵⁸

Özetle Durkheim dinin, toplumun merkezinde olan bir çekim gücü olduğundan bahsetmiştir. Toplum bu çekim gücüne ortak anlamlar yüklemekte ve dinin oluşturduğu kuralların toplumsal yaşantıda bir işlevi ortaya çıkarmaktadır. Bu işlevler zamanla toplumun yapısına ve çeşitli koşullara göre değişebilse de her zaman temel mantık aynıdır.

Max Weber, din olgusuna farklı açılardan yaklaşmakta, dini tabiatüstü güçlerle ilişkilendirmektedir. Din, bireyin kendi güç ve özelliklerinden daha fazla olarak düşünülen mistik bir güce bağlanmayı ifade etmektedir.⁵⁹ Dinin ilk amacı, insanın varoluşuna anlam katmaktır. Dinler, belli bir dünya görüşü ve gerçeklik tanımı yaparak insanın hayattaki amacını ortaya koymaktadır.⁶⁰

“Weber’in Din sosyolojisi incelemelerinin ana problemi, dini olaylarla ekonomik olaylar arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla aydınlatma meselesi etrafında odaklanmış bulunmaktadır.”⁶¹ Roberto Cipriani, Weber’in, dini sistemlerin yaşam biçimleri üzerindeki etkilerine odaklandığını ifade etmektedir.⁶² Weber’in kendi ifadesiyle de ekonomik ve sosyal tabakalar ile mezhep ilişkileri arasındaki bağlantıları açıklamaya çalışmaktadır.⁶³ Bu anlamda Weber’in din sosyolojini anlamak için “Protestan Ahlakı ve Kapitalimin Ruhunu” adlı eserini incelemek önemlidir. Bu eserde Weber’in ekonomik unsurların dinsel yaşam biçimleriyle önemli derecede karmaşık bir etkileşim içinde

⁵⁷ Hasan Turhan, *Durkheim Sosyolojisi ve Durkheim’in Sosyolojideki Düşünceye Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010 (Taplamacıoğlu, 1975, 78, Naklen)

⁵⁸ Ritzer, 13.

⁵⁹ Fatma Hürrem Sünney, *Max Weber’in Sosyoloji Bilimine Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2008, 130; Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, 43. Naklen)

⁶⁰ EmineMerve Armağan, *Max Weber’in Din Sosyolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2013, (Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel Yayınları, İstanbul 2005, 248, Naklen)

⁶¹ Ünver Günay, “Max Weber’in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi”, *Dergipark*, 1988, 3.

⁶² Roberto Cipriani, *Din Sosyolojisi*, (Yay Haz: Ali Coşkun), (2. Baskı), Rağbet Yayınevi, İstanbul 2004, 120.

⁶³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, (1. Baskı), Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2011, 249.

olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerin bir yansıması olarak ortaya çıkan kapitalizm anlayışı ve beraberinde gelen kar edip sermayeyi büyütme fikri dinsel yaşantılar üzerinde etki etmiş ve aynı zamanda onlardan etkilenmiştir. Weber, insanın içinde yaşadığı toplumsal çevreye göre değişen günlük yaşam tarzına karşılık, dini fikirlerin de değişeceğini düşünmektedir. Din ve toplum ilişkisinin geliştiği çevrenin yapısına göre bu ilişkinin sonuçları da farklılık gösterebilmektedir.⁶⁴ Bu değişikliklerin temelinde maddi yaşam koşullarının olduğunu sık sık dile getirmekte ve hatta kapitalizmin ruhu söylemiyle dini yozlaşma söylemlerini ilişkilendirmektedir. Weber, Protestanlıktaki dünyevi çilecilik anlayışının aslında kapitalist ahlakın özünü oluşturduğunu ileri sürerken bunun da sermaye birikiminde en büyük katkı sağlayıcılardan biri olduğuna vurgu yapmıştır. Weber'e göre modern rasyonalizm vmodern kapitalizm, püriten çilecilikten doğmuştur.⁶⁵

Weber, din olayını incelerken inananlar bakımından sayısı en büyük olan altı büyük dini (İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Hinduizm ve Konfüçyanizm) ele alıyor. Daha sonra dinlerin ekonomik hayatla ve toplumlar üzerindeki etkilerini inceliyor. Böylece din ile ekonomik olaylar arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışıyor.⁶⁶ Ancak Türk sosyolojisi ve Türk sosyologları açısından da önemli yere sahip olan Weber'in, "İslam'ın şehirli aydınların değil, ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisiyle motive edilmiş disiplinli savaşçılardan oluşan bir bedevi silahşorlar dini olarak ortaya çıkmıştır." görüşü göstermektedir ki; Türk toplumun büyük bir oranının inandığı dini (İslamiyet'i) açıklamada ve toplum-din ilişkisini ortaya koymada Weber'in din sosyolojisi yetersiz olmuştur. İşte bu durum da Baykan Sezer'in Batı'nın din sosyolojisi yerine özgün Türk modeli din sosyolojisini savunmasının haklı gerekçelerinden biridir. Çünkü Türk kültürünü, yaşantısını ve sosyal olaylarını anlayıp özgün bir Türk sosyolojisi ortaya koyabilmek Türk toplumunun inanç ve değerlerini doğru tanıyabilmek ve incelemekle mümkündür.

KarlMarx'a bakıldığında onun çalışmalarının merkezinde kapitalizm ve ekonominin olduğunu görmekteyiz. Yani şunu söylemek mümkündür ki Marx, din

⁶⁴Armağan, 59.

⁶⁵Nurtaç Elçi Akpınar, *Rembrandt Van Rijn'in Kimi Yapıtlarında Max Weber'in Protestan Ahlakı Anlayışının İzleri*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens, İstanbul 2013, 27.

⁶⁶ Ünver Günay, "Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi", 4.

konusuna kapitalizm incelemeleri yaparken girmiş ve çokça tartışmalara sebep olan görüşler ileri sürmüştür. Din ve ekonomi arasında kurduğu ilişki XIX. yüzyıldan beri bir taraftan geniş kitleleri etkilerken bir taraftan da eleştirilmeye devam etmektedir.

Marx, dinin halkı uyutan/uyuşturan bir afyon olduğunu, dinlerin halkın sömürülmesi için bir alet olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Ona göre ortaya çıkan bir din mutlaka çeşitli grupların menfaatlerini gözetirken başkalarının ise haklarını sömürmek için bir alet konumundadır. “Marx, bir sınıfın diğer bir sınıf tarafından sömürülmesini, sanayileşmiş bir kapitalist toplumun temel bir niteliği olarak gördü. Marx her zaman sömürünün var olduğuna fakat sadece kapitalist sistem altında başkalarını sömürmenin çalışmanın normal yolu haline geldiğine inanıyordu.”⁶⁷ Bu da yabancılaşma teorisini oluşturmasında etkili olmuştur. Marx hem ekonomik düzenin hem de din olayının sermaye sahipleri tarafından işçi sınıfı önüne dayatma ile getirildiğini, yoğun çalışma şartlarının ve bu şartlara karşı muhtemel bir başkaldırının tedbiri olarak ortaya atılan afyon özelliği taşıyan dinin kişiyi kendine yabancılaştıracağını, kişinin özgürlüğünün elinden alınarak üst sınıf tarafından ona sunulan hayatı yaşamasının kişinin kendine yabancılaşmasını getireceğini ileri sürmektedir. Çalışmalarının genelinde kapitalizm ve sömürü kavramlarını yan yana kullanması, işçi sömürüsü ve sermaye sahiplerinin asıl amacının her zaman daha fazla kazanç elde etmeye çalışması hakkındaki iddiaları Marx’ın ekonomi ve kapitalizm hakkındaki görüşleri için bir göstergedir. Bu da göstermektedir ki genel sosyolojik anlayışını-ki buna din de dahildir-toplumsal olaylara ekonomi(kapitalizm) penceresinden bakma üzerine temellendirmiştir. Yani özetle Marx ekonominin toplumu hangi yollarla etkilediğiyle ilgilenmiştir.⁶⁸ İşte bu noktada Marx’ın din hakkındaki görüşlerini ifade etmek yerinden olacaktır. Marx’a göre din, “baskı altındaki ezilen yaratığın iç çekişidir, kalpsiz dünyanın kalbidir, ruhsuz durumun ruhu olduğu gibi ve halkın afyonudur.”⁶⁹ Buradan hareketle Marx’ın, dini halkın kaderine razı oluşu, sömürülme sürecinde bir bahane veya teselli bulma aracı olarak gördüğü görülmektedir. Din ve Tanrı kavramlarının uydurma olduğunu düşünen Marx ateist bir görüşe sahiptir.

⁶⁷Gill Hands, *Marx-Kilit Firkiler*, (Çeviren Melis İnan), Optimist Yay. İstanbul 2011, 95.

⁶⁸Hands, 112.

⁶⁹ Forum, “Karl Marx, İnsan, Toplum ve İletişim”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:25, 199-228, Yaz-Güz 2007, 215.

Marx'ın din ve ekonomi hakkındaki görüşlerinde şüphesiz yaşadığı dönemin sosyal ve ekonomik olayları etkili olmuştur. Sanayi devrimin ardından yoğun bir şekilde yaşanan sosyal olaylar, ortaya çıkan işçi sınıfı, sınıfların refah düzeyleri arasındaki uçurumlar, sömürge süreci ve emperyalizmin hızla dünyaya yayılışı, Marx'ın içinde bulunduğu ortam ve zaman açısından düşünüldüğünde doğal karşılanabilir. Yani kısaca Marx'ın dönemin Avrupa sının sosyo-ekonomik şartlarından etkilendiği söylenebilir. Ancak Marx'ın genel anlamda fikirlerini irdelemek gerekirse hem toplumsal olayları analizinde hem de din olayına yaklaşım şeklinde Batı merkezli yaklaştığı, görüşlerini Batı sınırları dışına çıkaramayıp Türk sosyolojisi ve Türk din sosyolojisi açısından yetersiz kaldığını söylemek mümkündür.

Auguste Comtedin üzerine çalışmalar yapan ilk sosyologlardan biridir. Comte, hem sosyoloji hem de din sosyolojisi açısından önde gelen sosyologlardan biridir. *“Auguste Comte'a göre dinin incelenmesinin amacı, dinin bütün insan toplumlarındaki fonksiyonunu göstermektir.”*⁷⁰ Comte, toplum üzerindeki dinin fonksiyonlarını ele almıştır ki bu söz konusu işlevlere bakıldığında toplumsal uyum ve sözleşme için dinin bir gereklilik olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir. Comte, üç hal yarasındaki son aşama olan pozitif aşamada bile dinin var olacağından çünkü bunun bir toplumsal ihtiyaç olduğundan bahseder. Comte, toplumsal yaşantı ve sosyal düzenin sağlanması için dinin gerekliliğinden bahseder. Çalışmalarında toplumsal evrimi ele alarak insanlık tarihinin geçirmiş olduğu evrimi açıklamaya çalışmıştır. Ona göre toplumun bu günkü konumu geçmişten günümüze süregelen bir birikimin sonucudur. İnsan zihninin birbiri ardına gelen üç evreden geçtiğini söyler. Birincisi teolojik veya soyut hal, ikincisi metafizik hal (abstrait), üçüncüsü bilimsel veya olumlu hal. Birinci aşamada insan zihni olayların nedenlerini doğa üstü bir takım varlıklarda görür. İkinci aşama olan metafizik aşamada doğaüstü etmenlerin yerini soyut bir takım varlıklar alır. Bilimsel halde de insan zihni mutlak'ı aramaktan vazgeçip, gözlem ve akıl yürütme yoluyla sadece olaylar arasındaki değişmez ilişkiyi yani kanunları bulmaya çalışır.⁷¹ Yani bu son aşamada doğa olayları bilimsel yöntemlerle doğanın kendi bilimsel kanunlarıyla açıklanmaya

⁷⁰ Münir Koştaş, “Auguste Comte'un Din Sosyolojisi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1995, 69.

⁷¹ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, (6. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 152.

çalışılmış, pozitif düşünce hâkim olmaya başlamıştır.⁷² Tabii bu dönem bilimsel gelişmelerin yaşanması, bilimin ilerlemesiyle beraber ortaya çıkmıştır.

A. Comte'e göre toplumu oluşturan üç temel dinamik vardır. Bunlar aile, din ve devlettir. Bunlar olmaksızın bir toplumdan bahsetmek mümkün değildir. İnsan topluluğunun olduğu her yerde bir din, bir aile ve bir yönetim erki mutlaka olacaktır. Bunlar dinamik bir yapıya sahiptir, değişebilir, bozulabilir ancak varlıkları devam eder.⁷³ Comte'un görüşlerini ifade eden bu sözler toplumsal yapı içerisinde temel öğelerin tespiti açısından hem önemlidir hem de evrensel bir tanımlamadır. Comte'un, toplumun temel yapı taşlarını ifade ederken dini, devlet ve aile ile eşdeğer tutması ve aynı oranda gerekli görmesi din sosyoloji görüşleri açısından önem teşkil etmektedir. Bu üç temel dinamiğin işlevine bakıldığında hepsinin sosyal nizamaya yönelik olduğu söylenebilir. Yani Comte dinin manevi boyutunun ötesinde kendinden sonra gelen birçok sosyolog gibi düzenleyici boyutundan bahsetmiştir.

Batı'da din sosyolojinin genel durumunu inceledikten sonra Türkiye'de din sosyolojisinin gelişim sürecini ele alalım.

Din sosyolojisinin Türkiye'ye gelişi 1910'lara dayanmasına rağmen 1950'lere kadar ilgi gören ve yoğun çalışmaların yapıldığı bir alan olamamıştır. Ancak 1950'den sonra Türkiye'de din sosyolojisi ilerlemeye, yapılan çeşitli çalışmalarla beraber adeta bir uyanma/filizlenme dönemi yaşamaya başlamıştır.⁷⁴ Ancak yine de din sosyolojisinin bugün olması gereken yerde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebeplerinden biri şüphesiz ki ülkemizde din ile siyasetin Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri çok iç içe (müspet-menfi) olmasıdır. Ülkemizde dinin çeşitli gruplar tarafından bir istismar konusu yapılması ya da laiklik ilkesinin bazen amacının dışında kullanılmaya çalışılması bunun önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bir dönem dinin yaşam alanının daraltılması, bir dönem de dinin bütün yaşam alanlarında kullanılmaya çalışılması din konusunda bir problem alanı yaratmış ve böylece etki altında olmayan ve özgün bilimsel çalışmaların yapılması zorlaşmıştır. Dolayısıyla Türk sosyolojisinin kurucusu

⁷² Veysel Sönmez, "Auguste Comte Pozitivizm (Olguculuk)", *Dokuz Eylül Üni. Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2010,161.

⁷³ Münir Koştaş, "Din Sosyolojisine Giriş", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1995, 362.

⁷⁴ Fatma Kenevir, *Türkiye'de Din Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens, Ankara 2010 (Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, (1.Baskı), İnsan Yay., İstanbul 1998, 53—60 Naklen)

olarak görülen Ziya Gökalp'ten itibaren bütün sosyologlarımızda din-siyaset ilişkisinin etkileri olmuştur. Nasıl ki günümüzde din-siyaset ilişkisi toplumun her kesiminde ve günlük hayatın her aşamasında etkisini hissettiriyorsa hem Ziya Gökalp dönemi hem dedaha sonraki dönemlerde yapılan din sosyolojisi çalışmaları siyasi konjonktürden etkilenmiş ve kısır döngünün en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Ülkemizde din sosyolojisinin tıpkı sosyolojide olduğu gibi Batı'dan aktarma olduğunu daha önceki satırlarda ifade etmiştik. Bunu daha açık bir şekilde görmek adına hem Türk sosyolojisinin hem de Türk din sosyolojisinin öncü ismi olan Ziya Gökalp'i ele almak gerekir. Çünkü Gökalp hem yaşadığı dönemde hem de kendinden sonraki dönemde sosyologlar üzerinde etkili olan önemli bir isimdir.

Ziya Gökalp'in üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi dindir. Dolayısıyla Ziya Gökalp sadece Türk sosyolojinin değil aynı zamanda din sosyolojisinin de kurucusudur. Kurucusu olduğu sosyoloji kürsüsünde verdiği ilk derslerden birisi de din sosyolojisi olmuştur.⁷⁵ Ziya Gökalp, Durkheim sosyolojisinden etkilenmiş ve aynı durumu din sosyolojisine de uygulamıştır. Gökalp de Durkheim gibi, dini toplumsal bir olgu, bir kurum olarak kabul ediyordu.⁷⁶ Ancak Gökalp her ne kadar Durkheim'den etkilense de hiçbir zaman Durkheimci olmamıştır ve ondan ayrılacak yönleri olmuştur. Gökalp'in yazılarında Allah ve Peygambere olan inancına sık sık rastlamak mümkündür. Ancak aynı durum Durkheim için geçerli değildir.⁷⁷

Ziya Gökalp dini, insan hayatına anlam veren ve hayatı düzenleyen, insanın yaşama uyum sağlamasına yardımcı olan bir kurum olarak görmektedir. Sosyolojide olduğu gibi din sosyolojinde de kısmen Durkheim'in etkisinde kalan Gökalp, Durkheim'in işlevselcilik görüşünden yararlanarak dinin toplumdaki yerini açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda toplumsal birliğin sağlanması için dini ritüellerin önemli etkisi olduğundan bahsetmiştir. Yine Durkheim'de de gördüğümüz bir düşünce olan dinlerin değişmeye mecbur yapıya sahip olduğu, içinde yaşadığı toplumdan etkilendiği görüşünü ileri sürmüş ve buna İslamiyet'inde dahil olduğunu iddia etmiştir.⁷⁸

⁷⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 6.

⁷⁶ Orhan Türkođan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, İfav Yay., İstanbul 1998, 82.

⁷⁷ A. Faruk Kılıç, "Ziya Gökalp'in Türk Din Sosyolojine Katkıları", *Sakarya Üni İFD*, Sayı:16, 2007, 129.

⁷⁸ Nimet Balkanlı, *Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Düşünce Dini Dönüşümler: Ziya Gökalp ve Erol Güngör Ekseninde Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesin Sosyal Bilimler Ens., İstanbul, 2010, 67-68.

Ziya Gökalp'e göre din her şeyden evvel toplum için manevi ihtiyaçlardan birisidir.⁷⁹ Ona göre bir milletin kültürü, din, ahlak, dil, hukuk, iktisat ve güzel sanatlar şeklinde altı sosyal kurumdan oluşur.⁸⁰ Ancak bunlar arasında en etkili ve ön planda olan iki unsurdan birinin iktisat değerinin de din olduğunu yazılarında ifade etmiştir. Çünkü din insanların ihtiyaç duyduğu çekim gücünü oluşturup onları etrafında toplayarak bir ulus bilinci oluşturmaktadır ve bu, toplumlar için muhakkak gereklidir. Bu anlamda İslam'ın toplum içinde daha fazla içselleştirilmesi, Allah'ın Kelamı'nı anlayarak ibadetlerden daha fazla zevk alınması amacıyla ezan ve Kuran'ın Türkçe okunması fikrini açıkça eserinde ifade etmiştir.⁸¹

Ziya Gökalp'in din sosyolojisi alanında çalışmalarında İslamiyet merkezli söylemleri olduğu görülmektedir. Aynı zamanda fikirlerinde zaman zaman değişiklikler olduğunu da söylemek mümkündür -ki bu dönemin koşulları da göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. Genel anlamda yaptığı çalışmalar İslamiyet üzerine olduğu için de kapsamlı bir din sosyolojisi çalışması yaptığını söylemek mümkün değildir. Ancak Gökalp'in dini İslam açısından ele almış olması Batı'nın egemen olma anlayışından farklıdır. Gökalp Batı'yı ve Hıristiyanlığı küçümsemek için değil Türk toplumu müslüman olduğu için İslam'ın sosyolojisini yapmaya çalışmıştır.⁸²

Ziya Gökalp ile başlayan Türk din sosyolojisi serüveni onu takip eden sosyologlarla devam etmiştir. Türk sosyoloji tarihinde din sosyolojisi alanında çalışmalar yapan sosyologlar ve çalışmaları şunlardır: İsmail Hakkı Baltacıoğlu "İslami İçtimaiyet", Selahaddin Asım "İlmi İçtimaya Nazaran İslamiyet ile İçtimaiyat ve Şeriyat", Hans Frayer "Din Sosyolojisi", Hilmi Ziya Ülken "Din Sosyolojisi", Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu "Bizde Dini Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları - Biraz da İslam Sosyolojisi", Mümtaz Turhan "İçtimai Gruplar Arası Münasebetlere Tesir Eden Faktörler", Niyazi Berkes "Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler - Arap Dünyasında İslamiyet - Milliyetçilik ve Sosyalizm - Teokrasi ve Laiklik- Türkiye'de Çağdaşlaşma ve Türk Düşününde Batı sorunu", Nurettin Topçu "İsyan Ahlakı", Sabri

⁷⁹ Ziya Gökalp, "İktisada Doğru", *Makaleler VII*, M. Abdülhaluk Çay (haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara 1982, 34.

⁸⁰ Kenevir, 33.

⁸¹ Mehmet Tahir Acet, *Ziya Gökalp'te Din ve Milliyetçilik*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Diyarbakır 2014, 103-104, (Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 67 Naklen)

⁸² A. Faruk Kılıç, "Ziya Gökalp'in Türk Din Sosyolojisi Geleneğine Katkısı", *Sakarya Üni. İFD*, Sayı:16 2007, 126.

Fehmi Ülgener “İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri”, Cemil Meriç eserlerinde ele aldığı konularla, AmiranKurtkanBilgeseven “Sosyolojik açıdan Tasavvuf ve Laiklik - Türk Milletinin Manevi Değerleri - Din Sosyolojisi”, Şerif Mardin “Din ve İdeoloji- Türkiye İslam ve Sekülerizm - Türkiye’de Din ve Siyaset”, Erol Güngör” Düünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik - Türk Kültürü ve Milliyetçilik - Kültür Değişmeleri - Milliyetçilik ve İslam’ın Bugünkü Meseleleri”

Din Sosyolojisinin gelişim sürecine genel anlamda bakmak gerekirse şunları ifade edebiliriz. Din, ilkel toplumlardan beri merak konusu olan bir olaydır. Tarih boyunca toplumların hem sosyal, hem siyasal hem de ekonomik hayatlarında önemli etkileri olmuştur. Bu nedenle sosyal bilimciler din sosyolojisinin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan çok uzun zaman önce dine ilgi duymaya başlamışlardır. Örneğin 10. yüzyılda Farabi, 14. yüzyılda İbn-i Haldun din araştırmaları yapan İslam felsefecilerindendir. Din sosyolojisi daha sonraki dönemlerde, 19. yüzyılda Avrupa’da sistematik olarak ortaya çıkmıştır ve bu alan doğal olarak Batı ve Hıristiyan merkezli olmuştur. Daha önceki satırlarda görüşlerine yer verdiğimiz çeşitli Batılı sosyologlar yaşadıkları dönemin şartlarından ve içinde buldukları toplumdan etkilenerek din olayını kendilerince yorumlamışlardır. Dinin gerekli ve faydalı veya gereksiz veya faydasız olduğuyla alakalı görüşlerini değerlendirmek, karşı çıkmak veya onaylamak için dönemin koşullarını ve toplumun içinde bulunduğu durumları göz ardı etmek doğru olmayacaktır. Batılı sosyologlara yapılan en önemli eleştirilerden biri din olayına yeteri kadar objektif yaklaşamamaları ve olayları Batı ve Hıristiyanlık merkezli değerlendirmeleridir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların evrenselliğini ve tamamen objektifliğini sağlamak çok da kolay değildir. Tıpkı Batı’da olduğu gibi ülkemizde de evrensel ve tamamen tarafsız çalışmalar yapmak, toplumsal şartlar ve zamanın şartlarını görmezden gelerek toplum üstü bir din çalışması yapmak zor olacaktır ve neticede öyle olmuştur.

4.2. DİNİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ

Din, genel anlamda ilahi bir güç tarafından oluşturulan veya toplumsal yaşantılar sonucu oluşan, toplumların yaşantılarına biçim veren bir kurallar sistemidir. Dinin standart bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Din sosyolojisinin kurucularından biri olarak görülen Durkheimdin tanımını “*Din, kutsal, yani ayrı ve yasak sayılan*

şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi “Kilise” (tapınak) denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir” şeklinde yapmıştır.⁸³ Yine H. Atay çalışmasında din ile ilgili farklı düşünürlerin din tanımlarına şu şekilde yer vermiştir. “Din, Akl-ı selim sahiplerinin kendi ihtiyaçlarına bu dünyada doğruluğa, “sala ha”, öteki dünyada kurtuluşa götüren, Allah tarafından konan bir kanundur. Kant'a göre “din, vazifelerin ilahi emre dayandığını hissetmektir, Max Müller'e göre “din, tasavvuru mümkün olmayan şeyi tasavvur 'etmeye, ifade edilmeyen şeyi ifadeye uğraşmaktır ki, sonsuzluğu arzu, Allah sevgisi”, Michel Mayer'e göre, “din, Allaha karşı, insanlara karşı ve kendimize karşı yapılması icab eden öğütler ve inançların tümü”dür.⁸⁴

Din hakkında yapılan tanımlara bakıldığında dinin, hem bir Tanrıya olan ihtiyaçtan doğan hem de toplumsal bir düzenleyici ve insanı doğru davranışa götüren bir sistem olduğu konusunda genel bir görüş olduğu görülmektedir. Yine Durkheim’in din tanımında vurguladığı “kutsal olan” ifadesi insanoğlunun kutsal değerler oluşturup bunlar etrafında kümelenme eğilimini ortaya koymaktadır. Ayrıca Durkheim insanların dine doğaüstü bir kavram gözüyle baktıklarından, algılama sınırlarını taşan meselelerin açıklamasında dine başvurma eğilimlerinden, dinin doğaüstü, gizemler⁸⁵, bilinmeyenler dünyası olduğundan, bilimin açıklayamadığı her şey üzerine yapılan bir tasarı olduğundan bahseder.⁸⁶

“Başlangıcı insanlık tarihi kadar eskilere uzanan din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli kurumlardan birisi olmuştur. Öyle ki, ne kadar eskiye gidilirse gidilsin, insanın var olduğu her yerde her hangi bir dine mensup olmayan insanlara rastlanmakla birlikte, dini olmayan bir toplum bu güne kadar görülmemiştir.”⁸⁷ Dolayısıyla din ya da inanma edimi ilkel toplumlardan modern

⁸³ Emile Durkheim, *Dinsel Yaşantının İlk Biçimleri*, (1. Basım), (Çeviri: Özer Ozankaya) Cem Yay., İstanbul 2010, 76

⁸⁴ Hüseyin Atay, “İslam’dan Önce Arap Dünyasında Putperestlik ve Yayılışı”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.6, 83.

⁸⁵ Durkheim Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri adlı eserinde din ve gizem ilişkisine şu şekilde yer bir açıklama getirmiştir: Gizem düşüncesi ilkel bir kökenden gelmemektedir. Aslında gizem insanların kendilerinden kaynaklanan bir düşüncedir. İnsanlar hem gizemi hem karşıtı olan düşüncüyü kendi elleriyle üretmişlerdir. Bundan dolayı gizem ileri dinlerin pek azında kendine yer bulabilmiştir. Dolayısıyla gizem dinsel olayların tanıtıcı özelliği olarak gösterilemez. bkz. 59.

⁸⁶ Durkheim, 51.

⁸⁷ Y. Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, Sayı: 2, 2004,8.

toplumlara kadar her alanda insan davranışlarında ve toplumsalda önemli rol oynamıştır.⁸⁸ Geçmişten günümüze kadar din var olmuştur ve var olması gerekli görülmüştür. Çünkü insanlar toplu halde yaşamaya başladıktan sonra her zaman sosyal hayatı düzenleyecek bir kurallar sistemine ihtiyaç duymuşlardır. Aynı zamanda insanoğlunun nereden geldiği, doğa olaylarının sırrı ve onlardan nasıl korunacakları, doğaya nasıl hükmedecekleri gibi konuları merak etmişler, bunlar için mantıklı açıklamalar bulmaya çalışmışlardır. İnsanların birbirlerine karşı sorumlulukları ve bazen de sırrı çözülemeyen dünyevi olaylar, bu kuralların ve açıklamaların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve daha da ilerisi zorunlu hale getirmiştir. Yine dinler tarihine bakıldığında insanoğlunun tarih boyunca bir kutsal şeye ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Kutsal, bazen doğaüstü bir Tanrısal, bazen de doğanın içinden herhangi bir şey olabilmektedir.⁸⁹ Bunun belirleyicisi elbette toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Ancak buna genel bir açıklama getirmek gerekirse Comte'un ileri sürdüğü teoride bahsedilen, toplumların geçirmiş olduğu zihinsel sürecin etkili olduğu söylenebilir.

Din ister ilahi bir kaynaktan gelsin ister toplumsal yaşantının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsun sosyal yaşantıyı düzenler bir niteliği olmuş ve dünyevi olanla ilgili çeşitli açıklamalar ortaya koymuştur. Dolayısıyla din, ilkel toplumlardan çağdaş toplumlara kadar toplumun tartışılmaz gereklerinden biri olmuştur.

Dinin sosyal yaşantı içindeki yerini izah edebilmek için toplum ve sosyal yaşantı konularına da açıklama yapmak gerekir. Toplum, “*Her türlü gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birliktelik*”⁹⁰ şeklinde tanımlanabilir. Her toplumun kendine has bir kültürü vardır. Aynı zamanda bir toplumun kültürü dinamik yapıya sahip olduğu için zaman içinde de onu oluşturan öğelerle beraber değişikliğe uğramaktadır. Bu öğeler içinde değişime karşı en dirençli olan dindir. Bireylerin oluşturmuş olduğu toplum bireyin özelliklerini taşımakla beraber ondan öte ve farklı bir yapıya sahiptir. Yani Gestalt Ekolünün de ifade ettiği gibi “Kendini oluşturan yapının toplamından büyük ve farklıdır. ” Bu bağlamda toplumun kendini oluşturan insanların özelliklerini taşıdığını söylemekle

⁸⁸ Mevlüt Özben, *Yapay Kutsallıklar*, (1. Basım), Siyasal Kitabevi, Ankara 2015, 18.

⁸⁹ Özben, 19.

⁹⁰ Mustafa Arslan, “Kültürel Bağlamda Din”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, 2004, Sayı: 1, 189, (Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, (Çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayınları, Konya, 131, Naklen)

beraber onun bireyüstü özelliklerinin de olduğunun altını çizmek gerekir. Aslında birey-toplum ilişkisine bakıldığında bir simetri olduğu görülmektedir. Yani birey toplumun dokusunu etkilediği gibi toplum da bireyi ve onun tutum, davranış ve inanç gibi birçok özelliğini etkilemektedir. Toplum içinde yaşayan birey kendini bir yaşantı şekli içinde bulur. Bu yaşantı şekli bireyin benimsediği veya benimsemediği birçok kural ve kalıp içermektedir. Bu kural ve kalıplar toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültür ve yaşantı şeklinin oluşmasında başta din olmak üzere davranış kalıpları, normlar, düşünce şekilleri, siyaset, ekonomi, hukuk, sanat ve bilim gibi çeşitli faktörler etkilidir. Bu öğelerin bir kısmı toplumsal yaşantı şeklinde dolaylı olarak etki etmektedir. Fakat din, davranış şekilleri ile ilgili kurallar ortaya koyduğu ve insan ile toplumu bir kalıba sokmaya çalıştığı için onları doğrudan ve şiddetli bir şekilde etkilemektedir. Tabii ki bu etkinin tek taraflı olduğunu söylemek mümkün değildir. Toplumun dinden etkilendiği kadar olmasa da dinin de toplumdan etkilendiği söylenebilir. Örneğin İslamiyet'te temel kurallar evrenseldir ancak ibadetlerin yapılış şekillerinde bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bununla beraber Hıristiyanlıkta Protestanlık ve Katoliklik mezheplerinin ortaya çıkışı, Hindistan'da Budizm ve Brahmanizm gibi farklı dinlerin oluşu, ilkel toplumlardan çağdaş toplumlara doğru tarihsel bir inceleme yapıldığında toplumların çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişleri gibi durumlar dine toplumsal etkilerle alakalı örneklerdir. Dolayısıyla din-toplum ilişkisi ile beraber din-toplum etkileşimi ifadesini de kullanmak mümkündür.

Her din ait olduğu toplum için bir değer olmuştur ve onun üzerine çeşitli değerler inşa edilmiştir. Dinler tarihi üzerine önemli çalışmalar yapan F. Challeye eserinde dinlerin bütün toplumlarda kendine göre bir hoş taraflara sahip olduğunu, hiçbir dinin toplumsal açıdan bakıldığında değersiz olmadığını, her dinde o toplum açısından büyük, soylu ya da güzel bir yan bulunduğunu iddia etmiş.⁹¹ Bu sözleriyle tarihsel süreçte ortaya çıkan ilkel veya evrensel her dinin toplumsal anlamda bir işlevi ve önemi olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Dinin bireyi topluma bağlama ve toplumda bir kolektif bilinç oluşturma özelliği vardır. Bireylerde ortak değerler ve ortak bir kültür oluşturmakta, onları doğruya sevk etmekte ve bunu yaparken de onları ortak davranış kalıplarına yönlendirip, “biz bilinci” oluşturup, toplumun kendine has bir yapıya ulaşmasına sebep olmaktadır. Bu durum

⁹¹Felicien Challeye, *Dinler Tarihi*, (Çeviren: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 2007, 10.

ilkel toplumlardan günümüze kadar kabilelerin, devletlerin, örgütlerin, milletlerin ve daha birçok yapının gruplaşmasında ve beraberinde farklılaşmasında etki etmiştir. Baykan Sezer'in ifadesiyle "*Dinler her şeyden önce toplumun kendilerini tanıma ve tanıtma aracı olmuştur. İnsanların yaşanmış, tarihi serüvenleridir. Ve toplumlar arasında görülen ilk farklılaşmalarla ortaya çıkmıştır.*"⁹²Dinlerin tarih boyunca toplumsal farklılaşmanın hem sebebi hem de sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Sebebi olmuştur çünkü ortaya çıkan farklı dinler farklı yapılar oluşturmuştur. Sonucu olmuştur çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi toplumsal yapılar dinler üzerinde zaman zaman etki yaparak değişime uğramasına yol açmıştır

Dinlerin toplumsal etkisinin yanında kişinin benliğinin oluşması ve toplumla olan ilişkisinin boyutunda da önemli etkileri vardır. "*Din, insanların kendi varlıklarının ve kendi varlıklarını çevreleyen toplumsal ortamın bilincine varmaları biçimlerinden birisi ve en önemlisidir. Ve dinler her şeyden önce toplumun kendini tanıma ve tanıtma aracıdır.*"⁹³Baykan Sezer'e ait bu ifadede dinin, bireyin toplumda bir yer edinme, topluma bağlanma, toplumsal ilişkilerinin boyutunu belirleme ve toplumsal kuralları benimseme durumlarındaki önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Dinin modern bir ülkede siyasal, sosyal ve kültürel anlamda daha az merkezi bir öneme sahip olduğu söylenebilir.⁹⁴Dolayısıyla dinlerin tarihsel sürecine bakıldığında modernleşme ile ilgisinin olduğu görülmektedir. Bundan ötürü dinin sosyal hayattaki yerini daha kapsamlı bir alana taşımak için modernleşme öncesi toplumlar ve modern toplumları da ayrı ayrı ele almak ve modernleşmenin etkilerine bakmak gerekmektedir.

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren dünya üzerinde hızlı bir değişim olduğu görülmektedir. Bu değişimi 1950'lerden sonra teknolojinin de ilerlemesi takip etmiş ve ilkel toplum ile modern toplum arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Son iki yüz yılda yaşanan sanayileşme, teknolojik gelişme, nüfus artışı, kentleşme ve iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi süreçler bir taraftan toplumsal yapıyı etkilerken diğer taraftan dinin toplum içindeki konumunun değişmesine sebep olmuştur. Yaygınlaşan rasyonelleşme ve sekülerleşme eğilimleri de bu duruma katkı sağlamıştır. Yani

⁹² Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul 2011, 20.

⁹³ Sezer, 19.

⁹⁴ Bünyamin Solmaz- İhsan Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi-Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, (2. Baskı), Çizgi Kitabevi, Konya 2009, 111 (Daniele Hervieu Leger, *Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri*, Naklen).

modernleşme süreci toplumsal yapılar üzerinde çeşitli ve önemli etkiler yapmış, bu durum da toplumsal üzerindeki dinin rolünü ve etki gücünü değiştirmiştir. Değişen bu rolle alakalı ortaya atılan çalışmalardan biri olarak XIX. yüzyıl sosyologlarından ve sosyolojinin kurucusu olan A. Comte'un "Üç Hal Yasası" gösterilebilir. Comte bu teorisinde toplumsal zihnin tarihsel süreç boyunca üç aşamadan geçtiğini iddia ederken son aşamaya gelmesinde pozitif bilimlerin etkili olduğunu söylemektedir. Comte'e göre toplum, dünyayı açıklarken tabiatüstü yaklaşım tarzından vazgeçip bilimsel yöntemlere başvurmaya başlamıştır. Yani ilkel çağlardan beri süregelen toplumsal alışkanlığın bilimsel gelişmelerden sonra değiştiğine vurgu yapar ve dolayısıyla dinin sosyal yaşantı içindeki konumunun ve etki şeklinin değiştiğini ileri sürer.

Auguste Comte'un bu iddiasını daha da açıklığa kavuşturmak ve dinin toplumsal işlevini tarihsel süreçte ele almak için ilkel toplumlardan günümüz çağdaş toplumlarına kadar dinin toplumsalda oynadığı rolü ve değişim sürecini genel hatlarıyla incelemek gerekmektedir.

Başta din sosyolojisine önemli katkıları olan Durkheim ve diğer birçok din sosyologu, dinlerin en ilkel hali olarak totemizmi kabul eder. Bundan ötürü din ve sosyal yaşantı ilişkisini Totemizm'den başlayarak incelemek gerekmektedir.

Totem terimi bir klanın üyelerinin kutsal saydıkları ve aynı zamanda kendilerinin ataları olarak kabul ettikleri 'şey'leri ifade etmektedir. Totemcilik ise "*bir objenin, genellikle de doğal bir objenin ve totemciliğin en saf görünümünde bir hayvanın özel bir sosyal grupta spesifik ilişkisidir.*"⁹⁵Bu kutsal şey papağan, kartal, kanguru gibi bir hayvan olabileceği gibi bir bitki veya deniz, yıldız, yağmur gibi herhangi bir şey de olabilmektedir.⁹⁶Bu dinde totem olarak kabul edilen nesneden başka, bu nesnenin simgesi (şuringa) ve o klana ait üyeler de kutsal sayılmaktadır. Totemcilikte şuringanın, üyelerin ve totemin kutsal kabul edilmesi, kutsal olan şeylerin tabiatüstü şeyler değil, tabiatın içinde ve tabiatın kendisi olduğunu göstermektedir.⁹⁷Kutsal olarak kabul edilen şuringalar klanların simgeleri haline de gelir ve bu simgeler çeşitli ayinlerde, bedenin çeşitli bölgelerinde veya herhangi bir zeminlerde kullanılır. Her klanın ayrı ayrı edindiği totemler bize onların ortak bir değer etrafında toplanma veya başka bir deyişle ortak bir

⁹⁵Max Weber, *Din Sosyolojisi*, (Çeviren: Latif Boyacı),1. Baskı, Yarı Yayınları, İstanbul 2012,133.

⁹⁶Felicien Challege, *Dinler Tarihi*,(Çeviren: Samih Tiryakioğlu),Varlık Yayınları, İstanbul 2007, 12.

⁹⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1961,43.

değer edinme eğilimini göstermektedir. Bunun yanında Totemizm’de insanlar arasında bir bağ oluşturduğuna inanılan ve doğaüstü güç olan “mana” inancından da bir teslim olma ve ait olma ihtiyacını çıkarmak mümkündür. Totemizm’in üçüncü temel ögesi olan tabu inancı da kutsal olan ile kutsal olmayanı ortaya koyar ve bu da klanda bir “yaşam tarzı” etkisi yaratır. Kısaca en ilkel din olan ongunculukta totem, mana ve tabu düşüncelerine bakıldığında toplum için bir çekim gücü ve kolektif bir yapı oluşturan çeşitli simgeler ve kutsal değerler, bununla birlikte yasaklanan ve yasaklanmayan davranış şekilleriyle bir toplumsal yapının oluşturulduğunu görmek mümkündür.

Totemizm’e benzer başka bir ilkel din de Animizm’dir. “*Dar anlamda Animizm, ruh tahayyülleriyle ilgili bir öğretiler. Geniş anlamda ise, bütün manevi varlıklarla ilgili öğretisi anlamına gelir.*”⁹⁸ Animizm’de de insanlar doğadaki her nesnenin bir ruha sahip olduğuna inanmaktadırlar. İyi olabileceği gibi kötü de olabilen bu ruhların kendilerine ait çeşitli görevleri vardır. Bu görevleri yerine getiren ruhların insanlar üzerinde bıraktıkları etkilerin bir toplumsal yaşam tarzı ortaya koyduğu görülmektedir. Aynı zamanda iyi ruh ve kötü ruh düşüncesinden ileri gelen ve doğaya hükmetme amacı güden büyü geleneği de Animizm inancının toplumsala yansımalarından başka bir şey değildir.

Bu bağlamda ele alınması gereken bir başka din ve toplum ilişkisi de Hindistan dinlerinden olan ve aynı toplum içinde yaşanması nedeniyle ayrı bir öneme sahip olan Budizm ve Brahmanizm dinleridir. Aynı toplum içinde farklı sınıflar tarafından yaşanan bu dinler dinin sosyal yaşantı üzerindeki etkisi bakımından önem arz etmektedir.

Yaklaşık olarak 4000 yıldan fazla bir tarihe sahip olup yaygınlığı bakımından önemli dinlerden birisi olan Brahmanizm, din, görev, ahlak, adalet, kanun, doğru yol ve doğruluk anlamlarına gelmektedir.⁹⁹ Hindular tarafından yeryüzündeki en önemli din olduğuna inanılan bu din, uygulandığı zaman insanları kötü durumlardan koruyacak, hem maddi hem de manevi anlamda ilerlemeye sebep olacak ve sosyal yapının güç kaynağı olacaktır.¹⁰⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Hinduizm’de de diğer bütün dinlerde olduğu gibi toplumu doğruya yönlendirme, toplumsal yaşama bir yön verme, bireyleri doğru yola, ahlaka, sosyal kurallara yönlendirme eğilimi vardır. Burada sorulması

⁹⁸ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, (Çeviren: Akın Kanat), 2. Basım, İlyayayınevi, İzmir 2003,153.

⁹⁹ İbrahim Ethem Karataş, *Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Ens., Bursa 1999, 19.

¹⁰⁰ Karataş, 19.

gereken önemli bir soru şudur: Bu dinin temelini oluşturan ilkeler ve kurallar nereden gelmektedir, yani kaynağı nedir? Her dinin insanları kendilerince doğruya yönlendirme eğiliminde olduğu bir gerçektir. Ancak bir dinin toplumu yönlendirme mekanizmalarının neler olduğu ve bu mekanizmaların nereden geldiği konusu önemlidir. Zira toplumun dininin emirleri ve öğütleri tanrısal kaynaklı olabileceği gibi o toplumun ileri gelenleri tarafından da ortaya atılmış olabilir.

Brahmanizm'in kutsal metinleri kimileri tarafından insanlığın en eski kutsal metinleri olarak kabul edilen Vedalardır. Bu metinler çeşitli büyücü formülleri, kutsal ayinlerde okumak için ilahi ifadeler, çeşitli koşuklar ve sevgi uyandırma çareleri gibi ifadeler içermektedir. Aynı zamanda bu metinler içinde Doğa Tanrısı olarak kabul edilen İndra'dan, akıl ve ahlakın temsili olarak kabul edilen Varuna'dan, adaletin temsilcisi olarak kabul edilen Mithra'dan ve daha birçok tanrıdan bahsedildiği görülmektedir. Ancak Vedalarda bahsedilen kutsal ayinlerin ve tanrıların çeşitliliğiyle beraber karmaşıklıkları bu dinin Brahmanların (rahiplerin) tekeline geçmesine ve daha sonra brahmanlar tarafından suiistimal edilmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰¹Nasıl ki Ortaçağ kilisesi öğretisi sadece toplumsal düzeni değil, aynı zamanda toplumsal düzenle de yakından bağlantılı kendi otoritesini sağlama almaya yönelikse, Brahmanların doktrini de öyledir.¹⁰²

Brahmanizm'de ele alınması gereken ve toplumsal yaşama önemli etkisi olan bir husus da kast sistemidir. Bu bölgede kast sisteminin oluşması Aryanlar'ın M.Ö. 2000-1200 dönemlerinde Hindistan'ı işgal etmesiyle başlamıştır. Daha sonra bölgeye gelen diğer kabilelerle beraber ekonomik anlamda farklılıklar ortaya çıkmış ve sonuç olarak kast sisteminin temelleri atılmıştır. Kast sisteminin sorgulanmadan kabul görmesi için brahmanlar kutsal metin vedaların sadece belli bölümlerini sadece üst kastlara yansıtarak kast sisteminin oluşmasında etkili oldular. Bu şekilde ortaya çıkan "reenkarnasyon" öğretisi, sistemin sorgulanmasına engel olarak sistemin korunmasına yardım edecekti. Alt kastta olanlar kaderine razı olacaktı çünkü ondan daha kötüsü de olabilirdi ve inanişe göre alt kastlardakiler daha önceki yaşamlarında yaptıkları kötülüklerin cezasını çekmekteydiler.¹⁰³

¹⁰¹ Paul N. Siegel, *Dünya Dinleri ve İktidar*,(Ç:Selin Dingiloğlu), Yordam Kitap, İstanbul 2012,242-243.

¹⁰² Siegel, 243.

¹⁰³ Siegel, 239-243.

M.Ö. 600’lerde bu bölgedekikastlar arası sorunlardan ötürü çok sayıda insan toplumsal yapıyı reddetti ve despotizmin hazırlamış olduğu zeminden ötürü kurucusu Buda olan Budizm ortaya çıktı. Bu inanç aynı zamanda kast dışı bir kesime dâhil olmanın bir yoluydu. Çünkü Budizm’e her kasttan insan geçebilmekteydi. Budizm, vedaların ve sistemi tekellerine alan Brahmanların otoritesine ve çeşitli şiddet içerikli inançlara karşı çıkmıştır. Brahmanizm’de gittikçe artan savurganlık, reddedilip önce çileci, daha sonra da “orta yol” yaşam tarzı benimsendi. Ritüel çileler bu inancın ayrılmaz bir parçası olmuştur.¹⁰⁴Bu inanca göre dünya malından kaçınmak kişiyi dinginlik, huzur bulma, mutluluk ve ölümsüzlük anlamına gelen nirvanaya ulaştıracaktı. Nirvana kişinin kurtuluşunu temsil eden ve onu sıradan olmaktan çıkartan bir mertebedir. Dolayısıyla çile çekmek insanı kurtuluşa götürecektir olan kutsal bir davranış olarak kabul edilmekteydi.¹⁰⁵ Nirvana mertebesine ulaşma çabası ve o süreçte adanılan çilekeş yaşam tarzı Budizm öğretisinin toplumsal yaşam tarzına etkisi olarak gösterilebilir. Aynı zamanda hırsızlık yapma, adam öldürmek, bekâreti kaybetmek ve ruhani güçlere sahip olduğunu ileri sürmek gibi dört büyük günahı işleyen kişilerin affedilmemesi¹⁰⁶ de iyi niyete dayalı bir öğreti veya inanç olduğunu ortaya koymaktadır.

Budizm ile Brahmanizm dinleri karşılaştırıldığında ortak yönlerini ile beraber önemli farklılıkları da görülmektedir. Bunda şüphesiz toplumsal yapı, ekonomik faaliyetler, yaşam tarzı gibi unsurlar doğrudan veya dolaylı olmak üzere önemli etki etmektedir. Savaşçı kimliğe sahip olan Aryalılar’ın bölgeye geldikten sonra tanrılara kurban vermek adına insan öldürme, kan akıtma v. b ritüelleri olan Brahmanizm ortaya çıkmıştır, daha sonra aynı yaşam tarzına ait olan (güçlülerin sefa sürüp güçsüzlerin cefa çektiği) bir toplumsal yapı oluşturup bunu da ilahi temellere dayandırmaya çalışmışlar ve bütün bunlar da kast sistemini ve reenkarnasyon gibi inançları doğurmuştur. Bunun yanında Budizm’in toplumsal eşitsizlik ve üst kastların baskısından bıkan ve kaçan insanların özlemine duyduğu ve hayal ettiği bir inanç sistemi olarak ortaya çıkması ve insanların bu inanç sisteminin etrafında kümelenip dünyevi ve ilahi mutluluğu aramaları, söz konusu etki için önemli iki farklı örnektir.

¹⁰⁴ Mircea Eliada, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi- Taş Devrinden EleusisMysterialarına*, (Çeviren: Ali Berktaş), 3. Basım, Kabbacı Yayınevi, İstanbul 2012, 285.

¹⁰⁵ Siegel, 244-248

¹⁰⁶ Ahmet Çiftçi, *Budist Kutsal metinlerinden “The Questions of King Milinyada’ya” Göre Budizm’in Temel Nitelikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens, İzmir 2007, 60.

Totemizm ve animizm'den önemli izler taşıyan bu iki din incelendiğinde açık bir “yapay kutsallık”¹⁰⁷ görülmektedir. Yani toplumun kutsal ve Tanrısı yine onların yaşam tarzı veya geleneklerinden ileri gelen inançlarından ortaya çıkmıştır. Tabiki bunun en büyük nedenlerinden biri de bir dinsel yapı içinde büyük bir öneme sahip olan “gizem” hususudur. İnsanlık tarihi boyunca bilinmeyen ve açıklanamayanların, yani bir gizeme sahip olan şeylerin merak ve ilgi konusu olduğu bir gerçektir. Bundan dolayıdır ki ilkel dinlerin ilk biçimleri olan Totemizm ve Animizm'de de, devamında ortaya çıkan Vedizm, Brahmanizm, Budizm, Hinduizm, Jaizm ve bunun gibi diğer dinlerde de gizemli olan ve açıklanamayan olay ve varlıklar Tanrısal ya da manevi değere sahip şeyler olmuşlardır. Gizemini kaybeden ve açıklanabilen şeyler zamanla toplumun gözünde sıradanlaşmış ve ilahiliğini kaybetmiştir. Tarih boyunca değişen din olgusu, dinsel yaşan tarzları ve bunun gibi örnekler bunun en önemli delillerindedir.

İnsanlık tarihi ilerledikçe toplumların, insan ve doğa hakkındaki bilgileri kümülatif bir şekilde ilerlemiş, bu da dinlerin değişmesine ve çeşitlenmesine sebep olmuştur. Tarih boyunca çok farklı inanç türleri ortaya çıkmış ve hepsi ayrı ayrı bir inceleme konusu olmuştur. Ancak konu alanımız dışına çıktığı için bu süreci detaylı olarak ele almayacağız. Bu bağlamda sosyal yaşantı ve din arasındaki etkileşimi ve bu etkileşim ve değişim sürecini görmek için *evrensel dinler deyince ilk akla gelen İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudiliği*¹⁰⁸ din-toplum ilişkisi açısından ele almaya çalışacağız.

Evrensel dinler incelemesi çok kapsamlı bir alan, çok uzun bir dönem ve çok farklı toplumsal yapıları ilgilendiren bir konudur. Bu nedenle konu alanı dışına çıkmamak için ayrıntıya girmeden din ve toplumsal yaşantı arasındaki ilişkiyi ve toplumsal değişimin din üzerindeki etkisi bakımından ele almaya çalışacağız.

Orta Çağda ekonomi, kültür ve dine büyük etkisi olan çeşitli felaketler ve sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemlerde çok uzun kuraklık dönemleri yaşanmış ve bunun yanında salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Kuraklık insanların topraklarını terk etmelerine, salgın hastalıklar ise nüfusun önemli bir kısmının ölümüne sebep olmuştur. Tüm bunlardan dolayı Orta Çağ, önemli ve uzun savaşlara sahne olmuş, bu savaşların büyük bir kısmında da din ön planda ve etkili olmuştur. Din adamları ve kutsal kitaplar hayatın

¹⁰⁷ Mevlüt Özben, *Yapay Kutsallıklar*, Siyasal Yayınları, Ankara 2015.

¹⁰⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 60.

neredeşye her alanında en önemli kılavuz kaynak olarak görölmüş, kaybedilen savaşlar, yaşanan kuraklıklar, salgın hastalıklar v.b. olayların açıklaması rahipler, din adamları veya hahamlar tarafından yapılmaya çalışılmıştır. Din uzunca bir dönem bilimsel çalışmalara engel teşkil etmiş, yoksul, çaresiz ve çoğu zaman güzsüz ve cahil olan halk din adamlarının etkisinden kurtulamamıştır. Örneğin Galileo kilise tarafından kabul gören; Dünya evrenin merkezinde sabit durmaktadır görüşünün yanlış olduğunu ifade edip evrenin yapısı ve hareketlerini açıklamaya çalıştığında kilise tarafından cezalandırılmış ve fikirlerini değiştirmesi için baskıya maruz kalmıştır. Yine Kral Charles hastaları dokunarak iyileştirmeye çalışır ve bunun Tanrı'nın bir lütfü olduğuna inanılmış. Bu gibi örneklerle dolu olan Orta Çağda din, bilim ve özgür düşüncenin önünde önemli bir engel olmuş ve toplumsal yaşamın her alanını düzenlemeye devam etmiştir. Avrupa'da uzun bir dönem ve acımasızca yaşanan cadı avları da bu konunun devamı niteliğinde hususlardır. Yine Engizisyon mahkemeleri de din-toplum ilişkisi ve dinin özgür düşünce karşısındaki engel teşkil etmesi bakımından kayda değer örneklerdendir. Bu dönemde her türlü kurum, olay ve düşüncenin kaynağında kutsal kitap görölmekteydi. Evren ve günlük olaylarla alakalı açıklamalar din vasıtasıyla yapılıyor, aykırı düşünceler acımasızca cezalandırılıyordu. Kilise genellikle cezaları halkın önünde infaz ediyor, bu sayede halka karşı iktidarı güçlendirmeye ve çıkması muhtemel aykırı düşüncelerin önüne geçmeye çalışıyordu.

Bu dönemlerde Avrupa'da dinin sosyal hayat, bilim ve özgür düşünce karşısındaki duruşu çok acımasızca ve çok etkili bir şekilde olmuştur. İslamiyet'in toplumsal yapı yaşam şekilleri üzerine etkisi incelendiğinde yine dinin toplumsal yaşantının tam merkezinde olduğu görölmektedir. Sosyal yaşamın hemen hemen her kesimini din etkilemiş ve kaynak olarak da kutsal kitap gösterilmiştir. Hıristiyanlık dininin yönetim merkezi kilise iken İslamiyet'in yönetim merkezi de uzun bir dönem halifelik olmuştur. Muhafazakâr düşünce yapısı ve toplumsal olayların teolojik açıdan açıklanmaya çalışılması hususu İslamiyet'te de gözlenmiştir. Doğa olayları, felaketler, açıklanamayan çeşitli olay ve durumlar, kuraklık, savaşlar ve salgın hastalıklar gibi çeşitli durumlar Tanrısal olarak görülüp açıklanmaya çalışılmıştır. Yine Müslüman toplumlarda da din, özgür düşünce ve bilimin gelişimine engel teşkil etmiştir. Fakat Avrupa'dan farklı olarak bu durum Halifelik veya bunun gibi din kurumları eliyle değil din adamlarının ve halkın İslam'ı yorumlama şekilleriyle alakalı olmuştur.

20. y.y itibariyle bilim ve teknolojinin gelişmesiyle din-toplum ilişkisinde önemli derecede değişiklikler olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi din ile gizem arasında önemli ilişki bulunmaktadır. Dini pratik yoluyla insanlar her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. İnsanlar bu ihtiyaçlar nedeniyle Tanrı sevgisiyle ya da onun yerine geçebilecek olan şeylere yoğunlaşırlar. Tanrı her şeyi bilen olarak bu ihtiyacı karşılar. Tabi bu durum da sihrin gelişmesine sebep olur. Ancak söz konusu sihir sekülerleşme sürecinde giderek kendini bilime dönüştürür.¹⁰⁹Bilimsel gelişmeler insanların açıklayamadıklarını açıklamaya, gizemli olan olay ve durumların gizemi çözmeye başlayınca önce Avrupa'da ve Amerika'da daha sonra da dünyanın diğer bölgelerinde seküler düşünce yerleşmeye ve yayılmaya başlamış, bununla beraber dünyevi olan bilimle açıklanmaya başlanmıştır. 20. ve 21. yüzyıl din-toplum ilişkisi açısından seküler düşünce ve sebep sonuç ilişkisi olarak hız kazanan bilimsel gelişmeler dini artık toplumsal yapının, toplumsal olayların ve sosyolojinin tam merkezinde olmaktan çıkarmıştır. *“İnsanoğlu, doğüstü olaylara ve özellikle Hıristiyanlıktan geleneksel şekilde alınma ifadelerle çok önem vermemekle kalmıyor aynı zamanda -son zamandaki değişimin de etkisiyle dinin sosyal düzende azalan öneme sahip olduğu fikrini de şiddetle savunmaktadır.”*¹¹⁰İnsanların etrafındaki gizem perdelerinin hızlı bir şekilde kalkmasıyla beraber de bireyin dine olan bağlılığında ve ihtiyacında azalma gözlenmiştir. Bu gün 21. yüzyıl dünyasında dünya nüfusunun yaklaşık %16'sı ateisttir ve bunun en önemli sebebi ise bilim ve teknolojinin insanoğlunu birçok şeye ulaşabilir yapmasıdır. Yani doğa insana hâkimken daha farklı, daha kapsamlı ve derin olan toplum inancı, insan doğaya hâkim olunca zayıflamaya ve değişmeye başlamıştır. Öyleyse dinin zaman zaman toplumu derinden etkileyen bir unsur olduğunu söylerken zaman zaman da toplumdan etkilenen bir unsur olduğunu söylemek doğru olacaktır. Günümüz modern dünyasında dinin, toplumsal yaşantının içindeki kapsama alanının daralmış olması şüphesiz bilimin gelişmesi ve insanoğlunun doğa üzerinde hâkimiyet kurmasıyla alakalıdır. Buradan hareketle gelecek toplum yapısında rasyonel din anlayışının dünya toplumlarında daha fazla yaygınlaşacağı ve buna paralel olarak dinin kapsama alanının ve işlevinin de giderek değişeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür.

¹⁰⁹ Cipriani, 246-247

¹¹⁰ Cipriani,254

Din olayı sosyal yaşantının içinden çıkan ve sonra da sosyal yaşantıyı bu denli etkileyen bir sistem olduğu için sosyolojinin ilgi alanına girmesi kaçınılmaz olmuştur. Sosyologlar daha ilk dönemlerden başlamak üzere toplumu dinle beraber anlamaya çalışmış ve farklılıkları din ışığında izah etme yoluna başvurmuşlardır. Tabii ki burada toplumu etkileyen tek unsurun din olduğunu iddia etmeye çalışmıyoruz. İfade etmeye çalıştığımız, sosyologların din olayını da öncelikli olarak ele alma zorunluluklarıdır. Nitekim hem Avrupa sosyolojisinde hem de Türk sosyolojisinde din sosyolojisi sosyolojinin alanlarında biri olmuştur.

Burada sosyolojinin ilgi alanlarından biri olan din olayının toplumsal yapılar üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra da dinin toplumsal yaşantılardan etkilendiğinden bahsettik. Bu da bizi farklı toplumlarda farklı dini yaşantılar olduğu, din-toplum etkileşiminin evrensel dinlerde bile toplumdan topluma değişebileceği gerçeğine götürdü. Öyleyse sosyologların bu gerçeği göz ardı ederek bir kuram ya da açıklama yapması çok faydalı olmayacaktır. Bir toplumun dinini, bu dini ortaya çıkartan süreçleri, toplumun bu dini yaşama biçimleri gibi unsurları doğru anlamak sosyolojik tespitlerin isabetli olmasını sağlayacaktır.

Bu aşamada Türk sosyologlarının din olayına nasıl yaklaştıkları ve Türk din sosyolojisine nasıl bir karakter kazandırdıkları önemlidir. Sezer'in birçok yazısında vurguladığı mesele de budur. Ona göre Türkiye'de din sosyolojisi Batı taklitçiliğinden öteye gidememiş ve kuramsal, soyut ve sığ kamıştır. Sosyologların yapması gereken din-toplum etkileşimini unutmamak ve bu etkileşimin toplumdan topluma değişebileceği gerçeğini göz önüne alıp toplumsal meselelere bu açıdan yaklaşmaktır.

4.3. BAYKAN SEZER'DE DOĞU BATI ÇATIŞMASI

“Baykan Sezer, Batı'yı kendiliğinden, öncesiz ve ezelden beri var olan bir durum ya da hal alış olarak görmemekte, Batı'yı Doğu-Batı ilişkileri içinde açıklamaya çalışmakta ve geleneksel biçimde Doğu-Batı sorununun son dönem gelişmelerinin bir ürünü olarak tanıtılmasına karşı çıkmaktadır.”¹¹¹ Doğu'nun ve Batı'nın kendine has karakteristik özelliklerinin ortaya çıkmasında -ki bu özelliklerden biri de inanç biçimidir, en önemli etkenlerden biri Doğu - Batı çatışmasıdır. Bu çatışma aslında bir

¹¹¹ Gökhan V. Köktürk, *Sosyolojca Kitapları 24*, Doğu Kitabevi İstanbul 2013, 35.

tür çıkar çatışmasıdır. *“Doğu-Batı çatışması dünya egemenliğine yöneliktir. Batı Doğu’yu soymak için, Doğu ise bu soygunu önlemek için bu egemenliğin peşindedir. Doğu-Batı ilişkilerinin tarihsel köklerinde Doğu ve Batı’nın farklı nedenlerle birbirlerine duydukları ihtiyaç belirleyici olmuştur. Doğu Batı’nın hammaddesine (ATÜT şehir ekonomisi için) Batı ise Doğu ile ticaret yaparak sermaye ihtiyacını karşılamaya gereksinim duymuştur.”*¹¹²Bu çatışma ve etkileşimler temelde ekonomik yaşam biçimlerinin bir uzantısı olmasına rağmen süreç içerisinde hem kültürel etkileşime hem de inanç etkileşimini beraberinde getirmiştir.

Sezer’in “Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı” adlı çalışmasında da sıklıkla bahsettiği gibi Batı coğrafi koşullar bakımından Doğu’dan oldukça farklıdır ve bu farklılık da zaman zaman Doğu ile Batı’yı karşı karşıya getirmiştir. Doğu’nun bir tarafta verimli topraklara diğer tarafta kurak çöllere sahip olması Doğu devletleri arasında sürekli bir çatışmaya sebep olmuş, toplumları bazı bölgelerde yerleşik hayat, bazı bölgelerde ise göçebe hayat sürmeye itmiştir. Verimli topraklara sahip olan doğulu toplumlar, verimli topraklara sahip olmayan doğulu toplumlardan her zaman tehdit almış ve kendilerini koruma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Doğu’da bitip tükenmek bilmeyen bu mücadele bir taraftan savunma sistemlerinin gelişmesine sebep olurken diğer taraftan da kültürler arası etkileşimi ortaya çıkarmıştır. Bu nedenledir ki medeniyetlerin ve büyük dinlerin çıkış noktası her zaman Doğu olmuştur. Doğu toplumları zaman zaman kendilerini Batı istilalarına da karşı koruma ihtiyacı duymuştur. Özellikle Roma İmparatorluğu’nun yayılcı politikası ile başlayan Doğu-Batı arasındaki çatışmalar zamanla kültürel ve inanç boyutuna ulaşan bir etkileşim oluvermiştir. Devam eden dönemlerde Batı’nın yeni deniz yolları bulmasıyla beraber Doğu-Batı arasında ilişkiler iyice belirginleşmiş, Batı’da yayılcı bir politika ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. yüzyıldaki gelişmelerle beraber Batı’nın egemen olma arzusu Doğu toplumlarıyla daha yakından ilgilenmesine sebep olmuştur. Bu ilgi elbette ki bir çıkar çatışmasından başka bir şey değildir. *“Kapitalizmin Batı Avrupa’da yükselişi, Doğu-Batı çatışmasına bağlı olarak Yeni Çağ başlarında Batı’nın Doğu’ya karşı aldığı tutumun bir sonucu olma niteliği taşımaktadır. Örneğin Sezer’e göre Batı uygarlığının ve kapitalizmin belirleyici nedeni, Doğu üzerindeki ekonomik yağmasıdır. Eş deyişle, 16. yüzyıldan sonra Batı’ya*

¹¹² Akpolat, 360.

Doğu karşısında üstün kılan, Batı emperyalizminin kendisidir”¹¹³Bütün bunlardan dolaydır ki Doğu’yu ve Batı’yı anlamak için sadece onları kendi tarihlerinde incelemek yeterli değildir. Dolayısıyla Türk sosyolojinin de isabetli analizler yapması için şüphesiz Türk toplumunu Doğu-Batı çatışması içinde ele almalı ve dünya tarihini iyi analiz etmelidir. Sezer’in düşüncelerinde, Doğu’nun da Batı’nın da kendi kimlik özelliklerini kazanması karşılıklı ilişkiler içinde mümkün olmuştur. Doğu, gelişmenin dışında olmadığı gibi uygarlık da Batı’nın bir başına kendi ilişkileri ve çelişkileri sonucu değil, Doğu-Batı çatışmasının bir ürünü olmuştur. “*Doğu ve Batı tarih içinde karşılaşmış, sürtüşmüş, çatışmış ve böylece Doğu-Batı çatışmasında insanlık tarihinin gelişmesine yol açmış olması dünya tarihinin birliğini teşkil eder.*”¹¹⁴Ona göre yalnızca Doğu-Batı ayırımından söz etmek yeterli değildir, aynı zamanda toplumlar arası ilişkilerin ve Doğu-Batı çatışmasının mutlaka gündeme getirilmesi de gerekmektedir.¹¹⁵

Baykan Sezer, Türk toplumunun sorunlarının anlaşılabilmesi için hem Türk tarihinin öneminden hem de dünya tarihinin öneminden ve bunların beraber ele alınması gerektiğinden bahseder. Türk toplumunun meselelerini ele alırken Doğu-Batı çatışmasının göz ardı edilemeyeceğinden bahsetmiş ve Türk toplumun tarihteki yerini anlamamızda Doğu-Batı çatışmasının önemli olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁶“*Doğu-Batı çatışması tarihin bütününe kavramamızı ve bütünlük içinde kendi farklı kimliğimize ve sözumüze sahip çıkmamızı sağlamaktadır. Bu, olayları araştırma ve sorgulama yerine geçen hazır bir kalıp değil sorunları ele almamıza ve sorgulamamıza izin veren biryaklaşım biçimidir.*”¹¹⁷ Doğu ve Batı uygarlıkları, Doğu-Batı çatışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.¹¹⁸

“Batı’nın Batı olarak açık bir toplum olabilmesi ancak kendi dışında ve Doğu toplamlarıyla kurabildiği ilişkiler sonucu gerçekleşebilmiştir. Şu halde Batı toplumları Doğu ile olan ilişkilerinde açık bir ekonomiyi gerçekleştirebiliyorlarsa o zaman Doğu toplumları nasıl kapalı olmakla

¹¹³ Mehmet Devrim Topses, “Baykan SEZER’in Modernleşme Kuramına Yaklaşımı ve Max WeberEleştirisi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 2015, 5.

¹¹⁴ Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, Kitabevi, İstanbul 2011, 3.

¹¹⁵ Gökhan V. Köktürk, *Sosyologca Kitapları 24*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, 38, (Sezer, 1998 doğu batı ayırımı, Naklen)

¹¹⁶ Kızılcılık, *Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı*, 184.

¹¹⁷ Baykan Sezer, Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, “Türk sosyolojisinin Dünü, Bu Günü, Yarımı”, *Sosyoloji Yıllığı Kitap 9*, 446-447.

¹¹⁸ Baykan Sezer, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Ders Notları 1996-1997, 61.

suçlanabilir? Batı kendi gelişmesini de Doğu-Batı ilişkileri içinde gerçekleştirmiştir.”¹¹⁹

Batı başlangıçta savaşçı ve saldırgan bir yapıya sahip değildi. Çünkü Avrupa’da her yerde topraklar benzer özelliklere ve verime sahipti. Dolayısıyla Avrupa toplumlari kendi içinde mücadele etme ihtiyacı duymamış ve savaşçı bir kimlik ortaya çıkmamıştır. Ancak özellikle 19. yüzyıldan sonra yaşanan gelişmelerden sonra Avrupa Batı’yı dünyanın merkezi ve hatta tek sahibi olarak görmeye başlamıştır. Sömürge ihtiyaçları ortaya çıkmış, Doğu ile mücadele etme gereği duyulmuş ve Batılı Devletler sömürgeci ve savaşçı bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Hal böyleyken bu durumdan şüphesiz konum itibariyle önemli olan Anadolu da payını almıştır. Batı’nın böyle bir karakter kazanması Doğu-Batı çatışmasını körüklemiş ve günümüze kadar yaşanan ve yaşanacak toplumsal ve siyasal olayların temel sebebi olmuştur. Bu aşamada Türk sosyolojisinde önemli çalışmaları olan Hacı Bayram Kaçmazoğlu’nun bu konudaki görüşleri konuya ayrı bir renk katacaktır. Kaçmazoğlu Doğu-Batı çatışmasını açıklarken “globalleşme“ kavramını da işin içine katmış ve ilginç bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre Batı’nın gündeme getirdiği ve topyekûn kalkınmayı vaat eden bu kavram aslında yeni bir kavram vesiyaset değildir. Globalleşme 16. yüzyıldan itibaren var olan ve Batı’nın Doğu sömürüsü için geliştirdiği bir benzetme yöntemidir. Batı sömürmek istediği Doğu’yu globalleşme yöntemiyle kendine benzetmekte ve ortak bir pazar kurmaya çalışmaktadır. Aslında masumane ve iyi niyetli görünen bu durum Doğu-Batı çatışmasında aslında Batı’nın oyunundan başka bir şey değildir.¹²⁰ “*Globalleşmenin getirdiği evrensel kültür, Amerikan hayat tarzının ve pazara yönelik kapitalizmin empozesidir. Dolayısıyla globalleşme süreci, insanların kitleleştirilmesi, sürüleştirilmesi olarak da algılanabilir.*”¹²¹ Kaçmazoğlu’nun ifadelerinde Doğu-Batı çatışmasının özellikle kapitalizmin yaygınlaşması ve kontrolsüz bir şekilde büyümesiyle beraber doğu aleyhine yıkıcı, sömürücü, aldatıcı ve hatta yok edici boyutlara ulaştığı düşüncesini görmekteyiz. Hal böyleyken Sezer’in, Batı taklitçiliğini şiddetle eleştirmesi Doğu-Batı çatışması üzerinde önemle durması daha da anlam kazanmaktadır.

¹¹⁹ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988, 59.

¹²⁰ Hacı Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojisinde Temalar 3 - Doğu-Batı Çatışması*, (1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, 79.

¹²¹ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojisinde Temalar 3 - Doğu-Batı Çatışması*, 9.

Osmanlı Devleti de son dönemlerinde Batıcılışma tuzağına düşmüştür. Bu dönemde Osmanlı iç sorunlarla karşı karşıya kalmış ve çözümü yönünü batıya dönmekte bulmuştur. Ancak Osmanlı'nın yönünü Batı'ya dönmesi beklenen sonuçları doğurmamıştır. Sezer'in fikir babası olan Kemal Tahir, Osmanlı yöneticilerin geri kalmışlığın tek nedenin teknik olmadığını düşünerek insan yapısını da değiştirme girişiminde bulduklarından, batı tipi insan yetiştirmeye çalıştıklarından bahseder.¹²² Ancak bu gayret Türk toplumsal yapısı göz ardı edildiği için olumlu sonuç vermemiştir. Bu gayretin boşa çıkma nedenden birini ve belki de en önemlisini Kemal Tahir'in şu ifadelerinde görebiliriz: *“Batıdaki ekonomik-sosyal oluşlar ve çekişmeler mülkiyetin temeli üstünde, mülkiyet münasebetlerinin yeniden gözden geçirilmesi için yapılmışken doğuda, bütün çekişmeler ve çelişmeler MÜLKİYETSİZLİK platformunda olagelmıştır. (mal, can, ırz Padişahındır) ana kanunu...”*¹²³

Osmanlı'nın son dönemlerini ve Türkiye'nin toplumsal meselelerini gerçek anlamda anlayabilmek için meseleye Doğu-Batı çatışması ve Batı'nın sömürgeci anlayışından bakmaktan başka çare yoktur. Türk sosyolojisi şüphesiz bu sömürgeci nasibini almış ve Anadolu'da birçok toplumsal olaya etki etmiştir. Aslında Başkan Sezer konuya bu şekilde yaklaşmak gerektiğini düşünen ilk ve tek sosyolog değildir. Ancak tarihi ve sosyolojiyi bu şekilde değerlendirme cesareti gösteren ender sosyologlardan biridir.

4.4. ALT YAPI ÜST YAPI İLİŞKİSİ

Marx toplumu açıklarken bir bütünlük, bir totalite ilişkisinden bahseder. *“Toplumu bir totalite olarak analiz ederken üretim tarzındaki ‘gerçek’ temeller (teknolojik ve insani kaynaklar dahil olmak üzere, ekonomik temel) ile üst yapı (kültürel, ideolojik ve politik pratikler ile kurumlar) arasında bir ayrıma gitmekteydi.”*¹²⁴ Bu ayırım ile ortaya çıkan alt yapı ve üst yapı terimleri Marx tarafından toplumsal yapıyı analiz ederken kurumlar arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Marx, toplumsal yapının en önemli ve belirleyici kurumu olarak

¹²² Erem Sarıkoca, *Kemal Tahir Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1996, 67.

¹²³ Kemal Tahir, *Notlar/Batılılaşma*, (1. Basım), Bağlam Yay, (Yay Haz: Cengiz Yazoğlu) İstanbul 1992, 164.

¹²⁴ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (3. Basım), (Çeviri: Osman Akinbay), İstanbul 2010, 86.

ekonomiyi görmüştür. Toplumsal ilişkilerin temelinde olan ekonomiyi alt yapı kurumu olarak değerlendirmiştir. Üst yapı ise devlet, din, kültür ve eğitim gibi kurumlardan oluşmaktadır. Marksist görüşe göre alt yapı üst yapıyı belirlemektedir. Bu cümle aslında Marx'ın toplumsal olaylara bakış açısını özetlemektedir. Bir toplumun en önemli faaliyetlerinden biri şüphesiz ki ekonomik faaliyetleridir. Üretim biçimi, sermaye sahipleri, üretim ilişkileri, iş gücü v.b unsurlar ekonomi kurumunu oluşturmakta ve ekonomi kurumu da toplumun diğer bütün değerleri üzerinde etki etmektedir. Aslında burada özellikle üzerinde durulması gereken iki temel şey devlet ve dindir. Acaba toplumsal yapıyı etkileyen ve bununla beraber ekonomi üzerinde de etki yaratan din ve devlet sistemini, yoksa devlet sistemi ve din üzerinde etki eden ve belirleyici unsur olan ekonomiyi? Marx, din ve yönetim sistemini belirleyen unsur olarak ekonomiyi görmüş ve dini, toplumları uyuşturan bir afyon olarak tanımlamıştır. Ona göre din, yaşam biçimlerinin (burada yaşam biçiminin belirleyicisi ekonomidir) bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve ortaya çıkan şey de (din) sermaye sahiplerinin istediği gibi bir sistem oluşturmaktadır. Din, ekonomik faaliyetlerin temel unsuru olan ve bir köle gibi çalışmak zorunda olan iş gücünün avunma, yaşamlarına bir anlam katma ve kaderlerine razı olmaları için yegâne bir araçtır. Tabii bu durum da şüphesiz ki tek bir kesimin işine yaramakta, yani sermaye sahiplerinin sömürü sürecinde işini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında yönetim sistemi de tıpkı din gibi ekonomi unsurunun güdümündedir ve bütün yönetim sistemleri (devletler) o ülkedeki sermayenin işine gelecek bir şekilde çalışmaktadır. *“Nitekim Kapital’de şunları yazar: Protestanlık, hemen hemen bütün geleneksel tatilleri çalışma günlerine çevirerek, sermayenin doğuşunda önemli yer oynar.”*¹²⁵ Söz konusu bu durum, toplumlarda önce yabancılaşmaya daha sonra da bir çatışmaya sebep olmaktadır. Marx bu çıkış noktasından hareketle Avrupa Feodal Yapısını ve Asya Tipi Üretim Tarzını incelemiş ve bu iki bölgede farklı özelliklere sahip olan ekonomik faaliyetlerin farklı toplum tipleri ortaya çıkardığını, ekonomik sistemlerin din, demokrasi, yönetim sistemi v.b unsurlara etki ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Dünya tarihine baktığımızda toplumların içinde buldukları ekonomik durumlar gereği çeşitli yaşam biçimleri oluşturduklarını görmekteyiz. Bunun en önemli örneği olarak da ATÜT tipi toplumlar gösterilebilir. Doğu toplumları bir tarafta verimli

¹²⁵ Swingewood, 86.

topraklara diğerk tarafta kurak çöllere sahip sahiptir. Verimli topraklara sahip olan toplumlar toprağını kaybetmemek için sürekli dış tehditlere karşı kendini savunmuş, çöl şartlarında yaşamını devam ettirmekte zorlanan toplumlar ise daha iyi yaşam şartları için sürekli bir arayış içinde olmuşlardır. Dolayısıyla tarih sürekli göçebe toplumlar ile yerleşik toplumlar arasında geçen mücadelelere sahne olmuştur. Doğu toplumları kendilerini korumak için örgütlenme ihtiyacı duymuş ve kurdukları örgütler zamanla devlet şeklini almıştır. Devlet toplumların en önemli ihtiyacını karşıladığı için de zamanla kutsallaşmış ve Tanrısal bir görevi yerine getirdiği düşünülmüştür. Ayrıca bu durum doğu toplumlarının inanç biçimlerine yansımış, Savaş Tanrısı, Bereket Tanrısı, Zafer Tanrısı, Adalet Tanrısı, Güneş Tanrısı, Cesaret Tanrısı gibi toplumsal yaşantının bir yansıması olan Tanrı ve inanç biçimleri ortaya çıkmıştır. Bütün bunlardan hareketle Karl Marx nispeten haklı olarak bir toplumda üretim biçimi, üretim araçları, sermaye ve sermaye sahibi gibi ekonomik unsurların toplumsal yaşantı üzerinde son derece etkili olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre din, gelenekler, ahlak, kültür, devlet, rejim, eğitim ve aile gibi kurumların tamamı ekonomik faaliyetlerden etkilenmektedir. Alt yapının üst yapı üzerinde etkisi hem güçlü hem de geniş kapsamlıdır. Karl Marx makro düzeyde ortaya attığı bu düşünceleriyle ekonomik determinizmi bünyesinde taşıyan bir model ortaya koymuştur.

Baykan Sezer'i ve onun din olayına bakış açısını daha iyi anlamak için alt yapı-üst yapı konusunda yaklaşım tarzını ele almak gerekmektedir. Şüphesiz Sezer de ekonomik determinizmden bahsediyorsa din olayına da yaklaşımı bundan etkilenecektir. "Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları" adlı eseri bu anlamda Baykan Sezer'i anlamak için önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada Sezer Asya toplumlarının sahip olduğu toprakların farklı verimlilikte olduğunun altını çiziyor ve bu durumun da toplumlar arası mücadelelere sebep olduğunu vurguluyor. Taraflardan biri sürekli arama, bulma ve saldırma, diğeri de sürekli savunma ihtiyacı duyduğu için çatışma ortamı doğal olarak devlet yapısını doğuruyor. Toplumların en önemli ihtiyacı varlıklarını, topraklarını ve ürünlerini korumak oluyor. Dış tehditlere karşı organize olacak ve savaşacak bir yapı oluşuyor ve bu yapı zamanla çok kutsal bir görevi yerine getirmeye başlıyor. Bu şartlarda üretim ilişkileri bir sınıf ilişkileri görünüşünü almaktan çıkıyor, yerini tarım için gerekli şartları doğuran üstün varlık ve halk ilişkisine bırakıyor. Devlet böylece bir taraftan tarımın gerekli şartlarını sağlarken diğerk taraftan

da kendi var olma ve varlığını sürdürme şartlarını da belirlemiş oluyor.¹²⁶ Sezer'in bu düşüncelerinden de anlayacağımız gibi devletin oluşum nedenleri aslında ekonomik yaşam koşullarıdır. Ekonomik yaşam koşulları devleti oluşturmuş, devlet de tarih boyunca her zaman amacına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Görevini yerine getiremediği durumlarda da halk tarafından terk edilmiştir. ATÜT modelinde devlet sadece askeri görev üstlenmemektedir. Bunun yanında çok önemli olan bir başka görev de akarsuların ıslahı ve yapay sulama kanalları ile halkın üretimine destek sağlamak olmuştur. Bu görevlerini layıkıyla yerine getiren devlet hem halk tarafından kutsal olarak kabul edilmiş hem de üretimden pay alma hakkına sahip olmuştur. Devletin bu görevi yerine getirmesi ve üretimin artmasını sağlaması da şüphesiz üretim fazlası üründe hak sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Sezer bu konuda Marx'tan ayrı düşmekte, devletin halktan aldığı haraç vergisini sömürü olarak görmemekte, aksine bir hak olarak değerlendirmektedir.¹²⁷ Ona göre suni sulama işlemleri bir taraftan üretimin devam etmesini sağlarken diğer taraftan da ürün fazlasının ortaya çıkmasına sebep oluyor. Bu üretim fazlası elbette ki tarlasında çalışan çiftçinin özel çabası ile gerçekleşmiyor. Artış toplumun örgütlenmesi ve devletin gayretleriyle gerçekleştiği için üretim fazlasının da topluma dönmesi gayet doğaldır. Dolayısıyla devlete verilen pay görev karşılığı olduğu için sömürgeci bahsetmek doğru değildir.¹²⁸ Üretim biçiminin doğurduğu bir diğer durum da özel mülkiyet meselesidir. ATÜT'te toprağın sahibi birey değildir. Birey sadece toprağı işletme hakkına sahiptir. Çünkü toprağı asıl koruyan devlettir.

Baykan Sezer'in alt yapı üst yapı konusuna bakışı ile ilgili en çarpıcı noktayı şu sözlerinden görmekteyiz:

“Askeri örgüt kendi var oluş nedeninin dışında suni sulama işlerine yöneltmiştir. Suni sulama işleri de tarımın var olabilmesi için birinci ve mutlak şarttır. Ve bu soruna da askeri örgütün dışında o günün şartları içinde hiçbir çözüm yolu bulmaya imkân yoktu. Örgütün temeli ekonomik değildir. Aksine ekonominin temeli, askeridir. Askeri yani siyasidir. Siyasidir, yani Devlet'tir. Toplum, gelişme çizgisi içinde temel meselesine çözüm yolu bulamazken Devlet, özündeki askeri karakteriyle, kendi devlet

¹²⁶ Baykan Sezer, *Asya Tarihinde su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, Kitabevi, İstanbul 2011, LIII.

¹²⁷ Sezer, *Asya Tarihinde su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, 41.

¹²⁸ Sezer, *Asya Tarihinde su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, 41.

kişiliği içinde bir çözüm getiriyor. Bu sebeple ATÜT'te devlet, toplumdand; üst yapı, alt yapıdan ileri bir karakter kazanıyor.”¹²⁹

Sezer'in ifadelerinde alt yapı-üst yapı ilişkilerinde farkı bir model ortaya koyduğu görülüyor. Alt yapı üst yapı ilişkisinde aslında devleti ortaya çıkaran ekonomik unsurdur olmuştur. Ancak devlet daha sonra ekonomi unsuru üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla artık temel belirleyici unsur ekonomik faaliyetlerin kendisi değil, bu faaliyetlerin yürütücüsü olan devlet olabiliyor. Tabi bu durum da Asya Kıtası'nın sahip olduğu toprak yapısı, iklim koşulları, tarihi olaylar ve diğer toplumlarla olan ilişkilerle alakalıdır. Sezer'in, Marx'ın makro düzeyde ortaya koyduğu alt yapı üst yapı ilişkisine farklı bir açıdan yaklaştığı söylenebilir. Alt yapının mı üst yapıyı, yoksa üst yapının mı alt yapıyı belirleyeceği konusunun toplumsal konjonktürle alakalı bir durum olduğunu ileri sürmüştür.

4.5. BAYKAN SEZER'İN DİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TOPLUMLARIN FARKLILAŞMASINDA DİNİN ETKİSİ

Daha önceki başlıklarımızda Baykan Sezer'in Kemal Tahir'den etkilendiğinden bahsetmiştik. Sezer, Tük sosyolojisine çeşitli eleştiriler getirmiş, batı taklitçiliği ile ilgili yazı ve söylemleri olmuş, Türk sosyolojisinin özgünleşme sorunu yaşadığını ileri sürmüştü. Sosyolojinin özgün olabilmesi ve taklitten kurtulabilmesi için de sosyologların yapması gerekenin sosyolojiyi tarih ile beraber ele almaları gerektiğiydi. Sezer, akıl hocası Kemal Tahir'in edebiyat çalışmalarında ve toplumsal yazılarında yaptığı gibi bir yaklaşımla sosyolojiyi tarihle beraber ele almak gerektiğinden bahsetmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde Sezer'in din hakkındaki görüşlerini ele almaya çalışacağız ve göreceğiz ki Sezer din olayını incelerken de benzer bir yaklaşım sergilemiş ve din olayını da tarihsel olayların ışığı altında incelemiştir. Sezer'in “Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı” adlı çalışması, önemli eserlerinden biri ve aynı zamanda doçentlik tezidir. Bu çalışma Sezer'in din olayına yaklaşımını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Gerek Batı sosyolojisinde gerekse Türk sosyolojisinde hassas ve egemen güçlerin etkisi altında kalmış olan din olayını Baykan

¹²⁹ Sezer, *Asya Tarihinde su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, 41.

Sezer'in nasıl ele aldığını bu eserinden de hareketle incelemeye çalışacağız. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* kitabının giriş bölümünde Sezer'in din olayına yaklaşımını şu sözlerle ifade etmektedirler.

“Baykan Sezer'in din olayına yaklaşımı Batı sosyolojisinin kuruluşu sırasında ortaya çıkan açıklamaların dışında olduğu gibi Türkiye'de belli bir dönemde ortaya çıkan egemen din anlayışına yandaş ya da karşı olmakla da sınırlı değildir. Bunun ötesinde Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı kitabı yayınlandığı dönemde 1960'lı yılların din tartışmalarının çerçevesinin de oldukça dışında, aykırı tezler içermektedir. Bu yaklaşımlara karşı tepkisel bir tavır almak yerine din olayına Doğu-Batı ilişkileri temelinde yeni bir yorum, bütünsel bir açıklama ve tanım getirme çabasıdadır”¹³⁰

Baykan Sezer, din olayına toplumlararası ilişkileri, toplum farklılıklarını tanımamıza yardımcı olacak bütüncül bir dünya görüşü olarak yaklaşmıştır. Onun din olayına yaklaşımı dönemin yaygın anlayışının dışındadır. Ona göre dinin açıklanması için sosyolojiye ihtiyaç yoktur çünkü din açıklamasını kendi getiren bir olaydır. Ancak sosyal ilişkiler ve farklılıkları açıklayabilmesi için sosyolojinin dine ihtiyacı vardır.¹³¹ Din, bağlı olduğu toplumu açıklayan bir olaydır. Toplumlar sürekli olarak yaşam içinde karşılaştıkları olayları açıklamak ihtiyacı duymaktadırlar. Fakat eldeki imkânlarla bunu her zaman başaramazlar ve bu durumda peygamberler önderliğinde bu sorunların üstesinden gelme tercihinde bulunurlar.¹³² A. Comte'un da belirttiği gibi bütün toplumlar zorunlu olarak bu aşamayı yaşamış ve insan aklının açıklamakta zorlandığı bütün olup biteni Tanrı veya Tanrı kaynaklı şeylerle açıklama yoluna gitmiştir. Bilimin gelişmesi ve insan aklının doğaya egemen hale gelmesiyle beraber ampirik bilginin önem kazanması, sekülerist görüşün yaygınlaşp, teolojik görüşün kapsamının daraltması bunun bir kanıtıdır.

Baykan Sezer'in dini ele alış biçimini anlamak için öncelikle dinin nasıl tanımlanması gerektiği veya hangi tanımı kabul etmek gerektiği hakkındaki görüşüne bakmak gerekmektedir. Sezer din hakkındaki genel tanımların (ortak bir inanç sistemi)

¹³⁰ Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, (Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*)Giriş bölümü, XVII.

¹³¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*,9.

¹³² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*,10.

işleyiş bakımından işe yarasa da onu tam olarak açıklamak için yetersiz olduğunu iddia etmiştir. Ona göre dini açıklayabilen en doğru tanımın “Dinler toplum yaşantısında neden ve nasıl doğmuşlar” ve “Dinlerin toplum yaşantısında önemleri ve yerleri nelerdir?” sorularına cevap vermesi gerekmektedir.¹³³ Tanım içinde aradıklarından da anlaşılacağı üzere Sezer, din olayını anlamak için önce dinin çıkış noktasını anlamak, toplumların dinsel yaşantıya neden gerek duyduklarını, dinlerin toplumsal yaşantı içinde hangi ihtiyaca binaen ortaya çıktığını görmek istemiştir. Dolayısıyla Sezer, dinlerin toplumsal yaşantıdaki işlevlerini de din-toplum ilişkisi bakımından dikkate almıştır.

Sezer’in öncelikli olarak cevabını vermeye çalıştığı şeylerden biri dinin nereden kaynaklandığı sorunudur. Ona göre eğer din insan yaşantısından bağımsız, ilahi kaynaklı olarak ortaya çıkmış ise konu bu açıdan sosyolojinin ilgi alanının dışına çıkacaktır.¹³⁴ Yani burada Sezer’in dinin insanların inanma ve tapınma ihtiyacından ortaya çıktığı, ya da dinin Tanrısal kaynaklı olduğu görüşüne destek vermediğini görmek mümkündür. İşte Sezer’in din hakkındaki görüşlerinin kilit noktası burası olmuştur. Bu bakış açısı onun din-toplum, din-kültür, din-siyaset ve din-ekonomi ilişkilerini açıklamasında yöntemi olmuş ve fikirlerine temel teşkil etmiştir. Bu husus Baykan Sezer’in din hakkındaki görüşleri anlamada çok önemlidir. O hem ilkel dinlerde hem de evrensel dinlerde bu bakış açısını korumuş ve dinlerin ortaya çıkış sürecini hep tarihsel, sosyal ve siyasal olaylarda açıklamaya çalışmıştır. Yeri gelmişken bu konudaki düşüncesine bir eleştiri yöneltmekte fayda görüyorum. Sezer, ‘din ilahi kaynaklıysa bizim alanımızın dışında kalacaktır’ düşüncesiyle acaba toplumsal bir gerçeği göz ardı etmiştir? Din Tanrısal kaynaklı da olsa, toplumsal yaşantıların bir ürünü de olsa toplumu etkileyen temel kurumlardan biri olduğu için hiçbir zaman sosyolojinin ilgi alanının dışına çıkamaz. Çünkü din neticede kaynağı ne olursa olsun toplumsal yaşantıyı etkileyen ve birey-toplum ilişkisini belirleyen en önemli kurumlardan biridir.

Sezer’in, din konusuna böyle yaklaşması onu doğal olarak tıpkı Durkheim’in yaptığı gibi önce ilkel dinlere götürmüş daha sonraki aşamalarda da evrensel dinleri incelerken de yine bu dinlerin ortaya çıkma süreçlerini ve ortaya çıktıkları dönemin koşullarını incelemeye sevk etmiştir. İkel dinlerden evrensel dinlere kadar bütün

¹³³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 18.

¹³⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 18.

dinlerin ortaya çıktığı dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarını dikkate almış, meseleye tarihsel perspektiften bakmıştır.

Sezer, dinlerin bir toplumun yaşam şekillerinden ve kendilerini ifade etme biçimlerinden ortaya çıktığını belirtmiştir. Ona göre kabilelerin çoğalması, yaşam şekillerinin değişmesi ve aralarındaki farklılıkların belirginleşmesi ile beraber kendilerini ifadenin bir biçimi olarak din ya da kutsal olarak kabul edilen şey ortaya çıkmıştır. Doğaya ve kendi varlıklarına bakış açılarını belirleyen din kurumu bireyin toplumla olan bağına göre şekil almakta ve birey-toplum ilişkisinden etkilenmektedir.¹³⁵ Bu durum zamanla toplumların kendilerini ifade biçimine dönüşecek ve kolektif bir bilinç oluşmasına sebep olacaktır. Hatta birey ile toplum arasındaki bağı sağlayan ve koruyan en önemli unsur haline gelebilecektir. Bireyin inancına bağlılığı ile toplumuna bağlılığı aynı anlama gelebilecektir. Ve böylece başka kabilelere ya da toplumlara karşı bir asabiyyet bilinci geliştirecektir.

Sezer'in din olayını anlamak için tarihsel gelişim sürecini ve toplum tiplerini dikkate aldığından bahsetmiştik. Giriş kısmımızda din konusunda genel düşüncelerinden bahsettikten sonra ilkel dinlerden dünya dinlerine, kabile dinlerinden çağdaş dünyada dinin yaşam şekillerine kadar uzanan din araştırmaları ve görüşlerini incelemeye ve açıklamaya çalışacağız.

Sezer toplumların tarihsel gelişim sürecini incelemiş ve öncelikli ele aldığı konulardan biri göçebe hayattan yerleşik hayata geçen toplum tipleri ve bunların doğurduğu sonuçlar olmuştur. Eski toplumlarda özellikle Asya toplumlarında bütün bölgelerde toprağın eşit verime sahip olmaması sonucu toplumlar topraklarına ve geçim kaynaklarına dört elle sarılma ihtiyacı duymuşlardır. Verimli toprak arayışı içinde olan toplumlarla aralarında çıkan toprak rekabeti yani dış baskılar toplumların korunma ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Bu durum da toplumu koruma görevi üstlenen devlet kurumunun Tanrısal özellik kazanmasına ve devleti ilahi kaynaklı toplum üstü bir organizasyon olarak görmelerine neden olmuştur. Tanrısallaşan devlet yapısı toplumun üretiminden pay alacak, böylece toplum ve Tanrı arasında ekonomik anlamda bir işbirliği ortaya çıkacaktır.¹³⁶ Devlet ve devletin işletimini üstlenen bireyler zaman içerisinde kendilerine sunulan ayrıcalığa alışmış ve kasıtlı bir şekilde devleti halktan

¹³⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 12-13.

¹³⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 26-27.

üstün ve kutsal bir varlık haline sokmuşlardır. Zamanla toplum-devlet eşitliği yerini devletin topluma karşı üstünlüğü anlayışına bırakmıştır. Savunma ve saldırı savaşlarının ortaya çıkarttığı silahlı güç ihtiyacı devlet yapılanmasını ve Tanrısal bir üstünlüğe sahip olmasında etken olmuştur. Öyleyse burada toplumların içinde buldukları şartlardan dolayı kendilerinden üstün olan bir varlığa ya da sisteme 'yüce' anlamı yüklemeleri ve bu yüceliğin de zamanla Tanrısal aşamaya yükselerek yapay bir kutsallık doğurmaları söz konusu olmuştur. Burada eski toplumlardaki 'yüce' varlığa yüklenen anlamları görmek de ayrıca mümkündür. Toplum, kendisinin başaramadığı şeyleri başaran, kendisinin açıklayamadığı şeyleri açıklayan ve kendisinin yetersiz kaldığı şeylerde yeterli olan bir güce 'yüce' anlamı yüklemektedir.

Sezer'in din olayını incelerken doğal olarak ele aldığı dinlerden biri Brahmanizm olmuştur. Daha önceki başlıklarımızda Brahmanizm'in özelliklerinden kısaca bahsetmiştik. Sezer Brahmanizm'in temel özelliklerinin anavatanı olan Hindistan'ın coğrafi özellikleri ve siyasi tarihi ile alakalı olduğundan bahsetmiştir. Hindistan'ın topraklarının değişik verimli özelliklere sahip olması, verimli topraklarda doğanların şanslı, verimsiz topraklarda doğanların ise şanssız olarak değerlendirilmesine ve böylece kadercilik anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum da Brahmanizm'in en önemli özelliklerinden olan kast yapısının doğmasına, ayrıcalıklı sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca bu toprakların sürekli tehditlere karşı savunmasız olması sonucu halkta bir boyun eğme anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹³⁷ Sezer Brahmanizm'deki kast, cezalandırılma ve kadercilik gibi anlayışların bölgenin yapısı, siyasi tarihi ve ekonomik unsurları ile alakalı olduğunu vurgulamış ve burada dinin, yaşantıların ortaya çıkardığı bir sonuç olduğunu iddia etmiştir.

Brahmanizm ile beraber ele aldığı ve yine aynı toplum yapısı içinden çıkan Budizm'i incelerken aynı toplumda neden iki farklı dine ihtiyaç duyulur sorusuna cevap aramaya çalışmıştır. Bunun cevabını verirken de yine bölgenin ekonomik özelliklerini ele almış ve ekonomik özelliklerle Brahmanizm ve Budizm dinlerinin farklı yapıda ortaya çıkmasının arasında sebep sonuç ilişkisi olduğundan bahsetmiştir. Ona göre Jainizm ve Budizm gibi dinlerin Hindistan toplumsal yapısı ve ekonomik özelliklerine göre üstlendiği önemli işlevler vardır. Toplum yapısı içinde kast dışı grupların kendilerini avutacak ve mutlu olmalarını sağlayacak, belki de kasta karşı isyanlarını

¹³⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 30-33.

önleyecek bir sığınma unsuru olarak açıklamaktadır. Budizm ve Jainizm’de ölüm orucu, açlık, fakirlik, acı çekme ve intihar gibi durumların övülmesi, Brahmanizm ve seçkin sınıf olan kastın işine gelmiş ve bu durumda toplumsal huzur için bir denge mekanizması haline gelmiştir. Sezer, Brahmanizm’in hiçbir zaman Hindistan sınırları dışına çıkmamasını ve Budizm’in daha fazla yayılabilmesini de yine aynı unsurlar üzerinden değerlendirmiştir. Budizm’in benzer ekonomik ve toplumsal özelliklere sahip olan Çin’de taraftar bulması yoksul halkın yaşam şekli ve ekonomik unsurlarla uyumlu olmasıyla alakalı olduğunu söyleyerek dinin yaşam koşullarıyla alakalı olarak benimsendiği hususuna vurgu yapmıştır. Üst sınıfa hitap eden Brahmanizm’in yayılmamasını yine bu duruma bağlamaktadır. Öyleyse burada dikkat çekilmeye çalışılan husus dinin bu toplumsal yapı içerisinde üstlendiği işlevdir. Şayet bu bölgelerde verimli toprak probleminin olması ve buna bağlı olarak da fakir bir sınıfın ortaya çıkma zorunluluğu, ikinci bir dinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyleyse Baykan Sezer bu durumla alakalı şöyle düşünmektedir: Eğer Hindistan ve Çin gibi devletler de Avrupa’da olduğu gibi eşit derece verimli topraklara sahip olsalardı belki de hiçbir zaman bir dine veya en azından ikinci bir dine ihtiyaç duymayacaklar ya da bambaşka bir din biçimi ortaya çıkartacaklardı. Bu durum bize göstermektedir ki din bu toplumlarda aslında yaşam biçimlerinin meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. Yaşam biçimlerindeki ve gruplar arasındaki farklılıklar kendisini koruma altına alabilmek için Tanrısal bir geleneğe ihtiyaç duymuşlardır. Yani kısacası söz konusu bu dinler ilahi bir din olmaktan ziyade bir yaşam felsefesinden ibarettir.

Sezer Doğu’nun coğrafi ve ekonomik unsurları, yani tarihsel gelişim özelliklerinin doğu kültürüne etki ettiği gerçeğini dikkate almıştır. Bu sürecin toplum üzerindeki etkilerini inceleyerek uygarlaşma ile din ve dinin algılayış ve yaşayış şekliyle arasında ilişkiler kurmaya çalışmış ya da bu gerçeği görmüştür. Uygar toplumlar (doğu toplumları) ile uygar olmayan toplumlar arasındaki farklılıkların sebeplerinden bahsettikten sonra bunun dine etkisini açıklamaya çalışmıştır. Doğu toplumları kendilerini uygar olmayan toplumlardan ayıran gerçeklerin farkına varmış ve durumu kendilerini özel bir konuma koymak için kullanmışlardır. Yani kendilerini uygar olmayanlardan ayırmaya çalışmışlardır. Doğu toplumları kendi toplumsal yapılarının daha üstün olduğunu düşünüp bu durumu dinlerine yansıtarak doğu dinlerin gelişmesine veya daha doğru bir ifadeyle değişip çeşitlenmesine sebep olmuşlardır. Ancak batı

toplumları içinde bulunduğu gerçeği kabullenmeyerek ya da durumu daha farklı tanımlamayı tercih ettiklerinden dinsel yaşantılarında önemli “sıçramalar” yaşayamamışlardır.¹³⁸ Sezer’in burada üzerinde durmaya çalıştığı gerçek, uygarlaşma, değişme ve gelişme olgularının medeniyetler ve din sistemini etkilediği gerçeğidir. Bunu söylerken tarihin göz ardı edilmemesi gerektiğini bir kez daha vurgulamayı da ihmal etmemektedir. Aynı zamanda burada cevabı verilmesi gereken bir husus da şudur: Sezer buradaki “sıçrama” ifadesiyle tam olarak neyi kastetmektedir. Şayet gelişme anlamında bir sıçramadan bahsediyorsa tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen dinsel değişimleri bir gelişim olarak değerlendirmiş olur. Bu değerlendirme biçimi de onun dini sadece toplumsal bir yaşam şekli olarak gördüğünü ve ilahi kaynaklı bir olgu olarak düşünmediğini gösterir. Sezer’in “sıçrama” kelimesiyle ifade etmeye çalıştığı şey aslında Batı’nın kendine has bir toplumsal ifade biçimi oluşturmakta Doğu toplumlarına göre daha pasif olduğudur.

Sezer Yunan mitolojisi ve Yunan dini ile ilgili açıklamalar yaparken Tanrı’nın kişiselleştirilmesi hususuna değinerek bu durumu dinlerin toplumsal yaşantının bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmek için bir kanıt olarak göstermektedir. Yunan mitolojisinin tarihsel olaylardan etkilendiğini ve yaşanan bu olayların dünyevi olanı Tanrılaştırmaya, Tanrısal olanı da dünyevileştirmeye götürdüğünden bahseder. Bu süreç içinde toplumların karşılaştıkları sorunlarla alakalı Tanrılara özellikler atfetmeleri dinin ve Tanrının yaşantılar sonucunda Yunan toplumu tarafından yaratıldığı gerçeğinin bir kanıtıdır. Öyleyse Baykan Sezer burada tarihsel ve toplumsaldan yola çıkarak Tanrıya ulaşan bir Yunan mitolojisi ve kültürüne ulaşmaya çalışmıştır. Yunan dininin ve uygarlığının Doğu-Batı çatışması ve tarihsel olaylarla zenginleştiğini ifade etmektedir.

Sezer’in ele aldığı toplum tiplerinden bir başkası da Orta Asya Toplumları ve Bozkır Uygarlıklarıdır. Bozkır uygarlıklarının yaşam koşullarının güçlüğü, toplulukların bölgesel imkânlardan ötürü sınırların dışına pek çıkamayışı, farklı toplumlardan etkileşim kuramayıp kapalı bir toplumsal yaşam tarzına sahip oluşu inanç bilimlerini belirlemiş ve hatta “animist” inanç şeklinin topluma yerleşmesine neden olmuştur. İbni Haldun’da da görülen bu yaklaşım tarzıyla (coğrafi koşullar ve iklimin toplumsal özellikler üzerinde etkisi) Sezer Orta Asya ve Bozkır Uygarlıklarının inanç şekillerini anlama ve açıklamaya çalışmış, altta yatan temel sebep olarak da bu durumu görmüştür.

¹³⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 51-52.

Yani Sezer Şamanist yaşam şekli ve animist bakış açısını belirleyen temel etkenlerin bu gurupların yaşadığı bölge ve bölgenin koşullarının olduğunu ileri sürmektedir. Durum İran dinlerinde de pek farklı değildir. Daha önce Asya ülkelerindeki toprağın verim çeşitliliğinin Avrupa'dan farklı oluşundan, bu durumda Baykan Sezer'e göre toplumsal özelliklere ve tarihe yön verdiğinden bahsettiğine değindik. Yani bölgenin bir tarafının çok verimli diğer tarafının ise çok verimsiz oluşu tarihi olaylarda ve toplumlar arası mücadelelerde çok etkili olmuştur. İran ve Asur dinlerindeki açıklamalarının da bu yönde olduğunu görüyoruz. Sezer, bu toplumlarda en önemli unsurların savaş ve üretim olduğu konusuna değinmiştir. Yani Asur ve İran medeniyetlerinde sulama kanallarının gelişmesi sonucu tarımsal faaliyetlerin verimli bir şekilde gerçekleştirildiğinden ve bundan ötürü toplumların şiddetle dış düşmana karşı savaşma ve korunma ihtiyacı duyduğundan bahsetmiş, devletin oluşum sürecini ve zaman içinde kutsal bir örgüte dönüşmesi hususundan bahsettikten sonra bu medeniyette ortaya çıkan iki Tanrıya atıfta bulunmuştur. Biri bereketli toprakları temsil eden Bereket Tanrısı, diğeri savaşı ve gücü temsil eden Savaşçı Asur Tanrısı. Bu tanrılar Asur ve İran Medeniyetlerinin Tanrılarında ve inanç şekillerinde dönemin koşullarının etkili olduğunu göstermektedir ve Sezer'in ortaya koymaya ve altını çizmeye çalıştığı husus da budur. Çok Tanrılı inançlarda karşımıza çıkan Tanrılar kralı hususu, burada da karşımıza çıkmakta ve devleti ve gücü temsil eden Savaşçı Asur Tanrısının Tanrılar kralı olduğunu görmekteyiz. Sezer, sık sık dinlerin, toplumların kendini tanıma ve tanıtma aracı olduğunu ifade eder. Bu ihtiyacın da yerleşik hayata geçişten sonra belirgin şekillerde ortaya çıkmaya başlayan toplumsal farklılaşmayla beraber başladığından bahseder. Dolayısıyla zaman içinde farklılaşan ve değişen toplumlar dinlerin ve toplumların birbirleriyle sürtüşmelerine sebep olur ve bu durumdan ötürü din sisteminin sürekli bir değişime uğradığını ileri sürer. Aslında evrensel dinlerin ortaya çıkması da bir bakıma bu çatışma ve etkileşimin sonucudur.¹³⁹ *“Din toplumla birlikte bir gelişme göstermiş, toplumun kendi ve toplum içinde oluşan insan ilişkileri basit ve sınırlı olduğu sürece totemizm egemen olmuştur.”*¹⁴⁰ Baykan Sezer bu ifadesiyle toplumsal ilişkilerin boyutu ve çeşitliliği ile dinin değişimi arasında doğrudan bir ilişkiden bahsederek dinsel yaşantı biçimlerindeki değişiklikleri vurgulamış ve beraberinde tek Tanrılı dinlere geçiş sürecini anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Bu aşamada açıklanması gereken bir

¹³⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 56.

¹⁴⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 59.

mesele de şudur: Sezer toplumla din arasında sıkı sıkıya bir bağlılık olduğundan sıklıkla bahsetmektedir. Yani din toplumların birbirlerinden farklı olan karakteristik özellikleri yansıtır ve toplumlar arası farklılıkların bir ifade şeklidir. Öyleyse evrensel olan dinler birden fazla toplum tipine hitap edebilmiş ve bu iddianın çürütmesine sebep olmuş değil midir? Bu soruya Sezer şöyle bir açıklama getirmektedir: Doğu ile Batı arasında yerleşik hayat geçiş nedenleri ve coğrafi özellikler konusunda çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Doğu bir tarafta verimli topraklara sahipken diğer tarafta uçsuz bucaksız çöllere sahiptir. Ancak Avrupa'da durum daha farklıdır. Avrupa topraklarının her yerinde verimli ve yerleşik hayata müsait topraklara rastlamak mümkündür. Doğal olarak bu durum da Avrupa ve Asya topraklarındaki toplumların farklı karakteristik özelliklere sahip olması hususuna bir açıklama getirmektedir. Ayrıca Doğu ve Batı zamanla birbirinden keskin bir şekilde ayrılacaklar ve kendi içlerinde ortak bir kültür ve bilinç oluşturacaklardır. Bu durum da evrensel bir din şemsiyesi altında toplanma imkânı tanıyacaktır.¹⁴¹ Yani toplumların kimliğini belirleyen birçok önemli unsurdan ikisi coğrafi ve iklimsel koşullardır. Söz konusu bu farklılıklar, bir taraftan Asya ve Avrupa topluluklarının kendi içlerindeki ortak çıkarlarından kaynaklanan bir ortak bilinç oluşturmalarına sebep olurken diğer taraftan da Doğu-Batı çatışmalarının belirginleşmesine sebep oluyor. Ve toplumlar kendi aralarında farklılıklar olmasına rağmen çeşitli benzerlik unsurları yakalayarak cepheleşmeye başlıyorlar. Öyleyse zaman geçtikçe küçük toplulukların kendi duvarlarını aşmış kendilerine yakın olanlarla etkileşime geçtiğini, bu etkileşimin de geniş çapta bir toplumsal kimlik bilinci oluşturduğunu söyleyebiliriz.¹⁴² İşte Sezer bu düşünceleriyle bir taraftan evrensel dinlerin ortaya çıkış sürecini açıklarken bir taraftan da dinin toplumların karakteristik özellikleriyle sıkı sıkıya ilişkili olduğu iddiasını da terk etmemiş oluyor. Bunun birlikte burada altını çizmemiz gereken bir başka husus da şudur: Sezer'in bu yaklaşım tarzı ve açıklamalarıyla İbni Haldun'un ümran bilimi arasındaki benzerlik açıktır. Dolayısıyla Baykan Sezer'in fikir babasının Kemal Tahir olduğunu söylemekle beraber İbni Haldun görüşleriyle de paralel düşüncelere sahip olduğundan bahsedilebilir.

¹⁴¹ Sezer evrensel dinleri açıklarken toplumların zaman zaman hem Doğu'da hem de Batı'da kendi içlerinde fikir ayrılıkları yaşadığını söylemiş ve durumun da hem Hıristiyanlıkta hem de İslamiyet'te mezheplerin ortaya çıkmasına neden olduğundan bahsetmiştir. Yani bu kolektif bilincin mutlak ve değişmez olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

¹⁴² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 59-62.

Sezer, evrensel dinler açıklamasına geçmeden önce bu konuda İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik üzerinde durulması gerektiğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere Sezer yaklaşık 14 milyon inanana sahip olan Yahudiliği de evrensel din olarak ele almaya değer bulmuştur. Bunun gerekçesi olarak hem Yahudiliğin çok uzun bir tarihe sahip olmasını hem de İslamiyet ve Hıristiyanlık dinlerinin Yahudilik dininin devamı niteliğinde olması hususunu göstermiştir.¹⁴³ Dünyanın birçok ülkesinde, toplumunda ve toplumsal olaylarında etkili olan bu dinin etki alanı çok geniştir ve toplum bilimciler, siyaset bilimciler ve tarihçileri yakından ilgilendiren, görmezden gelinemeyecek bir dindir. Yani burada Yahudilik dininin Tanrısal kaynaklı olmasından ve Tanrı tarafından tüm insanlığa gönderildiğine inanıldığından bahsetmemiştir. Çünkü Sezer daha çalışmasının başında dinin tanrısal kaynaklı bir sistem olarak ele alınmaması gerektiği ifade etmiş ve ilkel dinlerden evrensel dinlere kadar bu yaklaşımını terk etmemiştir.

Yahudilik dinini incelerken Yahudilerin tarihi üzerinde oldukça durduğunu görmekteyiz. Yahudilik içinde bulunan milliyetçilik anlayışı dinsel bir sisteme dönüşmüş ve bu günkü Yahudi toplumunun siyasal yapılanmasında etkili olmuştur. Yahudilikteki bu milliyetçi unsurları ve toplumsal kenetlenme ile dışa kapalılığı, Yahudilerin tarihi serüvenlerinde açıklamaya ve anlamaya çalışmıştır. Ona göre Yahudilerin yol gösterici mukaddes kitabı tarihin akışına göre tekrar tekrar değerlendirilmiş ve değişikliklere uğramıştır. Yani Tevrat yaşanan olaylarla beraber kutsal içerikten tarihsel içeriği daha baskın olan bir kitaba dönüşmüştür. Yahudi geleneğine göre önemli olan, yaşanan olaylardan ders çıkartıp toplumu daha doğru yönlendirebilecek çağın ve ortamın gereklerine uygun yeni içerikler oluşturmaktır. Sezer, Tevrat'ı artık kutsal bir kitaptan daha ziyade geçmişten ders çıkartmak amacıyla yaşanan olayların toparlandığı yol gösterici bir rehber olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁴

Yahudiler başlangıç itibariyle göçebe topluluklardı ve yaşadıkları coğrafyada kıtlık sorunu zaman zaman baş göstermekteydi. Bu durum da yerleşik toplumlarla göçebe olanlar arasındaki çatışmaların temel nedeni olmaktaydı. İşte bu çatışmalar göçebe toplumların ortak bir bilinç oluşturmalarına neden olarak Yahudilerin önderlerinden olan Hz. İbrahim'in de içinde bulunduğu grupların birleşmesine neden olmuştur. Yaşadıkları bölgelerin coğrafi koşulları ve yetersizlikleri zaman zaman

¹⁴³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 64.

¹⁴⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 64.

kavimlerin ayrılmasına sebep olmuş ve Yahudi halkının bir kısmı yerleşik hayatı tercih ederken bir kısmı da göçebeliğe devam etmiştir. Aslında Yahudi inancı o dönemlerde yerleşik hayatı, Tanrıdan uzaklaşmaya sebep olduğu gerekçesiyle onaylamıyordu. Çevresel koşullar ve yaşayış biçimleri gereği sürekli bir yerden başka yerler göç eden Yahudi topluluklar geçimlerini sağlamak için askeri açıdan güçlenme yollarını tercih etmiş ve ayakta kalmanın en önemli şartı olduğu için de dışa kapalı ve birbirlerine sınıksız bağlı bir yapı oluşturmuşlardır. Ve netice olarak Yahudilerin yerleşik hayata geçmesinin ve krallık kurmasının temel sebebi olarak da bölgesel şartlar ve dış tehditler önemli etken olmuştur. Dolayısıyla bugün gördüğümüz Yahudi geleneği geçmişin geleceğe yansımından başka bir şey değildir. Baykan Sezer bütün bu yaşananların temelde Yahudilerin yaşadığı bölgelerin özellikleriyle alakalı olduğunu altını çizerek Yahudi geleneğinde tarihin etkisi üzerinde durmuştur. Kısacası Yahudilik dininin önemli oranda tarih ve coğrafyadan etkilendiğinden bahsetmiştir. Ancak Yahudiliğin bu dışa kapalı tutumu ve bir millete mal olma özelliğinden ötürü dünya toplumlarında ve özellikle Doğu toplumlarında yeni dinlere ihtiyaç duyulmuştur. Dönemin siyasal koşulları gereği Doğu toplumları etrafında toplanacakları bir din olan Hıristiyanlığı ortaya çıkarmakta çok gecikmemiştir. Bu gelişmeyi tetikleyen unsurlardan biri ve en önemlisi de yine toplumlar arası çatışmalar ve tarihsel olaylar olmuştur.

*“Doğu gizemciliğinin, Yahudi Mesihçiliğinin, Yunan düşüncesinin ve Roma evrenselliğinin kavşak yerinde, ortaya Hıristiyanlık çıkmaktadır.”*¹⁴⁵ Evrensel dinlerden biri ve şu an dünyada en büyük kitleye sahip din olan Hıristiyanlığın ortaya çıkış sebepleri olarak Yahudiliğin bekledikleri Mesih arayışı, Doğu toplumlarının Roma istilasına karşı bir duruş sergileyen İsa’yı benimsemeyip desteklemeleri ve yayılmacı politikalarından ötürü Hıristiyanlığı kendine yakın gören Roma İmparatorluğu’nun siyasi politikaları olarak gösterilebilir. Dolayısıyla Yahudiliğin devamı olarak kabul edilen Hıristiyanlık dini Doğu-Batı etkileşiminin neticesinde ortaya çıkmıştır.

Sezer’in Hıristiyanlık dini ile ilgili inceleme ve açıklamalarının yine benzer yöntemle devam ettiğini görmekteyiz. Hıristiyanlığın ortaya çıkışı, Avrupa ülkelerinde yayılışı ve bu dinin farklı ülkelerde farklı şekillerde yaşanmasına sebep oluşunun altında ekonomik, ticari ve tarihsel olayların olduğunu vurgulamış, bu sebeplerin de zamanla din üzerinde çeşitli etkiler yapmaya devam ettiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla

¹⁴⁵Challege Felician, *Dinler Tarihi*, (Çeviren: Samih Tiryakioğlu) Varlık Yay. İstanbul 2007, 175.

Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık gibi mezheplerin ortaya çıkışını ve taraftar buluşunu da yine bu merkezde ele almış ve açıklamıştır. Yani Sezer Hıristiyanlık dininin bu üç mezhebinin temelinde dini unsurlardan ziyade siyasal, ekonomik ve tarihsel unsurların olduğunu görmüş ve bu bağlamda tarihsel olayları ele alarak durumu özetlemiştir.

Sezer'in daha önceki ifadelerinde Avrupa ve Asya toplumlarının tarihsel, ekonomik ve coğrafi farklılıklarına değindiğinden bahsetmiş ve bu farklılıkların da zamanla Doğulu ve Batılı toplumlar sınıflamasını ortaya çıkardığı düşüncesini ifade etmiştir. Diğer evrensel dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlığın da Yakın Doğu'da ortaya çıkışı ve çok geçmeden batının yaygın dini haline geliş sürecini ele alırken Roma İmparatorluğu'nun yayılcı ve savaşçı politikalarının etkisinden bahsetmiştir. *"Hıristiyanlığın doğuşu, iki ayrı toplumun(Doğu-Batı) çatışmasının belli bir düzeyde kalıplaştırılması ve sürdürülmesinden başka bir şey değildir."*¹⁴⁶ Öyleyse Hıristiyanlığın ortaya çıkışı ve yayılış şekli inanç temelli olmaktan ziyade siyasal ve askeri özellikler taşımaktadır. Dönemin şartları önce Roma İmparatorluğu'nun ve daha sonrada diğer Avrupa toplumlarının çok geçmeden Hıristiyanlığı kabul etmesinde ve hızla bu zihniyetin oluşmasında etkili olan temel unsurdur. Sezer'in ifadesiyle Doğu ile Roma İmparatorluğu arasında yaşanan savaşı batının kazanmasındaki temel sebep, İsa'nın savaş esnasında halkını yüz üstü bırakmasıdır. Bu durumla beraber Hıristiyanlığın salık verdiği *'bir yanağına vurana öbür yanağını da uzat'* felsefesi doğunun mağlubiyetine, Roma İmparatorluğu'nun ise galibiyetine sebep olmuştur. Doğal olarak da Doğu halkını mağdur eden bu din ve peygamber hızla Doğu tarafından terk edilmiş, yayılcı politikada işine çok yarayan Roma'nın da hoşuna gitmiş ve benimsemesinde etkili olmuştur. Netice itibariyle Hıristiyanlık bu toplumlar arasındaki çatışmalar, tarihsel ve siyasal olaylar nedeniyle şekillenmiş ve hızla yayılarak evrensel bir din haline gelmiştir. Ancak devam eden süreçlerde Avrupa'da ortaya çıkan çeşitli ekonomik, siyasal ve bölgesel farklılıklar bu evrensel dinin çıkmaza girmesine ve yeniden yorumlanmasına sebep olacaktır. Şayet dinler toplumsal yaşantının bir uzantısı ise Avrupa'nın tarihsel gelişim sürecinden¹⁴⁷ etkilenmesi ve zamanla çeşitli değişikliklere maruz kalması

¹⁴⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 78.

¹⁴⁷ Avrupa çeşitli dönemlerde ekonomik ve toplumsal değişimler yaşamıştır. Sanayi devrimi ve Kapitalizmin oryaya çıkmasıyla beraber Feodal tipi toplum bir değişim dönemi geçirmiş ve bu durum da Hıristiyanlığın yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur.

kaçınılmazdır. İşte bu kaçınılmaz değişiklikler Hıristiyanlık dininde Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık şeklinde üç farklı mezhebin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Baykan Sezer bu hususu açıklarken de ‘toplumsal farklılaşmanın din üzerindeki etkisi’ görüşünden uzaklaşmayarak bu mezhepleri ve işlevlerini ele almış ve Avrupa toplumunun yapısı ile ilgili çeşitli pragmatik unsurlar tespit etmiştir. *“Dinleri toplumların ayrılıklarının, kişiliklerinin bilinci olarak sayarsak Batı toplum ailesinde farklılaşmaların bulunduğu hatırlanınca Avrupa’da ortak bir dinin bulunmasını; fakat kiliselerin bölünmesini gayet olağan karşılamak gerekir.”*¹⁴⁸ Bu düşünce de bizi Hıristiyanlık dininde ortaya çıkan mezhepleri açıklamaya ve açıklarken de yine temele bu farklılıkları koymaya itecektir.

Kiliseler, Hıristiyanlık dininin ibadet mekânları olmalarına rağmen Avrupa tarihinde devlet yönetiminde önemli bir yere sahip olmuş ve hatta zaman zaman tarihe yön vermişlerdir. Bu durum bize kilisenin teolojik fonksiyonunun ötesine geçtiğini net bir şekilde göstermektedir. Baykan Sezer’e göre Avrupa’daki toplumların Doğu ile ilişkilerinin çeşitlenmesi kiliseler arasında bölünmelere sebep olmuştur. Öyleyse burada başa dönerek bir hatırlatma yapmakta fayda var. Baykan Sezer’in ifade ettiği gibi dinler ve inanç biçimleri Tanrısal olabileceği gibi toplum farklılaşmaları sonrasında ortaya çıkan ve toplumsal yaşantının bir ürünü de olabilmektedir. Hıristiyanlık dininde de siyasi konjonktürden kaynaklanan bu parçalanma ve mezheplere ayrılma süreci bu durumun bir kanıtı ve örneğidir. Katoliklik mezhebinin ortaya çıkış süreci ele alındığında bu gerçeği görmek çok zor olmayacaktır. Avrupa’da farklı siyasi konjonktürlerin ortaya çıkması kilise birliğini bozmuştur. Roma İmparatorluğu ile Doğu arasında bitmek tükenmek bilmeyen çatışmalar Avrupa’da feodaliteyi doğurmuş ve toplumsal yapı üzerinde önemli etkiler yapmış ve bu etkilerin sonucunda bu toplumsal yapı içerirse Katolik kilisesi ortaya çıkmıştır.¹⁴⁹ Katolik kilisenin ortaya çıkışı Hıristiyanlık dininin siyasi koşullardan ötürü bölünmesinin bir sonucu olarak gösterilebilir. Yani toplum farklılaşmaları burada bir meyve daha vermiş, toplumsal yaşantı ve siyasal ortam Hıristiyanlık dinini farklı şekilde yorumlayacak olan bir mezhep doğurmuştur. Bu mezhep ortaya çıktığı dönemde toplumda önemli bir yer edinmiştir. Ancak tarih sahnesine çıkan Osmanlı ile ilişkilerin değişmesi ve coğrafi

¹⁴⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 83.

¹⁴⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 85-86.

keşiflerden sonra önemini kaybetmeye başlamıştır. Yani Sezer burada bu siyasal ve coğrafi olayların Katolik Kilisesini bir konumdan alıp başka bir konuma koyduğunu ve sonrasında da ona alternatif olan Ortodoks mezhebini doğurduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre Doğu Avrupa'nın Asya ülkeleriyle mücadelesi ve yayılmacı politikasına uygun bir Hıristiyanlık biçimi gerekmektedir. İşte bu yayılmacı Doğu Avrupa devlet geleneklerinin Hıristiyanlığı farklı bir şekilde yorumlamaları bir ihtiyaçtı ve öyle de oldu. Bizans İmparatorluğu yayılmacı politikası gereği hem merkezi güçlü olan hem de üstün özelliklere sahip olan bir iktidar ortaya çıkarmak için Ortodoks Kilisesini ortaya çıkartmış, onun yardımıyla da devletçi anlayışın hâkim olduğu bir toplumsal yapı oluşturmuştur. *“Ortodoks kilisesi, devletine itaatkârdır. Kendisine amaç olarak aldığı görevi dinin dogmalarının gelişebilecekleri yeni yollar aramak değil o dogmaların Asya komşularında bütün saflıkları, Avrupalılıklarıyla korunmalarındır.”*¹⁵⁰ Öyleyse Ortodoks kilisesini Hıristiyanlığı yaşama biçimi olarak düşünmekten ziyade bir devlet politikası olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu durum bizde şayet Ortodoksluk bir ihtiyaç sonucu ortaya çıktıysa ondan sonra ortaya çıkan Protestanlık mezhebinin hangi ihtiyaca binaen ortaya çıkacağı merakını uyandırmaktadır. Sezer bu hususta düşüncelerini ifade ederken Max Weber'e atıfta bulunarak modern toplumla Protestanlık Mezhebi arasında bir ilişkinin kurulmaya çalışılmasından bahsetmiştir. Ancak bu ilişkiyi doğrudan kurmanın çok doğru olmayacağını da altını çizmiştir. Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi ele alırken öncelikle ikisinin de aynı dönemde ortaya çıkışının en önemli ortak paydaları olduğunu ve bu durumun da aralarında kaçınılmaz bir benzerlik ve ilişki doğurduğunu ifade etmiştir.¹⁵¹

Büyü, falcılık ve kilise gibi Katolik mezhebinde ön planda olan bu unsurlara sırtını dönerek dine daha rasyonel açıdan yaklaşmaya çalışan Protestanlık Mezhebi doğal olarak Avrupa'nın modernleşmesi ile beraber Avrupa halklarının kendini ifade etme biçimi haline gelmiştir. Yani Batı toplumu kendini Protestanlıkla açıklamaya çalışmıştır.¹⁵² Baykan Sezer bu hususa vurgu yaparak Avrupa'nın değişen toplumsal ve ekonomik unsurlarla beraber dinde de yeni bir kimlik belirtme ihtiyacının ortaya çıkmasının olağan bir durum olduğunu ifade etmiştir. Sezer ifadelerinde hem burjuvazinin Protestanlık öğretisinin bir sonucu olduğu görüşünün hem de Protestanlık

¹⁵⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 93.

¹⁵¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 94.

¹⁵² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 94.

Mezhebinin Burjuvaziye doğurduğu görüşünün çok sağlam temellere dayalı olmadığını söylemektedir.¹⁵³ İkisi arasında ilişkinin olduğu bir gerçektir. Çünkü her ikisi de aynı dönemde ve aynı şartlarda ortaya çıkmıştır. Ancak bu ilişki basit bir sebep sonuç ilişkisi değildir. Bu düşünce biçimi bizi dinlerin ekonomik yapıyı doğrudan etkileyeceği düşüncesine götürecektir ki bu da yanlış bir yargı olacaktır. Ayrıca kapitalizmin Protestanlık sınırlarını aşması ve bu gün tüm dünyaya yayılmış olması onun tamamen Protestanlık ahlakına bağlanmasının yanlış bir çıkarım ya da genelleme olduğunu göstermektedir.¹⁵⁴ Ayrıca bu ilişkinin bu şekilde basit bir sebep sonuç ilişkisi gibi açıklanması kapitalizmi Protestanlığa mal edecek ve batı dışı toplumları geri kalmışlığa mahkûm edebilecektir. Yani eğer kapitalizm toplumsal bir gelişmeyi içinde barındırıyor ise bu yakıştırma batı dışı toplumların hiç işine gelmeyecektir. Ancak şüphesiz ki Batı'nın yaşamış olduğu değişikliklerde Protestanlığının etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir.

Sezer'in yazılarında dikkat çekmeye çalıştığı bir başka husus da feodalizm-kapitalizm çatışmasıdır. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla beraber feodal yapının zarar görmüş ve gittikçe zayıflamaya başlamıştır. Bu durum senyörlerin fakirleşmesine, yeni ortaya çıkan sınıfın zenginleşmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla feodal sistem durumu lehine çevirmek için çeşitli çabalar göstermiş ancak hem siyasal koşulların hem de ticari koşulların değişmesi, bu konuda başarısız olmalarına sebep olmuştur. Böylece bu durum bir taraftan Katolik kilisesini bir taraftan da derebeyleri, zor durumda bırakmıştır. İşte bütün bu gelişmeler hem Avrupa'da Protestanlık mezhebine zemin hazırlarken hem de kapitalizmin hızla yayılmasına sebep olmuştur. Ancak bir tarafta Protestanlık mezhebinin kapitalizmin yayılmasına yardımcı olduğu gerçeği varken, diğer tarafta da Protestan olmayan toplularda da kapitalizmin geriden gitse bile yayıldığı gerçeği vardır. Öyleyse Sezer Protestanlık-Kapitalizm ilişkisini açıklarken ikisinin ayrı ayrı ele alınmasının daha doğru olacağını düşünmüştür. Elbette ki ikisi arasında sebep sonuç gibi görünen bir ilişki vardır. Ancak mesele basit bir sebep sonuç ilişkisi olsaydı kapitalizm Protestanlık dışına çıkamaz ve bu gün tüm dünyaya yayılmış olmazdı.

Hıristiyanlık dininin önce Doğu'da ortaya çıktığından, ancak daha sonra Roma İmparatorluğu ile yaşanan savaşlardan sonra bu dinin Doğu'da itibar kaybettiğinden

¹⁵³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 95.

¹⁵⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 94.

bahsetmiştik. Öyleyse zamanla bu dinin Doğu'nun istek ve çıkarlarına cevap veremez hale geldiğini söyleyebiliriz.¹⁵⁵ Burada bir kez daha hatırlatmak gerekir ki Sezer dinin ortaya çıkış süreçlerini ele alırken işlevselci bir yaklaşım sergilemektedir. Yani toplumun ihtiyaçlarını karşılayan bir dinin benimsenmesi, karşılamayanların ise terk edilmesi din-toplumsal yaşantı ilişkisi bakımından önemli bir husustur.

Buradan hareketle şu soru ile devam etmek gerekir: Acaba Baykan Sezer'e göre Doğu'da İslamiyet nasıl ve hangi ihtiyaca binaen ortaya çıkmış ve nasıl hızla tüm dünyaya yayılarak evrensel bir din haline gelmiştir? Sezer İslamiyet'in ortaya çıkış sürecini ele alırken yine dönemin siyasal ve ekonomik unsurlarını dikkate almıştır. Ona göre İslamiyet'in doğuşu Doğu-Batı çatışmasında Doğu lehine yeni bir düzen getirmiştir.¹⁵⁶

İslamiyet'i hazırlayan koşullardan biri İslamiyet'in doğduğu topraklar olan Arabistan'ın coğrafi konum olarak öneminin gittikçe artmasıyken bir diğer koşul ise İran ve Bizans'ın önemini kaybetmesidir.¹⁵⁷ Mekke dönem itibariyle hem önemli bir ticaret merkezi hem de inanç turizmi açısından önemli bir merkezdir. Tabii ki bu koşullar İslamiyet'in peygamberi Hz. Muhammet'in doğup büyüdüğü topraklar olan Mekke'yi diğer bölgelerden ayrıcalıklı kılmış ve bu durum Mekke tüccarlarının işine gelmiştir. Sezer'e göre bu durum İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemlerde Hz. Muhammet'in peygamberi olduğu dini yaymasında çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Ona göre Mekke'nin ileri gelenlerinin bu süreçteki en büyük kaygıları ortaya çıkacak olan yeni bir din ile Mekke'nin önemini kaybedecek olmasıdır. Dolayısıyla Batı'da yaşanan din-ekonomi ilişkisinin burada da yaşandığına işaret etmiştir. Ancak Mekkeli ileri gelenlerin bütün karşı duruşlarına rağmen bölge yeni bir dinin ortaya çıkması bakımından müsaittir. Hatta Hz. Muhammet'in hicret ettiği Medine şehrinin peygambere kapılarını açmasının altında da Medine şehri ile Mekke arasındaki rekabetin yattığından bahsetmiştir. Öyleyse buradaki ifadede 'Medine şehrinin siyasal ve ekonomik gereksinimleri olmasaydı belki de Medineliler Hz. Muhammet'e kapılarını ardına kadar açmayacak ve dolayısıyla İslamiyet'in yayılmasında çok önemli bir olay olarak değerlendirilen 'Hicret' gerçekleşmeyecekti' görüşünü çıkarmak mümkündür.

¹⁵⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 101.

¹⁵⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 103.

¹⁵⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 103.

Bilindiği üzere hicretin gerçekleşmesi İslamiyet'i yayma konusunda Hz. Muhammet'in işini oldukça kolaylaştırmış ve İslam'ın yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Sezer'in bu yorumundan da İslamiyet'in yayılması ve ortaya çıkışında siyasal ve ekonomik konjonktürün etkili olduğu düşüncesini çıkarmak mümkündür. Sezer, Hz Muhammet'in Mekke ile mücadeleleri sırasında İslamiyet'i seçen Mekkeli tüccarlar için 'ticari kaygı' yorumu yapmış ve bu hususta inanç hususuna herhangi vurgu yapmamıştır. İşte bu aşamada gerçekleşen İslamiyet'e geçişleri pragmatik bir tavır olarak değerlendirmekte ve bu durumun da İslam'ın yayılmasında önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak Sezer bu dinin Hz Muhammet'in İslamiyet'i yayması ve artık İslam'ın evrensel din oluşundan sonraki dönemde, temel felsefesinin kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünneti ile devam ettiğinden bahsetmektedir. Zaman zaman siyasi kaygılardan ötürü İslam dünyasında çeşitli fikir ayrılıkları yaşanmasına rağmen İslam'ın merkezinde daima Kur'an ve sünnet olduğu gerçeğini ifade etmiştir. Bu da İslam'ı diğer dinlerden ayıran bir durum ortaya koymuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerin zaman içinde siyasal ekonomik ve toplumsal koşullardan önemli ölçüde etkilendiğini belirtmiştir. Fakat İslam'ın özünün Kur'an ve sünnete bağlı kaldığını da ayrıca belirtmiştir.

İslamiyet koşullara göre önemli değişiklikler geçiren bir din olmaktan ziyade toplumsal yaşantının merkezinde olan ve bunu da sünnet ve Kur'an aracılığıyla gerçekleştiren bir dindir. Ancak bunlarla beraber hilafet konusunu ele aldığı anda, bu makamının zaman zaman İslamiyet'i siyasal araç olarak kullanmanın bir yolu olduğunu belirterek din-siyaset ilişkisi konusunda diğerlerine benzer bir görüş ortaya koymuştur. Yine mezhep konusuna değindiğinde benzer düşünceler ortaya attığını görmekteyiz. Ona göre İslamiyet'in gelişmesi sırasında ortaya çıkan mezhepler ile siyasal olaylar yakından ilişkilidir.¹⁵⁸İslamiyet özünü korumakla beraber siyasi kaygılardan ötürü çeşitli yorumlama farklılıkları yaşamış ve bünyesinde çeşitli mezhepler ortaya çıkarmıştır. Aslında bu durumu Hıristiyanlıkta ortaya çıkan mezheplere benzettiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Hıristiyanlıkta ortaya çıkan mezhepler dönemin siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarının bir sonucudur. İslam'daki mezhep olayı da buna kısmen benzetilebilir. Çünkü Sezer, mezheplerin ortaya çıkışı ile siyaset arasındaki ilişkiyi net bir şekilde

¹⁵⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 130.

ifade etmiş ve zaman içinde de bu durum İslam'ı yaşama konusunda çeşitli farklılıklar doğurmuştur. Hatta Hz. Ali taraftarları Hz Osman döneminde yazılan Kur'an-ı Kerim'de bulunması gereken bazı ayetlerin kasıtlı olarak dönemin halifesi Hz. Osman tarafından çıkarıldığını düşünmüş ve bu durum Müslümanlar arasında çeşitli ayrılıklara sebep olmuştur. Öyleyse buradan hareketle mezhep ayrılıklarının İslam âlemine çeşitli zararlar verdiği rahatlıkla söylenebilir.

Baykan Sezer ayrıca İslamiyet dininin gittiği yerlere Arap kültürünü taşıması hususuna da değinmiştir. Burada üzerinde durmaya çalıştığı husus İslamlaşmayla beraber Araplaşma hususudur. Yani Arap geleneğiyle yoğrulan İslam dini ortak bir kültür yapısı ortaya çıkarmış ve İslam dünyasında neredeyse tek tip bir görüntü oluşmuştur. Bu durum da din-kültür ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Ancak Anadolu'ya gelindiğinde bu durum bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Anadolu İslamlaşmasına rağmen benliğini koruyabilmiştir. Anadolu Doğu-Batı ilişkilerinde kendini ayrı bir stratejik kültür ve devlet olarak görmüş ve dolayısıyla İslamlaşmasına rağmen Araplaşmamıştır. Burada da Sezer'in dikkat çekmeye çalıştığı husus, dinin belli bir coğrafyada kültürel öğeleriyle beraber yaşanırken bir başka coğrafyada sadece inanç boyutuyla yaşanmasıdır. Bu tespit de bize evrensel olan bir dinin toplumsal farklılıkları tamamen ortadan kaldırmadığını göstermektedir.

Baykan Sezer İslamiyet'i Doğu-Batı çatışmasında doğu halklarının kendi benliklerini korumaya çalışmanın bir ürünü olarak görmektedir. Üçüncü ve son evrensel din olan İslamiyet de ona göre toplumsal yaşamın bir gereği olarak doğu toplumları tarafından ortaya çıkartılmıştır. Dolayısıyla buradan şu çıkarımı yapmak mümkün olmaktadır: Sezer'e göre Roma İmparatorlu ile Doğu arasında yaşanan savaşlarda Hz İsa kendi halkına ihanet edip savaştan kaçmamış olsaydı ve halkı bu savaştan bir zafer ile ayrılmış olsaydı belki de İslamiyet dini hiç ortaya çıkmayacak, Batı kendine başka bir din bulacak ve bu gün de doğu İslamlaşmamış olacaktı. Hatta başından beri evrensel dinlere ev sahipliği yapan ve sonradan çeşitli sebeplerden dolayı bu dinleri terk eden Doğu, İslamiyet'i de bir sebepten dolayı terk etmek zorunda kalsaydı belki de bu gün doğu toplumları yeni bir evrensel din üretecek ve İslamiyet'in son evrensel din olduğu gerçeğini değiştirecekti.

Baykan Sezer din ile bilim arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Ona göre şüphesiz bir toplumda sekülerizmin kapsamının genişlemesi dinin kapsamının daralmasına yol açacaktır. Çünkü insanlar bilim ve akıl ile açıklayamadıkları şeyleri din ile açıklamaya çalışmışlardır. Aslında bu durum ilkel toplumlardan günümüze kadar hep böyle olmuştur. Dolayısıyla bilimin gelişmesi ile beraber dinin, toplum içindeki yerinde değişmeler olmuştur. İlkel toplumlar hayatlarının her alanını teolojik bilgi ile açıklamaya çalışırken bu günkü çağdaş toplumlar sadece bilim ilgi alanı dışında kalan ya da açıklayamadığı konuları dinin kapsamı içine almaktadırlar.¹⁵⁹ Ancak meseleyi sadece bu açıdan değerlendirmenin eksik ve yanlış olacağını belirterek, dinin bilimle ilişkisinden çok ideolojiyle ilişkisinin daha önemli olduğunu ileri sürmüştür. *“Dinler, bütün evrensellik iddialarına ve bütün insanlığı kavramak isteklerine rağmen içinden çıktıkları toplumlara ya da toplum türlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.”*¹⁶⁰ Öyleyse din toplumsal olaylarla sıkı sıkıya ilişkilidir ve siyasetten bağımsız olması neredeyse mümkün değildir.

Dinler tarih boyunca Doğu'nun Batı'ya, Batı'nın da Doğu'ya karşı duruşunun bir ifade biçimi olmuştur. Batı'nın dini olan Hıristiyanlık ile Doğu'nun dini olan İslamiyet Doğu-Batı çatışmasının bir ürünüdür ve bu iki kıtanın birbirlerine karşı farklılık ve üstünlüklerini ifade etme biçimleridir.

Özetle Sezer, başından beri evrensel dinler de dâhil olmak üzere bütün dinlerin toplumsal yaşantıların bir ürünü olduğu görüşüne sahiptir. Bu bağlamda dini, din farklılaşmalarını ve dinsel yaşantı şekillerini açıklarken teolojik yaklaşım yerine tarihsel ve toplumsal yaklaşımdan hareket etmiştir. İşte bu felsefe onun din-toplum ilişkisini açıklamada temel dayanak noktası olmuştur.

Türk sosyolojisini özgünleştirme çabaları olan bir sosyolog olarak onun bu yaklaşım tarzı Türk toplum yapısını anlama ve açıklama noktasında şüphesiz çok önemlidir. Türk toplumunu anlamak ve açıklamak için İslamiyet'in, yaşam biçimleri, siyaset, ekonomi, kültür v.b unsurlara nasıl etki ettiğini, İslam kültürünün içinde barındırdığı temel unsurlar ve bu unsurları etkileyen şeyleri anlamak açısından farklı ve önemli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşım tarzı da sosyolojinin özgünleşme sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Şayet toplumu şekillendiren bir

¹⁵⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 149-150.

¹⁶⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 151.

unsur olan din, toplumsal olaylardan bu denli etkilenen, tarihe ve olaylara dayalı bir sistem ise sosyologların da Türk sosyolojine yaklaşım tarzı bu felsefe ile olmalıdır.

Din, Baykan Sezer'in varsaydığı gibi toplumsal kaynaklı değil de Tanrısal kaynaklı bile olsa toplumsal olaylardan etkilendiğine şüphe yoktur. Eğer din tarihten bu denli etkilenen bir yapıya sahip ise –ki tarihsel olaylara bakıldığında bu açıkça görülmektedir-Avrupa sosyolojisinin Türkiye'de başarısız olması gayet normaldir. Baykan Sezer'in sahip olduğu bu sosyoloji anlayışı ve dini açıklama şekli bu anlamda kendine has ve Türk sosyolojisine katkı sağlayan bir özellikler taşımaktadır

SONUÇ

Baykan Sezer sosyolojisinin Batı merkezli bir alan olduğu gerçeğini dikkate almış ve Türk sosyolojisinin de Türk din sosyolojisinin de batıdan fazlasıyla etkilendiğini, bu etkisinin olması gerekenin ötesinde olduğunu savunmuştur. Sezer'e göre Türk sosyoloji kendine has olabilmek ve Türk toplum yapısının gerçek meselelerine eğilebilmek için bu etkiden kurtulması gerekmektedir. Ona göre Batılı sosyologların hiç birisi doğal olarak Batı ve Hıristiyan merkezli olmaktan ve bunu çalışmalarına yansıtılmaktan kurtulamadılar. Dolayısıyla bizim de artık kendi toplumumuza yüzümüzü dönmemiz gerekmektedir. Kendi toplumumuza yüzümüzü dönmemin en önemli yollarından biri de şüphesiz kendi tarihimizi incelemek ve tarihi süreçlerden hareketle toplumsal meseleleri anlamaya çalışmaktır.

Sezer, Doğu-Batı çatışması hakkındaki ileri sürdüğü görüşleriyle Doğu'nun kendi başına anlaşılmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Doğu'nun tarihinde ve bu günkü karakteristik yapısında şüphesiz Batı'nın etkisi olmuştur. Doğu da Batı da kendi benliğini birbirleriyle çatışarak oluşturmuştur. Bu nedenle şüphesiz ki Anadolu toplumunun şu anki kültürünü ve yapısını anlamada Doğu-Batı etkileşimi/çatışması göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak Doğu-Batı çatışması ve Batı ile olan ilişkiler Anadolu'nun batılılaştırılması olarak algılanmamalıdır. Ona göre bizim Batı ile işimiz sadece bulunduğumuz yeri daha iyi anlamak için olmalıdır.

Sezer, Türk sosyolojisinin ortaya çıktığı yıllarda ve daha sonra yapılan çalışmalarda büyük oranda ve gereğinden fazla batı etkisinde kaldığını, meselelere batı penceresinden bakılmaya çalışıldığını ileri sürüp bu durumdan rahatsızlığını sık sık dile getirmiş ve bu durumun Türk sosyolojine zararlarından bahsetmiştir. Hatta mesele batılılaşmadan daha da öteye giderek batıcılılaşma olmuştur. Ona göre sosyolojimizin özgünleşememesindeki en önemli sebeplerden biri budur. Dolayısıyla Türk sosyoloji ivedi bir şekilde kendi toplumuna dönmeli ve kendi gerçek meseleleriyle ilgilenmeye başlamalıdır.

Sezer, din sosyolojisinde de aynı yaklaşımı ortaya koymuş ve din meselesine batı penceresinden bakmanın Türk sosyolojisi ve toplumuna yarar getirmeyeceğinden bahsetmiştir. Bu anlamda yaptığı "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" adlı çalışmasıyla din meselesini kendince yorumlamaya çalışmıştır.

Sezer, din olayına genel anlamda tarihsel açıdan yaklaşmayı tercih etmiştir. Çalışmasına başlarken din meselesinin toplumsal olayların bir ürünü olduğu varsayımında hareket edilmesi gerektiğini ileri sürmüştü ve araştırmalarını bu varsayımdan hareketle yapmıştır. Çünkü ona göre eğer din toplumsal olaylardan bağımsız, Tanrısal kaynaklı bir olay ise konu sosyolojinin ilgi alanının dışında kalacaktır. Bu anlamda dinlerin ortaya çıktığı süreçleri ve dönemin koşullarını dikkate alarak bu koşulların din üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamaya çalışmıştır. Dinlerin toplumsal yaşantılardan, toplumlar arası çatışmalardan ve çeşitli sosyo-ekonomik çevresel koşullarından etkilenebilen sistemler olduğunu, buna ilkel dinlerden, çok Tanrılı dinlere ve hatta evrensel dinlere kadar hepsinin dâhil olduğu tespitini yapmıştır. Ona göre dinler toplumsal yaşantıyı etkilediği gibi aynı zamanda ondan etkilenen bir sistemdir.

Bu anlamda ilkel dinlerden günümüz evrensel dinlerine kadar bütün dinleri ele alarak tarihsel gelişim süreçlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Hindistan'da aynı toplum içerisinde ortaya çıkan ve önemli taraftar kitlelerine sahip olan Budizm ve Brahmanizm gibi dinleri ve bu dinleri ortaya çıkaran toplumsal ve tarihsel olayları ele almış, ekonomik unsurların ve toplumsal yapının bu husustaki etkisini tespit etmiştir. Ve görmüştür ki bu toplumda yaşanan inanç çeşitliliği ile toplum içinde bulunan grupların ekonomik refah seviyeleri aralarında ilişkiler bulunmaktadır. Yine evrensel dinlerin ilki olan Musevilik dinini incelerken tarihsel olayları ele alarak tarihin ve Yahudi geleneklerinin din üzerinde etkisini tespit etmiştir. Hıristiyanlık ve İslamiyet dinleri üzerinde de benzer yaklaşım ve benzer sonuçlar ortaya koyan Sezer, gerek ilkel gerek evrensel dinlerde din-toplum etkileşiminin tespitlerini yaparak din olayını anlamaya çalışmıştır. Yine Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet dinlerinde ortaya çıkan mezhepler meselesini de toplumsal yaşantılar ve çeşitli şartların dine etkisi ve devamında ortaya çıkan inanç biçimlerinin de toplum yapısına olan etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Din olayında tarihsel pencereden bakmaya çalışarak dinleri, din-toplum arasındaki ilişkiden hareketle analiz etmeye çalışan Sezer, Doğu-Batı çatışması bakımından anlamaya çalışmıştır.

Musevilik dininin gelişmesinde ve değişmesinde İsrailoğulları'nın yaşam biçimlerinin ve savaşçı kimliklerinin etkili olduğu tespitlerini yapmıştır. Musevilik dininin Yahudilerin tekeline geçmesi Doğu ve Batı toplumlarında başka dinlere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Bu şartlarda önce Doğu toplumlarında ortaya çıkan Hıristiyanlık dini, Roma İmparatorluğu ile Doğu arasında yaşanan savaşın etkisiyle Roma İmparatorluğu tarafında benimsenmiş ve Doğu-Batı çatışması Hıristiyanlık dininin Batı'ya yayılmasında etkili olmuştur. Bu durumun ortaya çıkardığı çeşitli sonuçlar da birçok açıdan önemi olan Mekke'de İslamiyet'in doğmasına sebep olmuştur.

Sezer yaptığı çalışma ve ortaya koyduğu yazılarıyla göstermiştir ki ilkel dinlerden evrensel dinlere kadar bütün dinlerde toplumlar arası farklılaşmalar, toplumsal ilişkiler ve tarihsel gelişmeler dinlerin ortaya çıkmasında, yayılmasında ve şekillenmesinde önemli bir faktördür.

Sezer, din olayında da diğer meselelerde olduğu gibi alışılmışın dışınca bir tutum sergilemiştir. Özellikle bizim toplumumuzda çalışılması her zaman zor olan din alanında cesur tutumuyla yeni bir yol açmış ve kendinden sonra gelen sosyologlara bu anlamda ilham kaynağı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acet, Mehmet Tahir, *Ziya Gökalp'te Din ve Milliyetçilik*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Diyarbakır 2014, 103-104 (Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 67 Naklen)
- Akpınar, Nurtaç Elçi, *Rembrandt Van Rijn'in Kimi Yapıtlarında Max Weber'in Protestan Ahlakı Anlayışının İzleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., İstanbul 2013, 27.
- Akpolat, Yıldız, *Türk Sosyolojinde Kuramsal Tartışmalar ve Dergicilik*, (1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, 363.
- Akyüz, Niyazi – Çapçioğlu, İhsan, “Din ve Toplum İlişkileri”, (Editörler: Niyazi Akyüz-İhsan Çapçioğlu Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi), Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2008, 47; Sevinç Güçlü, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2005, 249. Naklen
- Armağan, Emine Merve, *Max Weber'in Din Sosyolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2013, (Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel Yayınları, İstanbul 2005, 248, Naklen)
- Arslan, Mustafa, “Kültürel Bağlamda Din”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, 2004, Sayı: 1, 189, (Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, (Çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayınları, Konya, 131, Naklen)
- Atay, Hüseyin, “İslam'dan Önce Arap Dünyasında Putperestlik ve Yayılışı”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.6, 83.
- Balkanlı, Nimet, *Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Düşüncede Dini Dönüşümler: Ziya Gökalp ve Erol Güngör Ekseninde Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst, İstanbul 2010.
- Bektaş, Oktay, *Türk Toplum Yapısını Anlamaya ve Açıklamaya Çalışan Sosyolog: Baykan Sezer*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Ceylan, Mehmet Casim, *Türk Sosyolojinde Yerel Yaklaşımlar: Baykan Sezer Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2007.

- Challeye, Felicien, *Dinler Tarihi*, (Çeviren: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 2007.
- Cipriani, Roberto, *Din Sosyolojisi*, (Yay Haz: Ali Coşkun), (2. Baskı), Rağbet Yayınevi, İstanbul 2004.
- Çağan, Kenan, “Türk Sosyoloji ve Baykan Sezer”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, IX(2), Aralık 2007.
- Çiftçi, Ahmet, *Budist Kutsal metinlerinden “The Questions of King Milinyada’ya” Göre Budizm’in Temel Nitelikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., İzmir 2007.
- Davie, Grace, “Din Sosyolojisi: Konu ve Değişimler”, (Çeviri: İhsan ÇAPÇIOĞLU), 244, *Ankara Üni İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 244.
- Durkheim, Emile, *Dinsel Yaşantının İlk Biçimleri*, (1. Basım), (Çeviri: Özer Ozankaya) Cem Yay., İstanbul 2010.
- Eğribel, Ertan – Özcan, Ufuk, *Türkiye’de Sosyoloji-Baykan Sezer*, (1. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara 2008.
- Eğribel, Ertan ve Özcan, Ufuk, *Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, (Sosyoloji Yıllığı Kitap 11, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi-Kemal Tahir Vakfı Çalışması), 1. Basım, Kızılelma Yay, İstanbul 2004, 24.
- Eğribel, Ertan, “Sosyoloji Yıllığı- Kitap 11”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer, Kemal Tahir İlişkisi Üzerine, Kızılelma*, İstanbul Mart 2004, 105.
- Eğribel, Ertan, “Sosyolojide Öncü Ülke Türkiye ya da Baykan Sezer Düşüncesi Üzerine”, *Sosyoloji Yıllığı Kitap:9, XX. Yüzyıl*, İstanbul 2002, 30.
- Eğribel, Ertan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, “Giriş Bölümü” (1. Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul 2011, 23.
- Elieda, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi- Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, (Çeviren: Ali Berktaş), 3. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012, 285.

- Fedayi Osman, *Hili Ziya Ülken'de Dini Hayat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 2007
- Felician, Challeye, *Dinler Tarihi*, (Çeviren: Samih Tiryakioğlu) Varlık Yay. İstanbul 2007, 175.
- Forum, "Karl Marx, İnsan, Toplum ve İletişim", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:25, 199-228, Yaz-Güz 2007, 215.
- Freud, Sigmund, *Totem ve Tabu*, (Çeviren: Akın Kanat), 2. Basım, İlya Yayınevi, İzmir 2003.
- Gökalp, Ziya, "İktisada Doğru", *Makaleler VII*, M. Abdülhaluk Çay (haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara 1982, 34.
- Günay, Ünver, "Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Temel Sorunları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 2002, 5.
- Günay, Ünver, "Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi", *Dergipark*, 1988, 3.
- Hands, Gill, *Marx-Kilit Firkiler*, (Çeviren Melis İnan), Optimist Yay. İstanbul 2011.
- İnan Mesut, "Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmalarına Amiran Kurtkan Bilgever'in Katkısı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, Erzurum, 2013, 395-413
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi*, Doğu Kitapevi, İstanbul 2001.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram, *Türk Sosyolojisinde Temalar 3 - Doğu-Batı Çatışması*, (1. Baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.
- Kaya, Korhan, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kit., İstanbul 1999.
- Karataş, İbrahim Ethem, *Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Ens., Bursa 1999.
- Kenevir, Fatma, *Türkiye'de Din Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Ankara 2010.
- Ünver, Günay, *Din Sosyolojisi*, (1. Baskı), İnsan Yay., İstanbul 1998.

- Keskin, Y. Mustafa, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, Sayı: 2, 2004, 8.
- Kılıç, A. Faruk, “Ziya Gökalp’ın Türk Din Sosyolojine Katkıları”, *Sakarya Üni İFD*, Sayı:16, 2007, 126-129.
- Kızılçelik, Sezgin, “Batı Düşün Kalıplarının Dışında, ‘Takım Anlayışı’ndan Hareket Edenlerin Karşısında Bir Yerli, Yerli Olduğu Kadar Evrensel Bir Sosyolog: Baykan Sezer”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:16, Ağustos 2001, 178.
- Kızılçelik, Sezgin, *Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı*, (2. Baskı), Anı Yayıncılık, İstanbul 2008, 18.
- Kızılçelik, Sezgin, *Yerli Sosyoloji*, (1. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2015, 36.
- Koştaş, Münir, “Din Sosyolojisine Giriş”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1995, 355-369.
- Koştaş, Münir, “Auguste Comte’un Din Sosyolojisi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1995, 67-73
- Köktürk V. Gökhan, *Baykan Sezer’de Doğu Batı Sorunu*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1999.
- Köktürk, Gökhan V., *Baykan Sezer’de Doğu Batı Sorunu*, (1. Baskı), İstanbul 1999.
- Köktürk, Gökhan V., *Sosyologca Kitapları 24*, Doğu Kitabevi İstanbul 2013.
- Kösemihal, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, (6. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay, İstanbul 2014.
- Özben, Mevlüt, *Yapay Kutsallıklar*, (1. Basım), Siyasal Kitabevi, Ankara 2015.
- Ritzer, George, *Sociological Theory*, (3. Baskı), (Çeviren: Ümit Tatlıcan), ([http://www.umittatlican.com/files/Emile%20Durkheim%20\(Ritzer,%201992\).pdf](http://www.umittatlican.com/files/Emile%20Durkheim%20(Ritzer,%201992).pdf)). 1992.
- Sarikoca, Erem, *Kemal Tahir Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1996.
- Sezer Baykan, *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2001.
- Sezer, Baykan, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 1. Sayı,1989, 6.

- Sezer, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, Kitabevi, İstanbul 2011.
- Sezer, Baykan, Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, “Türk Sosyolojisinin Dünü, Bu Günü, Yarını”, *Sosyoloji Yıllığı Kitap 9*, 446-447.
- Sezer, Baykan, “Kemal Tahir Üzerine”, *4. Boyut*, Sayı:6 Nisan 1991, 19.
- Sezer, Baykan, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, (1. Baskı), Sümer Kitabevi Yay. İstanbul 1993.
- Sezer, Baykan, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Ders Notları 1996-1997, 61.
- Sezer, Baykan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, (1. Baskı), İstanbul 2011, 94.
- Sezer, Baykan, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988, 59.
- Siegel, Paul N., *Dünya Dinleri ve İktidar*, (Çev.:Selin Dingiloğlu), Yordam Kitap, İstanbul 2012, 242-243.
- Solmaz, Bünyamin – Çapçioğlu, İhsan, *Din Sosyolojisi-Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, (2. Baskı), (Daniele Hervieu Leger, *Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri*, Naklen), Çizgi Kitabevi, Konya 2009, 111
- Sönmez, Veysel, “Auguste Comte Pozitivizm (Olguculuk)”, *Dokuz Eylül Üni. Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2010, 161.
- Sünney, Fatma Hürrem, *Max Weber'in Sosyoloji Bilimine Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2008
- Arslantürk, Zeki, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (3. Basım), (Çeviri: Osman Akınbay), İstanbul 2010.
- Şan, Mustafa Kemal, “Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyolojiye Yeniden Bakmak” *Sosyoloji Yıllığı- Kitap 11*, *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma, İstanbul Mart 2004, 188.
- Tahir, Kemal, *Notlar/Batılılaşma*, (1. Basım), Bağlam Yay, (Yay Haz: Cengiz Yazoğlu) İstanbul 1992.

- Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1961.
- Topses, Mehmet Devrim, “Baykan SEZER’in Modernleşme Kuramına Yaklaşımı ve Max Weber Eleştirisi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 2015, 5.
- Turhan, Hasan, *Durkheim Sosyolojisi ve Durkheim’in Sosyolojideki Düşünceye Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010.
- Türkdoğan, Orhan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, İfav Yay., İstanbul 1998.
- Weber, Max, *Din Sosyolojisi*, (Çeviren: Latif Boyacı), 1. Baskı, Yarın Yayınevi, İstanbul 2012.
- Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (1. Baskı), Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2011.
- Yıldırım, Ergün, “Baykan Sezer’de ‘Batı Sosyolojisi Kuramlarına Eleştirel Çağrı’”, (Yay. Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan), *Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İbrahim AKSAKAL
Doğum Yeri ve Tarihi	01/04/1981 tarihinde Erzurum'da doğmuştur
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	2003 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Anabilim Dalından mezun olmuştur.
Bildiği Yabancı Diller	Orta seviye İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	2004-2005 Eğitim Öğretim Sezonunda Rıfkı Salim Burçak Kız Meslek Lisesi'nde öğretmenlik stajı yapmıştır
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	2007-2011 yılları arasında özel eğitim kurumlarında çalışmıştır. 2011 yılında Kafkas Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Halen Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.
İletişim	
E-Posta Adresi	İbrahimaksakal@kafkas.edu.tr
Tarih	Ocak 2016